

INSTITUTIONEN FÖR HISTORISKA STUDIER

Materialitet som aktant

**Stonehenge, Mossen och Lindholm Høje - tre
exempel på aktanter för liminalitet och
begravningspraktik i tre olika tidsperioder**

Marianne Gabrielsson

**Institutionen för historiska studier
Göteborgs Universitet**

**Arkeologiskt självständigt arbete
på masternivå, 30 hp
HT 2020**

Handledare: Tove Hjørungdal

Abstract

The purpose is to examine three materialities: Stonehenge, bogs (represented by Gullåkra, Rævmose, Aukamper Moor) and stone ships at Lindholm Høje. By focusing on their actantial function in relation to liminality and burial practises, the study aims at contributing with new interpretations of materiality, actants and liminality. Three main objectives are explored concerning how the chosen materialities can be considered as actants for liminality; how these actants relate to design and emotional charge; and what new interpretations are presented concerning materiality – actants – burial practises. Using concepts such as liminality, design and emotional charge from a general microarchaeological perspective the study has reached two major conclusions:

- *Materialities can be considered as living actants with a two-folded function: 1) representing the agents collective voice, and 2) functioning as co-actors in the relational movement leading to seriality and hybridization. This process involves reciprocity and change of perspectives.*
- *The study introduces a dislocation of nodalpoints concerning the discourse of how to approach bogs and their function. The new nodalpoint focuses on the shift from low-status to high-status individuals in the context of sacrifice.*

These conclusions call for further studies elaborating the specific function of relational movement in a more extended context involving other materialities than those presented in this study.

Key words: Stonehenge, bogs, Gundestrup cauldron, Eutin figures, Stone ships, liminality, actants, emotional charge, hybridity, seriality

Förord

*...when you leave me
in the grave
don't say goodbye
remember a grave is
only a curtain
for the paradise behind...
"When I Die"*

(The Spiritual Poems of Rumi Mewlana Jalaluddin Rumi 2018)

Till dig Tove – för att du låter mina tankar flyga fritt... *"tanken har måkevinger,
havet stanser den ikke"*

Till Mamma – Pappa vandrar bara omkring en stund – han kommer snart tillbaka

Till Bekim – Du är min Orion. Den vackraste bland alla stjärnor på natthimlen

Innehållsförteckning

Kapitel 1 Introduktion	6
1.1 Datering och disposition	8
1.2 Problemformulering och syfte.....	9
Kapitel 2 Teoretiska och metodologiska perspektiv	11
2.1 Teoretiska perspektiv.....	12
2.2 Metodologiska perspektiv.....	14
2.2.1 Analysverktyg.....	15
Kapitel 3 Forskningsöversikt	17
3.1 Olika perspektiv på aktant i relation till liminalitet	17
3.2 Tidigare forskning om mossens funktion och döda kroppar	19
3.3 Min egen position	22
Kapitel 4 Studiens material – en presentation.....	23
4.1 Avgränsning och datering	23
4.2 Definitioner	25
4.3 Presentation av materialet.....	26
4.3.1 Stonehenge	26
4.3.2 Gullåkra mosse – bronslur och halsring	35
4.3.3 Aukamper Moor – Eutinfigurerna	38
4.3.4 Rævmoose – Gundestrupkitteln.....	41
4.3.5 Lindholm Høje.....	50
Kapitel 5 Analys och resultat	54
5.1 Astronomi.....	54
5.2 Liminalitet.....	55
5.3 Vatten som narrativ aktant	58
5.4 Resultat och slutsatser	59
Kapitel 6 Diskussion.....	65
6.1 Reflexiva överväganden.....	68
6.2 Nya kunskapsbidrag	68
Kapitel 7 Sammanfattning.....	70
Litteraturförteckning	72

Figurförteckning

Figur 1 C14-dateringar av megalitmonumentens debut i Europa.....	8
Figur 2 Aktantmodellen. Egen variant efter Héberts tolkning av Greimas aktantmodell	11
Figur 3 Gemensamma nämnare i relation till aktant och liminalitet	19
Figur 4 Diskursförskjutning i mossens funktion och nodalpunkter.	22
Figur 5 Studiens material och dess geografiska placering	23
Figur 6 Stonehenge på Salisburys slättlandskap	27
Figur 7 Detaljplan över huvudelementen i Fas 1.....	29
Figur 8 Stonehenge stadie 1-5	29
Figur 9 Detaljplan över Fas 5.....	30
Figur 10 Modell för månen och solens rörelse i förhållande till sol- och månförmörkelse.	31
Figur 11 Orions placering i relation till Stonehenges centrum.....	32
Figur 12 Replika av the Heelstones i form av två tjurhorn	33
Figur 13 Metod att transportera och resa stenarna	34
Figur 14 Karta över transportvägarna av blåstenarna.....	34
Figur 15 Geografisk placering av Gullåkra mosse.	35
Figur 16 Bronsluren från Gullåkra.	36
Figur 17 Halsring från Gullåkra. Original och en tecknad där orneringarna syns	37
Figur 18 Eutinfigurernas geografiska placering	38
Figur 20 Närbild av Eutinfigurernas ansikten.	39
Figur 21 Geografisk placering av Gundestrupkitteln	41
Figur 22 Gundestrupkitteln	41
Figur 23 Plattorna innan montering.....	42
Figur 24 Detaljbild över bottenplattan och de sju ytterplattorna.....	43
Figur 25 Detaljbild över de fem innerplattorna.....	44
Figur 26 Krigarplattan.....	48
Figur 27 Skiss på platta C6573.....	49
Figur 28 Lindholm Højes geografiska placering.	50
Figur 29 Fågelfibula från 700-talet samt lerkar med stämpelornamentik	51
Figur 30 Knivhandtag med runinskrift	51
Figur 31 Kufiska silvermynt från 920	52
Figur 32 Detalj över typisk manlig grav.....	53
Figur 33 Några av de över 200 skeppssättsliknande konstruktionerna vid Lindholm Høje.....	53
Figur 34 Stonehenges design med cirkeln som korsas av de fyra väderstrecken.....	54
Figur 35 Jämförelse mellan keltisk Triqueatra och kristen triangel	59
Figur 36 Triquetrans fyra rum.	60
Figur 37 Modifierad modell av aktantens funktion.....	67
Figur 38 Den relationella rörelsens betydelse.	69

Tabellförteckning

Tabell 1 Tabell över fyndens dateringar.....	24
Tabell 2 Stonehenge uppfördes under sammanlagt fem faser.....	28
Tabell 3 Beskrivning av de 26 olika stilarna i plattornas motiv	45
Tabell 4 Beskrivning av plattornas indelning i stilar utifrån bystmotiv	45
Tabell 5 Beskrivning av plattornas indelning i stilar utifrån personmotiv	46
Tabell 6 Redogörelse för vilka plattor som ingår i de olika stilgrupperna	46
Tabell 7 Lindholm Højes fem begravningsfaser	50
Tabell 8 Beskrivning av fyndens olika aktanter	61

Kapitel 1 Introduktion

*De bruna löven
är lika dyrbara som
Dödahavsruellarna*
Tomas Tranströmer ”Haikudikter”
(*Sorgegondolen* Utgiven 1996)

En tanke jag under lång tid har burit med mig är var gränsen egentligen går mellan materia och människa. I tidigare studier har jag endast snuddat vid detta ämne, och jag vill därför nu försöka utveckla och konkretisera denna tanke. Det självklara för oss är väl oftast att endast människan kan vara agent, att endast människan kan berätta historier, och att endast människan kan skapa sina miljöer och praktiker. Samtidigt bygger hela vår tillvaro på ett slags samspel mellan oss och alla de ting vi omger oss med. Hur vi förhåller oss till tingen kan variera, det enda som är konstant är att vi på olika sätt måste förhålla oss till dem. Sartre uttryckte sig om tingen genom rädsla och äckel. ”Tingen har gjort sig fria från sina benämningar. [...] Jag befinner mitt ibland Tingen, dessa vidriga” (ur *Äcklet* Sartre 1985:147). Min egen uppfattning av tingen skiljer sig från Sartre då jag mer ser på tingen med nyfikenhet, ibland vördnad, men oftast undrande vilka historier de bär inom sig. Den rädsla Sartre uppvisar blir för mig istället något spännande och utforskat – och tanken på hur tingen kan transcendera sina benämningar och frigöra sig från de egenskaper och karaktärer vi har gett dem, är svindlande.

Dessa tankar liknar på många sätt Bruno Latours idé om hur gränsen mellan natur och kultur blir upplöst och tingen istället blir en social aktant som interagerar med människan (Cornell & Fahlander 2002:53). På så sätt kan man säga att arkeologin har en unik möjlighet att se på tingen med andra ögon och ge dem en roll, en funktion som levandegör dem i relationen och interaktionen med människan (Cornell & Fahlander 2002:49). Denna uppfattning om människans relation till tingen omfattar dock i min tankevärld även landskapet vi omgärdar oss med, vilket innebär ett avstamp från Latour. Som ting blir ju landskapet ofrånkomligen sammankopplat med människans tankar och handlingar. Vi ser, känner, doftar och upplever alltid landskapet omkring oss – och som sådant får både landskap och andra ting stor betydelse för skapandet, upprätthållandet och reproduktionen av sociala praktiker – men också förändring eller avslut av dessa praktiker. Om vi definierar social praktik som strukturerade handlingsmönster, kan vi anta att dessa handlingar till stor del är praktiskt strukturerade, ordnade, och genererar materiella effekter i varierad grad av regelbundenhet och mönster. I den arkeologiska kontexten blir då studiet av sociala praktiker en möjlighet att undersöka regulariteter i de materiella spår av sociala praktiker som utmärker olika sociala kategorier och formationer¹ (Cornell & Fahlander op.cit.:39). Komplexiteten ligger dock i själva gränsdragandet mellan ting och individ i en social praktik – vem genererar vem så att säga? Skulle det till och med vara möjligt att hävda att det inte existerar någon sådan gräns alls? All

---

¹ Formation, jämför med grupp, förutsätter inte gemensamma lagar, enhetligt styrelsesystem eller religion, eller myt om ett gemensam förflutet. Begreppet formation bidrar således med möjligheter att diskutera materiell kultur från ett bredare perspektiv. Formation innebär även virtuella effekter av temporära strukturer som formerar och formeras av individer och grupper i relation till sina socialhistoriska materialiteter (Cornell & Fahlander 2005:14).

den symbolik vi ger landskap och ting, alla de känslor vi tillskriver dem, är ju inte alltid så lätt att hitta ursprunget i. Vad jag menar är att det som sker i en social praktik är en slags plasticitet mellan individerna och de ting de omger sig med – ting som individerna själva skapat genom olika konstruktioner och formationer, och ting som redan existerar i miljön men som givits en social funktion av människan i dess närhet. Dock, det mest intressanta för mig är ändå tanken på att dessa ting eventuellt också konstruerar och skapar individen på så sätt att de genom sin blotta existens genererar och inbjuder till en praktik.

För att fördjupa mig i tanken på interaktionen mellan ting och människa med fokus på sociala praktiker kommer denna studie att behandla tre olika materialiteter: megalitmonumentet Stonehenge, Mossen (som representeras av Gullåkra mosse, Rævmoose och Aukamper Moor) samt Lindholm Højes stenskeppssättning. Även om dessa tre materialiteter skiljer sig åt geografiskt och tidsmässigt, hävdar jag att det finns en arkeologisk poäng att se dem som gemensamma nämnare i kontexten sociala praktiker generellt och mer specifikt; begravningspraktiker. Inspirerad av Cornell och Fahlander (2002:8) ser jag materialitetsstudier som värdefulla källor att studera sociala praktiker och mänsklig interaktion. Vidare är jag benägen att hålla med om tanken att förhistoriska lämningar kan erbjuda avancerade teoribyggen. Dessa utgångspunkter kan, om man så vill, placera den föreliggande studien inom det som ibland kallas en optimistisk arkeologi. Istället för att försöka hitta någon slags ursprunglig konstant för att förklara sociala praktiker och strukturer, vill jag anamma tanken på att den sociala variabiliteten kanske var ännu större ju längre bak i tiden vi rör oss. Avsikten med en optimistisk arkeologisk syn är därför att diskutera och framföra idéer på nya metoder, analysverktyg och angreppssätt där jag placerar mitt arkeologiska material i sitt rätta socialhistoriska sammanhang (Cornell & Fahlander op.cit.:10), där mitt bidrag är att se på materialet utifrån ett relationellt aktantperspektiv. Genom att betrakta materialiteterna som tre separata lokaler, men med gemensam nämnare att alla tre har spelat en avgörande roll för sociala praktiker, ämnar jag belysa hur nedslag i tre skilda tidsperioder kan påvisa betydelsen av materialitet som aktant. Utifrån ett mikroarkeologiskt perspektiv vill jag påvisa hur mindre specifika lokaler tillsammans ger en övergripande bild av hur gränsen mellan materialitet och människa framstår som flytande. Användandet av just aktantbegreppet bidrar också till att inte bara belysa hur sociala praktiker skapas, utan minst lika mycket vilka aktanter som eventuellt bidrar till att desamma praktiker försvinner eller helt enkelt dör ut för att aldrig mer återuppstå. Valet av studiens material är också en bild av just sådana praktiker som användes under en viss period för att sedan försvinna. Samtidigt kan man ju diskutera i vilken mån de egentligen försvann med tanke på det genomslag dessa ting ännu har i vår nuvarande värld, och den nyfikenhet och förundran de fortfarande väcker hos oss.

Sociala praktiker omfattar ett mycket stort område, varför jag väljer att enbart fokusera på relationen materialitet, aktant och begravningspraktik – och då specifikt på *liminalitet* (Fredengren 2018; 2002). Fokus ligger därför på materialitet som levande aktant² i liminalfasen. Likt Fredengrens (2018) tanke på kroppar i vardande, kan även materialitet utgöra en 'levande kropp' som i egenskap av aktant formar och påverkar såväl praktiker som liminalitet. Eftersom en aktant kan vara både människa, ting eller abstrakta koncept (Rimmon-

---

² Med levande aktant avses den funktion som erhålls när aktanten förkroppsligar människans idéer, handlingar, världsbilder och praktiker. Aktanten får då en emotionell laddning av att vara en 'kropp' och en 'röst' som illustrerar människans samlade kollektiva praktiker.

Keenan 2002:36) lämpar sig materialitetsstudier väl i förhållande till sociala praktiker. Aktantperspektivet påvisar också den nära interaktionen som föreligger mellan aktant och individ eftersom båda alltid är involverade i en handling. Dessutom problematiserar aktantperspektivet diskussionen kring vad som egentligen kan betraktas som materialitet och komplexiteten genom att försöka definiera huruvida det alltid är människan som designar och benämner tingen.

1.1 Datering och disposition

Dateringen av studiens tre materialiteter utgår alltid från befintlig C14 eller annan mätmetod utifrån vad som anges i de refererade källorna. Detta kan medföra att olika källor ibland kan ge olika datering, vilket kan vara problematiskt. Dock kommer jag inte att återge eller hävda någon egen korrekt datering, utan hänvisar konsekvent till siffror som får stå i relation till de aktuella källorna. Just C-14 datering, som upptäcktes 1949, anses som en avgörande faktor i att fastställa en säker kronologi. Detta visas bland annat gällande flera megalitmonument i Europa som tack vare C14 kan dateras till drygt 2000 år äldre än tidigare studier, varav några i England kan dateras ända till 4500 före vår tid (Renfrew 1983; 1971). Bettina Schulz Paulsson vid Göteborgs Universitet har utifrån Bayesian modeling kunnat C14-datera en stor mängd megalitmonument i Europa till mer exakta siffror, där de tidigaste megalitgravarna sträcker sig ända till 4794 före vår tid (med en exakthet på 95,4 %). I Skandinavien har vi en något senare debut, runt 3500 - 3400 före vår tid (Schulz Paulsson 2019:3461).

Figur 1 C14-dateringar av megalitmonumentens debut i Europa (Schulz Paulsson 2019:3462).

Studiens fokus kommer att ha ett tidsspänn mellan 3100 fvt och 900 vt³. Det innebär alltså ett spann på 5500 år som omfattar senneolitikum fram till sen vikingatid. Detta blir dock inget problem då studien avser att göra nedslag i olika perioder under denna långa tid för att visa på gemensamma nämnare oberoende av tid. Materialet i förhållande till period kommer att preciseras längre fram i studien, men initialt kan materialet dateras till:

- Stonehenge senneolitikum
- Gullåkra bronsålder och förromersk järnålder
- Rævmoose & Aukamper Moor förromersk järnålder
- Lindholm Høje sen vikingatid

Studiens disposition inleds med en inledande beskrivning av problemområdet och övergår sedan till en presentation av syfte och frågeställningar. Kapitel 2 presenterar studiens teoretiska och metodologiska utgångspunkter, vilket åtföljs av en redogörelse för tidigare forskning i kapitel 3. Kapitel 4 presenterar en utförlig genomgång av studiens arkeologiska material. Då vissa av fynden är mer beforskade än andra skiljer sig detaljrikedomen åt mellan de olika presentationerna. Kapitel 5 redogör för analys och resultat. Studiens huvudsakliga slutsatser presenteras och diskuteras i kapitel 6. Avslutningsvis gör kapitel 7 en summering av studien samt reflektion kring hur framtida forskning kan fördjupa de slutsatser som dras.

1.2 Problemformulering och syfte

Hur vi ser på materialitet som aktant varierar. Min egen uppfattning närmar sig dock den linje som fokuserar på ting i relation till ett socialt handlingsinriktat perspektiv; att människa och ting alltid relaterar till och interagerar med varandra (Cornell & Fahlander 2002:55). På så sätt blir ju tanken på att människan både utnyttjar, och styrs och begränsas av tingen aktuell i flera sammanhang. Ett sammanhang jag vill fokusera på i denna studie rör sig inom hur vi kollektivt benämner tingen vi omger oss med – och då också samtidigt ger tinget en funktion. Vi kan säga att människan *ger* tingen sociala effekter och affekter i form av emotionell laddning (jmf. Ørskov 1966:32). Sten är bara sten, en mosse är bara en mosse. Men – om vi exempelvis 'designar' stenen eller mossen och benämner den gravmonument, kommer vår uppfattning om begravning och död att förändras. Designen leder oss således till att vi får en anknytning, en relation, till tinget och samtidigt tvingas förhålla oss till den egenskap benämningen skapar. En sådan relation och anknytning kan ta sig formen av exempelvis *encounters* (Fredengren 2018:2; Cornell & Fahlander 2007:1). Vi kan också tala om det i termer av *hybridisering* där mötet mellan människa och ting skapar distinkta fenomen (Friedman 1998:84). Även tanken på *det tredje rummet* blir intressant som en slags passage mellan våra styrda, konstruerade sanningar möter tingets ännu inte förvanskade sanningar (Bhabha 1994:36ff). Dock, det som föreliggande studie ämnar fokusera är själva idén på tingen som aktant och därmed också gränsen mellan människa och ting. Ett sådant fokus går djupare in på själva tanken om vem som egentligen designar tingens karaktär, och det blir svårare att hävda att endast vi styr tingen och dess

---

³ Studien kommer fortlöpande att använda förkortningen fvt och vt (före – respektive vår tid) istället för den mer gängse benämningen f.Kr och e.Kr. Detta för att placera studien i en mer samtida dateringskontext.

egenskaper - kanske är vi i lika stor utsträckning styrda av tingen i likhet med Sartres tankar om tingens transcendens.

Begreppet aktant ger också en ingång till diskussioner om materialitet som narrativ aktant (Gabrielsson 2020:62) och innehavare av 'mänskliga' funktioner i form av berättande och interaktion. I denna interaktion kan vi skönja spår av *creoliseringsprocesser* i form av kulturer som möts och interagerar – och som sedan mynnar ut i olika former av hybridisering (Källén 2001:63). Dock är det inte själva mötet *i sig* som är intressant för denna studie, utan istället ligger fokus på begrepp som design, skiljelinje mellan ting och människa, samt emotionell laddning. Som narrativ aktant genererar tingen såväl synliga som osynliga samlingar, i linje med Deleuze och Guattaris tankar om kollektiva samlingar präglade av uttryck – vilket kan inkludera både diskurser och semiotiska tecken som leder fram till sociala praktiker (Fahlander 2020:4). Tingen genom sin unika karaktär ger således en idé om praktiker i vardande som symboliserar liminala tillstånd som möter och interagerar med liminala individer (Fredengren 2018:2). Den plasticitet som råder kring hur vi designar och benämner såväl materialitet som social praktik påvisar också komplexiteten i materialitetsstudier då aktantrollen inte nödvändigtvis måste ses som fixerad.

Syfte

Studiens övergripande syfte är att utröna materialitetens funktion som aktant för sociala praktiker genom en detaljerad undersökning av relationen materialitet, liminalitet och individ. Studiens avgränsning gör Stonehenge, Lindholm Høje och mossen till specifika symboler placerade i en större kontext där geografisk placering eller tidsperiod är underordnat tanken på deras funktion som gemensam aktant. Ytterligare avgränsning ger ett fokus på dessa tre ting i relation till begravningspraktiker då såväl megaliter, skeppssättningar och mossar kan kopplas samman med övergångsriter och liminalitet. Med detta som bakgrund ämnar studien att besvara följande frågeställningar:

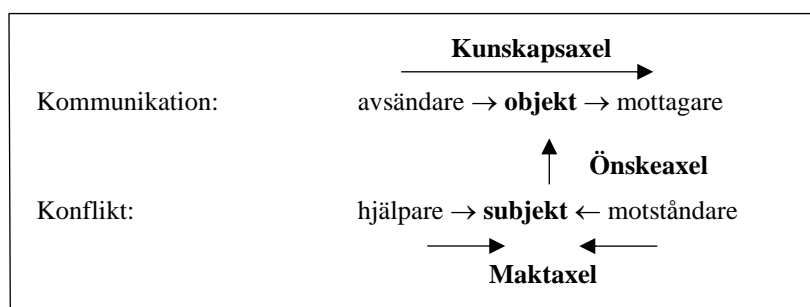
- Hur kan vi betrakta studiens material som aktant för liminalitet?
- Hur förhåller sig materialets aktantfunktion till design och emotionell laddning?
- Vilka nya tolkningar erbjuder studien kring relationen materialitet-aktant-begravningspraktik

Materialet bestående av sex fynd från det vi idag benämner England, Danmark, Tyskland och Sverige är sedan tidigare beforskat i olika grad, vilket har gett mig stora möjligheter att inhämta fakta och relevant information. En försvårande omständighet har dock varit den situation Sverige, och världen befann sig i då denna uppsats skrevs. En global pandemi (Covid-19) vände allt upp och ner och förhindrade att hitta värdefulla källor i form av fysiska böcker och annat material på universitetens bibliotek. Det kan därför förekomma luckor i redogörelsen för studiens material, teori och metoddel då jag har varit hänvisad i mångt och mycket till enbart digitala källor. Det är ändå min förhoppning att det ska finnas en röd tråd mellan studiens alla delar och ge studien en hög validitet i bemärkelsen att studera det jag ämnade att studera.

Kapitel 2 Teoretiska och metodologiska perspektiv

Studiens teoretiska och metodologiska perspektiv är i grunden svåra att separera då de ofta vävs in i varandra, vilket motiverar valet av mikroarkeologisk ansats. Genom att ha en ontologi som vilar på en relationell utgångspunkt betonar mikroarkeologi en slags rizomatisk aspekt där det lokala och globala, det lilla och det stora varken är hierarkiska eller separerade, utan snarare sammanflätade med varandra på samma nivå. Rent konkret är själva grundtanken att *se det som finns att se*. För att möjliggöra det behöver vi etablera relationer mellan olika fenomen och händelser inom den lokala plats som studeras för att skapa en kronologi, skillnader och förändringar. Trots det kommer teorier och metoder att presenteras var för sig för att lättare åskådliggöra deras enskilda betydelse för studien – men också värdet i att kombinera dem med varandra. Valet av metod korresponderar väl med studiens teoretiska utgångspunkter då såväl design, emotionell laddning och liminalitet betonar det relationella som en förutsättning mellan materialitet och människa. Även om människa också skulle kunna betraktas som materialitet är det inget som denna studie kommer att behandla, utan stanna vid relationen materialitet-människa. För att tydliggöra skillnaden mellan agent, aktör och aktant ges en kort definition.

- Agent** individen som formulerar och driver olika handlingar och praktiker och som har ett specifikt handlingsutrymme (Archer 2000:253ff).
- Aktör** knutet till sociala roller som bestäms av medfödda sociala positioner. Aktören kan både 'gå in' i rollen och bidra till att utveckla den (ibid.).
- Aktant** omfattar den mänskliga eller icke-mänskliga rollen av att 'ge röst' åt alla de samlade handlingar och praktiker som agent och aktör är inblandade i. Det föreligger också en skillnad mellan aktör och aktant då aktörer kan utgöra ett obegränsat antal i en kontext, medan aktanter endast har sex roller (eller funktioner). Dessa roller är beskrivna i Greimas semiotiska rektangel som avsändare, objekt, mottagare, hjälpare, subjekt och motståndare (Rimmon-Kenan 2002:36). Aktant delas vidare in i tre övergripande kategorier (axlar); kunskapsaxel, önskeaxel samt maktaxel (Hébert 2011:71).

Figur 2 Aktantmodellen. Egen variant efter Héberts tolkning av Greimas aktantmodell (Hébert 2011:71)

Som vi ser ovan representerar kunskapsaxeln kommunikation, medan maktaxeln representerar konflikt.

2.1 Teoretiska perspektiv

Studiens teoretiska perspektiv utgörs av fyra centrala begrepp; design, emotionell laddning, liminalitet och vardande.

Design

Design i denna studies kontext utgår från Vilém Flusser's (1999) tankar om att allting i grunden är beroende av design, samt Karen Barad's idé om interaktion och aktiva agenter (2003). Ursprungligen härstammar design från latinets *signum* (tecken), varför den etymologiska betydelsen har sitt ursprung i latinets *de-sign* (om/av tecken). Flusser ser begreppet design både som verb och substantiv; vi både formar/skapar *och* ger föremål och fenomen såväl intention, som syfte, motiv eller mening. På så sätt handlar design inte enbart om hur föremål ser ut – den kanske viktigaste funktionen som Flusser betonar är *relationen* mellan material, funktion, utseende *och individen som har skapat föremålet*. Med andra ord kultur och design är omöjliga att separera då hela vår tillvaro vilar på design (Flusser 1999:17ff) – vilket ger en oundviklig relation mellan människa – ting (eller ting – människa). Fahlander (2020:1) tar i detta sammanhang upp materialiteter vars fokus ligger mer på deras funktion och konkreta betydelse för människors handlande, hellre än abstrakta symboler eller representationer. I likhet med Flusser betonar även Barad (2003:822-23) vikten av att understryka relationen *och interaktionen* mellan individ-ting. Ting är inga fixerade substanser, ting, eller materialiteter, är istället substanser genom sitt vardande som grundas på just interaktionen mellan ting och människa. Genom att individen upprepar sitt handlande skapas också stabilitet eller instabilitet hos tingen. På så sätt ger materialiteter upphov till sociala fenomen – vilket i sin tur förutsätter en aktiv agent som konstant interagerar med tingen. Materialitet villkorar mening genom att mening får mening via interaktivitet med den värld den skapas i. På så sätt hävdar Barad (2007:214) vikten av att placera materialitet, mening och individ i en relation som bygger på restriktioner, villkor och praktiker. Dessa tankar kan uttryckas som en modell bestående av relationen mellan materialitet och diskursiv praktik; de normer och regulariteter som styrs av diskurser simultant konstrueras och konstrueras av materialitet eftersom de är kausalt förenade med varandra.

Emotionell laddning

Den danska skulptören Willy Ørskov menar att skulpturer får betydelse, inte genom vad de är eller hur de ser ut, utan genom vad de får betraktaren att tänka på (Ørskov 1966:21). Med andra ord kan konstnärens uppgift vara att helt enkelt utvidga den verklighet vi omger oss med – genom att skapa direkta erfarenheter av verkligheten som inte är begränsade av språket. I relation till detta förespråkade Ørskov två metoder; dels att teoretiskt och praktiskt göra delar av verkligheten till objekt för att kunna sortera och avgränsa den delen av verkligheten, dels, att skapa instrument för att mäta det som objektifieras (Ørskov op.cit.:51). Istället för att prata om objekts symboliska värde och mening väljer Ørskov att använda ordet *laddning*. Denna laddning förmedlar objektets egenskaper baserat på dess form, material och motiv och beskriver objektets verkan och intryck det ger genom konstnärens manipulation av material (Ørskov op.cit.:34).

Ørskov menar att då konstnären strävar efter att glömma bort betydelser, namn och etablerade referenssystem erbjuds istället möjligheter att etablera nya sådana. Utifrån detta

kan vi se hur objekten i samma stund som de tas ut ur sitt sammanhang också förlorar delar av sin identitet. Med inspiration från Ørskov kan arkeologen finna en ny verklighet baserad på tingen som ger en ny verklighet där vi kan beskriva det okända. Genom att sortera ut materialet ur verkligheten, göra ett urval som sedan analyseras, skapas också en optimistisk arkeologi som utgår från relationen materialitet och individens handlingar (Cornell & Fahlander 2002:vii-viii). Faran med att klassificera objekt ligger i att vi då också låser fast deras *laddning* till redan givna meningar. Att göra så innebär ett aktivt hindrande av andra laddningar och tolkningar. Förvisso är klassificering en del av och en förutsättning för arkeologen – men den bidrar också starkt till att 'döda' objektet. Som arkeolog är det därför viktigt att hellre bevara än undersöka för att på så sätt visa respekt och tolerans samt etablera nya emotionella laddningar (Cornell & Fahlander op.cit.: 3-4).

Liminalitet

Liminalitet ingår i begreppet *rite de passage* introducerat av Arnold van Gennep (1960/1909:11). *Rite de passage* delas in i tre faser: separationsrit, övergångsrit och upptagelserit. Dessa faser benämns också i termer av förliminal, där individen frigörs från sin nuvarande roll; liminal där individen svävar mellan rollerna för att i den tredje fasen, efterliminal, slutligen bli upptagen i sin nya roll. Faserna symboliserar när en eller flera individer övergår från en roll (eller stadie) till en annan i samhällsstrukturen där många riter anses som mer eller mindre obligatoriska; dop, bröllop och begravning. Dessa riter kan upplevas som ideologiskt eller religiöst styrda, medan andra riter är mer exklusiva och omfattar endast ett fåtal individer. Upptagelserit eller initieringsrit definieras ofta som mer specifika riter som exempelvis när barn uppgår i vuxenlivet (van Gennep op.cit.:11; Björklund & Hannertz 2017/1983:31).

I den liminala fasen är subjektet 'osynligt'. Som medlemmar i ett samhälle ser vi endast det vi förväntas att se, vilket i sin tur styrs av de sociala normer som lär oss vad vi ska se beroende på kulturella definitioner och klassificeringar. Baserat på ideologi och sociala strukturer som delar in individen i kön eller genus tillåter den världsliga samhällsbilden inga 'utom-världsiga' tillstånd som exempelvis icke-pojke-icke-man, vilket egentligen är precis det en pojke är i pubertetstillståndet. På så sätt samexisterar en rad spirituella definitioner med de världsiga för att identifiera strukturellt oidentifierbara *övergångsvardanden*. Denna individ i vardande, den liminala *persona*, definieras med antingen ett namn eller en eller flera symboler. Dessa namn och symboler används gemensamt för alla de individer som upptagits, eller initierats, i samma stadier eller faser (Turner 1967:95). Liminala *personas* omfattar en tudelad karaktäristik i form av att dessa osynliga individer simultant är både klassificerade och icke-klassificerade. Som icke-klassificerade blir de ofta tilldelade symboler hämtade från ett 'döds-kontext' – så länge individen vandrar mellan objekt och subjekt, mellan död och levande, behandlas denne under en kortare eller längre tidsperiod så som dess samhälle brukar behandla döda kroppar. Liminala *personas* kan även betraktas som 'neofyter' (individer som är på väg att initieras) och som sådana får de utstå behandlingar som exempelvis att i graven tvingas ligga orörlig i en position som är sedvänja i dess kultur, bli färgad med svarta fläckar eller tvingas ligga levande tillsammans med monstrosa maskerade narrar som representerar de döda eller ännu värre – de odödliga. Denna metafor av en slags upplösning är ofta praxis gällande neofyter

då de ska bli smutsiga och på så sätt identifieras med jorden – den materia som varje individ återigen ska uppgå i (Turner op.cit.:96).

Donna Haraway (1991:150) betraktar det liminala stadiet som en relation mellan liminalitet, gränser och motsägelser och benämner liminalfasen likt en *cyborg* (organism bestående av både biologisk vävnad och syntetiska delar). På så sätt är det liminala stadiet en illustration av både fantasi och materiell verklighet, eller en hybrid av maskin och organism – den både existerar och inte. Precis som Turner, betonar Haraway osynligheten som centralt i den liminala fasen på så sätt att individen inte kan betraktas varken som en singular, kroppslig eller förkroppsligad enhet. *Cyborger* handlar om medvetande; de är flytande tecken som inte kan skapa något tecken eller symbol eftersom de saknar nödvändiga uttryck.

Vardande

Tankar på osynlighet, *neofyter* och *cyborger* har tagits upp och anammats inom arkeologin genom bl a Christina Fredengrens (2018:2) *kroppar i vardande*, dvs att gå från döda objekt till att bli 'levande' subjekt. Fredengren ser kropparna som levande materialiteter som genomgår olika förändringar, bl a beroende på vad de relaterar till. Som kroppar i vardande kan kroppen förstås som ett fysiskt arkiv där relationer både under levnadstiden och efter döden kan 'läsas'. Alla dessa relationer påverkar på vilket sätt kroppen kommer att vardas (ibid.). med andra ord kan vi se hur relationer, seriella handlingar och övergångsriter skapar en process av levande subjekt som via liminalstadiet går från dött objekt till att bli ett pånyttfött subjekt. Nilsson-Stutz (2003:18) ser tanken på mötet mellan subjekt och objekt som en process av att gå från levande till död och sedan pånyttfödd. Passagen mellan första och andra övergångsstadiet sker långsamt då individen inte till fullo har övergått till liminalt objekt som ännu inte uppgått i ett nytt subjekt. Med andra ord måste subjektet först bli omedvetet om sitt tidigare tillstånd för att sedan kunna uppnå ett nytt medvetande som manifesteras i den tredje övergångsriten (Nilsson Stutz op.cit.:366).

2.2 Metodologiska perspektiv

Centralt för min studie är sociala praktiker (framförallt begravningspraktiker) och de materiella spår dessa praktiker lämnar efter sig. Genom att röra sig från 'botten och uppåt' utgår vi från och fokuserar på just dessa spår i deras naturliga, lokala kontext för att se större mönster. Att ha ett detaljerat fokus ger mycket mer information än ett så kallat storskaligt *birds-eye* perspektiv. Mikroarkeologi ska dock inte liknas vid partikulära studier som fokuserar på det unika då fokus framförallt ligger på det relationella och att hitta mönster och strukturer i relation till större och mer generella situationer (Fahlander 2013; Fahlander 2008). Med andra ord ligger fokus på det relationella mellan det lokala, partikulära och det mer allmänna och övergripande. Cornell och Fahlander (2002) hävdar värdet av hur detta bidrar till att studera materialiteter i sin egen kontext (även om jag hävdar problematiken i att helt undvika påverkan från andra sociala formationer då vi är under en ständig påverkan i relation till strukturer, idévärldar, religioner och ideologier).

På så sätt kan vi säga att mikroarkeologi också är en situationistisk arkeologi som utgår från specifika bestämda situationer, vilket ger begränsade ytor och specifika frågeställningar. Just det relationella är centralt i analysen då mönstrens interna relation till varandra kan fastställas. Genom att en lokal eller situation inte nödvändigtvis behöver vara

rumslig eller social blir de heller inte kontextbundna av tidigare tolkningar och sociala normer, vilket gör det möjligt att betrakta varje lokal som unik och därmed undvika cirkelresonemang.

2.2.1 Analysverktyg

Utifrån den mikroarkeologiska metodologins fokus på praktiker, interaktion och relationer kommer studien att använda tre analysverktyg som alla ha det gemensamt att de betonar aktantbegreppet: Sartres serialitetskoncept, landskapets betydelse, samt det nomadiska subjektet ur ett temporalitetsperspektiv.

Sartre och serialitet utifrån ett aktantperspektiv

Sartre ser en tydlig relation mellan tre parter; individen, andra individer och materialitet. Istället för att vi enbart har en ömsesidig relation individer emellan, har vi även en relation till materialiteter. Utifrån denna kombination av inre och yttre relationer skapar vi temporära serier. Dessa serier baseras inte på sociala kategorier såsom kön, klass eller etnicitet, utan istället är det relationen mellan handling, materialitet och struktur som skapar serier. Metaforen med busskön är ett tydligt exempel på hur individer av skilda sociala kategorier väntar på samma buss. Individerna är i sig isolerade då de inte pratar eller ser varandra (annat än ryggen på den som står framför i kön) – de existerar bara som komponenter i en busskö. Dock har de alla ett gemensamt mål: att resa. Detta mål kan liknas vid en gemensam medveten handling som involverar ett ting; bussen. Den medvetna handlingen i relation med bussen leder fram till ett agerande; att stå i kön för att vänta på bussen som ska ta dem till en specifik plats. Även om de i slutändan inte väljer samma buss har alla individerna i kön format en temporär seriell handling som omfattar den egna såväl som andra individer samt en materialitet – bussen (Sartre 2004/1960:255ff).

I anslutning till detta talar Sartre i termer av hur det mänskliga ristas in i ting och landskap; det mänskliga märks upp och beläggs med tecken. Det innebär också att materialitet och landskap fungerar som förmedlare av människors praktiker som får stora och långtgående effekter. Utifrån den tanke positionerar sig Sartre både till Durkheims resonemang att sociala fakta alltid är ting, och till Weber som menar det motsatta. Det Sartre istället hävdar är att sociala fakta förvisso är ting, men i den mening att alla ting, direkt eller indirekt, alltid är sociala fakta (Sartre op cit.:179). Jämfört med Bruno Latour ser vi också en påtaglig skillnad då Latour menar att social grupp som fenomen inte existerar, och då inte heller en medveten intentionalitet. Sartre å sin sida hävdar att intentionalitet hos sociala grupper tvärtom är ett mycket centralt och avgörande fenomen i kontexten social förändring. Vi kan dock se en gemensam nämnare hos både Sartre och Latour i och med hur förändringar i icke-mänskliga aktanter (materialitet) synliggör sociala serier som kan påverka historiska förlopp (Cornell 1997).

Landskapets betydelse

Enligt Richard Bradley (1993:18) är sociala praktiker ofta beroende av landskapets förändringar, vilket gör att praktiker inte alltid är intentionella utan snarare en följd av en förändrad landskapsbild. I anslutning till just landskap har William Norton (1989:72) tagit fram sex nyckelprinciper som påvisar relationen mellan landskap, människa och ting: 1) människan är en integrerad *del* av landskapet, snarare än ett objekt, 2) all fysisk omgivning är oundvikligen

länkad till sociala system, 3) omgivningen opererar ofta på ett undermedvetet plan, 4) det finns ett flertal signifikanta skillnader mellan det reella landskapet och det som observeras och upplevs, 5) landskap kan upplevas som en uppsättning mentala bilder, samt 6) landskap är laddat med symboliska värden.

Även Christopher Tilley (1994:33ff) diskuterar social praktik i relation till landskap, och menar att landskapet i form av teckensystem reproducerar, transformerar och strukturerar det sociala som del av en holistisk relationell process mellan landskap och människa. Tim Ingold (1995:76), inspirerad av Heideggers fenomenologiska tankar, betonar just det relationella där han menar att människans tankar inte 'importerats' till världen vi omger oss med, då dessa tankar redan finns i världen. Istället handlar det om att människa och landskap lever i en ständigt pågående relation, vilket även Cornell och Fahlander förespråkar (2002:119). Människan strukturerar hela tiden sin praktiker utifrån de materialiteter de omger sig med (Jmf. Sartre 2004/1960), vilket inte behöver begränsas till en specifik lokal utan sträcker sig ofta bortom det specifika som en del av relationen små platser och stora frågor. Genom att pröva olika 'signifikanter' i landskapet mot sociala faktorer kan vi utröna mönster och samband mellan landskap och social praktik (Cornell & Fahlander 2002:119ff) – där en sådan social praktik kan vara att bejaka landskapet.

Det nomadiska subjektet

Även om Braidottis fokus ofta placeras inom ett feministiskt perspektiv, hävdar Braidotti själv att det i grunden handlar om strukturer och hur man ser på världen ur ett större perspektiv. Då jag är enig med denna tanke menar jag att det nomadiska subjektet med fördel går att applicera på ett arkeologiskt materialitetsperspektiv. Braidotti (2011:24ff) ser det nomadiska subjektet i termer av konstant rörelse och transformation i jakt på en identitet. Som sådana är de högst målmedvetna i att korsa gränser och röra sig framåt utan att ha något egentligt slutmål. Man kan likna det vid Deleuze begrepp *rizomatisk* genom att det rör sig sidledes i jorden likt rötterna på ett träd. Man kan likna det med Fredengrens (2018) kroppar i vardande som står på tröskeln till transformation i liminalfasen. Det nomadiska karaktäriseras av kontrollerad fart där det rör sig mellan övergångar och passager utan ett bestämt mål eller hem att återvända till (Braidotti 2011:25). Istället handlar det om att fungera som en 'levande kropp' som ska bära den andra kroppen i vardande mot *transformationen* till pånyttfödelse. På så sätt kan vi placera Braidottis tanke på den nomadiska aspekten som symbol för en praktik där liv, död, begravning och pånyttfödelse får en temporal betydelse i form av en linjär rytm av progression. Detta innebär att det rum subjektet rör sig inom under liminalfasen också måste vara plastiskt och rörligt då subjektet inte kan röra sig framåt i ett stillastående rum, dvs ett rum med hermetiskt slutna väggar och i avsaknad av 'luft' som tillåter rörelse.

Kapitel 3 Forskningsöversikt

Denna sektion kommer att koncentreras kring två delar: en övergripande redogörelse för olika perspektiv på aktantbegreppet i relation till liminalitet, samt en kortare beskrivning av hur forskningen hittills har närmat sig mossens funktion. Genom att lyfta fram betydande kunskapsbidrag i relation till studiens fokus, kommer jag avslutningsvis att positionera min egen ståndpunkt i förhållande till tidigare forskning.

3.1 Olika perspektiv på aktant i relation till liminalitet

Inom den arkeologiska forskningen förekommer ett flertal olika sätt att närma sig aktantbegreppet – dock med den gemensamma definitionen att aktant är aktörens (individens) röst. Som sådan fungerar aktanten som den samlade rösten för aktörens konkreta enskilda, eller kollektiva, handlingar och får en fundamental roll för djupgående strukturer, mönster och praktiker (Rimmon-Keenan 2002:36). Liv Nilsson-Stutz (2002:9) tar upp begreppet *anthropologie de terrain* och placerar aktanten i en kontext där det banala betonas genom att även den allra minsta påverkan blir manifestationer av hur praktiker genererar strukturer. Genom rigorösa studier av det banala kan vi förstå hur kroppar och materialiteter genomgår konstanta förändringar som påvisar att alla företeelser i grunden är representationer av praktiker. Aktantens funktion i den banala kontexten hjälper oss att förstå hur forna samhällen skapas och omskapas genom de seriella handlingar då levande individer skapade. Cornell och Fahlander (2002:16, 38) placerar istället aktanten i ljuset av *social positivit* vilket ger ett mer abstrakt perspektiv jämfört med Nilsson-Stutz då betoningen ligger på aktanten som strukturellt fundament som både genomsyrar och genererar effekter på individens agerande. Aktörens funktion är att utföra konkreta handlingar medan aktanten utgör *själva funktionen* i samma handling. Aktanten blir tillika det strukturella element som aktörens handling kretsar kring. På liknande sätt kan vi se hur studiens tre materialiteter exemplifierar aktantfunktionen i de olika aktörernas begravningspraktik (Parker Pearson m.fl. 2009:34; Marseen 1959:56).

Aktant och liminalitet

Claude Lévi-Strauss betraktade aktant som synonymt med myt i bemärkelsen av *binära oppositioner* (motsatspar). Varje myt innehåller enligt Lévi-Strauss alltid binära oppositioner – universella som exempelvis liv-död, hög-låg och specifika som te x rå-kokt. Dessa oppositioner benämner Lévi-Strauss *mytem* dvs de som bär upp mytens struktur. Som sådana är de ofta värdeladdade (hjalte-skurk, god-ond, kropp-själ) samt genererar en andra och djupare nivå av oppositioner som förstärker laddningen (bra-dåligt, omtyckt – inte omtyckt). Relationen mellan myt och *mytem* påvisar hur oppositionerna alltid förutsätter varandra i form av konkreta beståndsdelar vilket skapar regelbundenhet och möjlighet att förstå ett fenomen genom dess motsats – och på så sätt skapa förståelse för världen (Carlshamre 2005:13). Lévi-Strauss menar även, i likhet med Marx, att människan omedvetet skapar sitt eget liv då språket konstruerar själva prototypen för kulturella fenomen (språkliga som icke-språkliga), vilket förklarar funktioner, strukturer och mening (Hawkes 2003:21ff). Lévi-Strauss skulle således förstå liminalitet som icke-språklig aktant utifrån oppositioner som exempelvis liv-död, natur-kultur, kropp-själ eller subjekt-objekt.

Alguirdas Julien Greimas bygger vidare på Lévi-Strauss binära oppositioner som betydelsefulla för uppfattningen om oss själva och världen. Genom motsatsernas relation (liv-död) förstår vi dem både som motsats och *negation* (att inte vara död) vilket Greimas utvecklar genom den *semiotiska kvadraten* som visar hur oppositionerna skapar språk, syntaxer, synteser samt hur dessa artikuleras. Aktanten får sålunda *fonemisk* (betydelseskiljande) snarare än fonetisk (språkljudlig) funktion då den verkar på funktionell hellre än innehållsnivå. Som sådan förkroppsligar aktanten specifika karaktärer/roller som kan vara enstaka eller flera beroende på vilken roll dessa karaktärer besitter i berättelsens underliggande motsatsstruktur (Hawkes 2003:70).

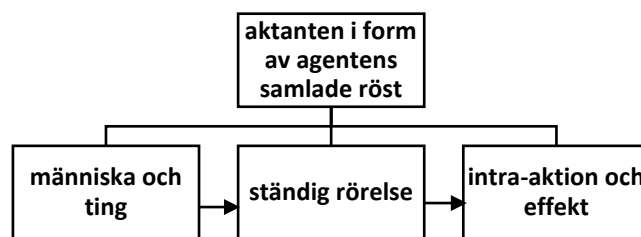
Kontexten liminalitet innebär att aktanten representerar en levande 'röst' för individernas samlade handlingar och praktiker kring övergångs – och transformationsriter, men också för den 'kropp' som rör sig mellan subjekt och objekt utan någon tydlig identitet. Denna funktion utvecklas ytterligare genom Rosi Braidottis tankar på subjektets obestämbarhet. Individen kan aldrig låsas fast i bestämda beteendemönster eftersom kroppen inramar den egentliga aktören som i sin subjektiveringsprocess alltid konstrueras och konstitueras av rådande sociala strukturer (Cornell & Fahlander 2002:39). Braidotti benämner detta i termer av *det nomadiska subjektet*, dvs hur kroppen både är plastisk och obestämbar och, i relation till liminalitet, konstant rör sig *mot att bli ett pånyttfött symboliskt subjekt* (Braidotti 2002:2ff).

Bruno Latour skiljer sig från Lévi-Strauss, Greimas och Braidotti genom att mer fokusera på *nätverk av sociala aktanter*. Dock finns ett värde att nämna Latour då han betonar det relationella mellan aktant och rörelse och hävdar att *allt* kan vara aktant – enda kravet är att de genererar effekter på något/någon annan (Fowler 2013). Latour betonar också att en handling inte kan begränsas till att enbart omfatta människor då även ting ingår i dessa sociala nätverk. Nätverken ses dessutom som jämlika kollektiv utan inbördes hierarki. Istället överförs det sociala mänskliga till tingen, vilket skapar reglerande funktioner (Cornell & Fahlander 2002:62ff). Det krävs olika händelser och möjligheter för aktanterna att mötas och uttrycka sina specifika enheter där ett starkt uttryck i relation till andra aktanter skapar bestående förändring – och tvärtom (Fowler 2013:30). Den jämlika ansatsen innebär att Latour överger det dualistiska i natur-samhälle till förmån för ett symmetriskt perspektiv där natur och samhälle tillsammans skapar hybrider som alltid prioriterar vad människa gör med naturen och hur vår kunskap om den skapas. Eftersom Latour hävdar att naturen alltid skapas i samspel med det sociala ligger fokus på förståelsen av hur människa och icke-människa uppstår, och med vilka teknologier denna förbindelse skapas (Elam 2009:10). Trots den relationella aspekten är det svårt att placera Latour i en liminalitetskontext då jag hävdar att liminalitet inte skapas av människan – snarare är det människans praktiker som skapas utifrån aktanter som *inryms* i en redan befintlig liminalitet.

Latours problematik synliggörs av Donna Haraway som istället hävdar hur aktantbegreppet, förutom människa och icke-människa, även omfattar enheter, strukturer och processer vilket med fördel kan placeras i en liminalitetskontext. Haraway påtalar Latours alltför snäva fokus på det icke-mänskliga, och menar att det också finns kollektiva fenomen som inte är skapade av människan. Haraway (1992:331) benämner dessa som sociala artefakter skapade av heterogena aktanter. En sådan aktant är *trickster* som Haraway ofta illustrerar i skepnaden av en prärievarg. Som sådan påverkar *trickstern* en berättelses struktur genom att göra den porös och formbar. *Trickstern* är dessutom varken natur eller kultur utan ska ses som

en annan värld bortom den mänskliga eller icke-mänskliga – men som ändå ingår i det kollektiv som utgör aktanter. Genom att påtala bristen i Latours ensidiga fokus på enbart människa-ting visar Haraway hur aktanten inte begränsas till endast subjekt utan även omfattar enheter och föreningar som dekonstruerar subjekt och objekt till motsatspar, likt Lévi-Strauss och Greimas. Haraway lyfter fram detta i sitt begrepp *situerad kunskap* där objektet ses som *både* aktant och agent – istället för enbart en enhetlig bakgrund eller resurs för den som studerar objektet (Haraway 1988:592). Haraway utgör därför en stor inspirationskälla för den senare arkeologiska forskningen kring just relationen objekt-aktant-aktör.

Inspirerad av Haraway utvecklar Karen Barad sin idé om aktanter och *intra-aktion*. Barad menar att vi i vår interaktion blir alltför intrasslade i det vi gör och dess resultat, och förordar därför *intra-aktion*, dvs att agera inom de fenomen vi studerar. Genom att träda innanför fenomenets väggar och se vilka subjekt och objekt som framträder där skapas en agent-realism som tillåter det verkliga, det som existerar inuti ett fenomen, att komma fram. Barad hävdar, i likhet med Braidotti, att allting är i konstant rörelse vilket innebär att vi aldrig når en slutlig lösning utan istället alltid är en konstant del av världen - vi står varken ovanför eller bortom utan alltid *i* världen (Fowler 2013:41). Då jag hävdar att liminalitet också kännetecknas av konstant rörelse är det av värde att betona intra-aktion för att levandegöra de aktanter som verkar innanför de liminala 'väggarna'. I relation till detta kan nämnas Johan Normarks begrepp *polyagens* (2006:156) där osynliga agents intention och världsbild möter betraktaren. Dessa möten omformar agenterna som sedan fortlever i nya, okontrollerade riktningar. Normark ser denna process i termer av 'kroppar utan organ' som transformeras till 'kroppar med organ' (Deleuze & Guattari 1988). Dessa tankar menar jag dock är svåra att applicera på liminalitet då subjektet i vardande som 'kropp med organ' rör sig i en kontrollerad riktning mot den efterliminala fasen och där erhålla en 'ny' kropp. Sammantaget kan vi, trots olika ingångar till aktant och liminalitet, ändå identifiera en övergripande process av gemensamma nämnare:

Figur 3 Gemensamma nämnare i relation till aktant och liminalitet (Egen modell).

3.2 Tidigare forskning om mossens funktion och döda kroppar

Mossens betydelse för nedläggning av kroppar är ingen ny tanke inom arkeologisk forskning. Redan 1871 myntade Johanna Mestorf begreppet *Moorleiche* i och med hennes banbrytande forskning att katalogisera mosslik från Norra Europa och Skandinavien, som slutfördes 1907 i en reviderad katalog innehållandes 52 fynd (van der Sanden 1996:49). Mestorf grundade sin forskning på Tacitus kriminologiska idé om mossen som plats för bestraffning för medlemmar av olika tyska stammar, vilket hon baserar på klädrester som antydde att de manliga kropparna eventuellt var legosoldater som blivit dödade av romerska soldater (Mestorf 1900:30; Lund 2002:33). I verket *Germania* från år 98 beskriver Tacitus mossen som plats för att exkludera

och osynliggöra de allra värsta individer och deras omoraliska handlingar. Bland annat ska fega, svaga krigare och andra ondskefulla individer kastas ner i mossar och kärr med grenar och ris runt huvudena för att hindra dem från att synas (Gabrielsson 2020:13). Via Tacitus och Mestorf kan vi således skönja mossen som funktion för deponering och avstjälpningsplats för samhällets allra mest ovärdiga individer efter döden. Tacitus illustrerar detta med att mossen fungerar som skiljelinje mellan de råa, okultiverade germanerna och det förfinade grekisk-romerska samhället (Lund 2002:46ff).

Under den senare arkeologiska forskningen har det dock skett en tydlig diskursförskjutning mot offer och ritualer snarare än kriminologiska aspekter. Istället för exkluderade lågstatusindivider tolkar man kropparna som kungligheter och prominenta högstatusindivider som av samhället valdes ut för att offras i mossen genom olika riter och ceremonier (Gabrielsson 2020:14). En betydande tanke som har fått fäste är *threefold death* – den trefaldiga döden, där kropparna utsattes för ett omfattande våld i själva dödsögonblicket; slag i huvudet och på kroppen, hugg med svärd och yxor, garottering eller att halsen blev uppskuren samt slutligen en symbolisk dränkning genom placeringen i mossen (eller dränkta på riktigt om de fortfarande levde vid nedläggningen). Eamonn P. Kelly menar att det faktum att majoriteten av kropparna var unga män med omfattande skador påvisar ritualmord i likhet med *threefold death*. Denna död ansågs speciellt vanlig vid ritualmord på kungligheter i syfte av rituell ceremoni snarare än att åsamka smärta och lidande (Kelly & Bentley 2015:36).

Henry Chapman talar om offer även om han, till skillnad från Kelly, mer fokuserar på relationen individ-natur och vikten av att blidka naturen med offer. I det sammanhanget lyfter Chapman fram mossen som betydande tröskel mellan jord och vatten. Dess ofta svårtillgängliga och obebodda läge utgör en speciellt gynnsam plats för offer till gudarna och andevärlden (Chapman 2015:110). Tanken på naturen som svårkontrollerad skapar hos individen en önskan om att skapa kontroll, vilket Chapman påvisar i tanken på att ju mer som offras desto mer återgäldar gudarna till samhället. Här kan vi skönja en likhet med Kellys *threefold death* – genom att med övervåld offra högstatusindivider hoppas människorna att gudarna ska ge tillbaka med samma kraft och mängd. I detta offer betonar Chapman betydelsen av psykedelika (bland annat mjöldryga) baserat på de omfattande fynd som påträffats i kropparna. För Chapman får detta en dubbel betydelse: dels hur psykedelikan bedövar och gör individen medgörlig i dödsögonblicket, och att just mjöldryga symboliserar missväxt – om kungen, hövdingen eller någon annan högstatusperson har åsamkat samhället lidande genom att inte säkra skörden, bestraffas han med en sista måltid innehållandes just mjöldryga. Då missväxt kan orsaka både krig och låg fertilitet blev det extra vanligt att offra till gudarna för att blidka dem (Gabrielsson 2020:15).

Miranda Aldhouse-Greens tolkningar skiljer sig åt både från Kelly och Chapman. Aldhouse-Green (2015:83) ser mossen som ett verktyg för kontroll av såväl tid som rum och verklighet vilket resulterar i två tolkningar där mossen fungerar som ett förnekande av döden genom konservering och förhindrar därmed kropparnas passage till andevärlden. Konserveringen förstärks ofta genom att kropparna förankras med grenar eller pålar vilket kan liknas vid en tunn osynlig hinna mellan människovärlden och andevärlden. För att undvika att falla igenom denna hinna, förankras kropparna omsorgsfullt i mossen genom en praktik som medvetet mumifierar och bevarar den döda kroppen. Mossens bevarande och förhindrande funktion är därför central hos Aldhouse-Green (2015). Mossen har även en avskräckande

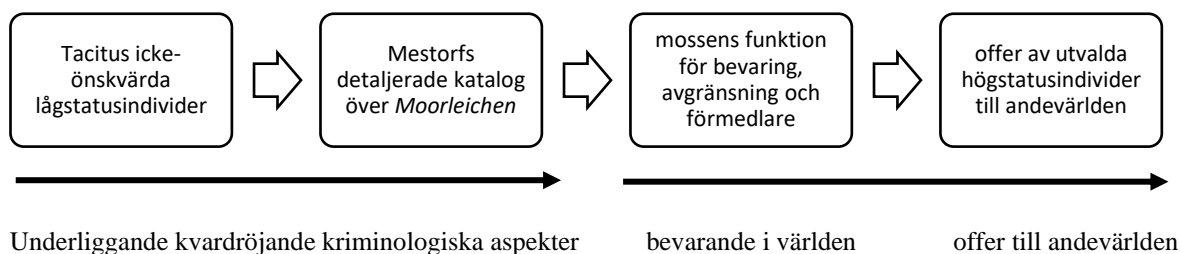

funktion där svårtillgängligheten och skrämmande egenskaper påtalar det farliga i att leva ovarsamt då man kan bli uppslukad och neddragen i mossens djup. Aldhouse-Green hävdar förvisso att kropparna var utvalda av det samhälle eller formation de levde i, baserat på specifika egenskaper som ansågs värdefulla att offra, dock skiljer hon sig från Kelly, och delvis Chapman, genom tanken på att själva urvalsprocessen skedde genom ett 'lotteri' där även bönder kunde delta i om året hade gett dålig skörd. Lotteriet omfattande såväl bönder som gravida kvinnor (eller kvinnor med barn) som offrades för att blidka gudarna om bättre skörd nästkommande år. Offrandet krävde dessutom nakenhet där all kroppsbe håring rakades av, vilket kan indikera skam, även om Aldhouse-Green (2015:15ff) framförallt tolkar det i termer av att den nakna människohuden lättare kunde överföra sina krafter i kontakten med mossens 'hud'. Lise Nordenborg Myhre tar, likt Aldhouse-Green, också fasta på just funktionen avgränsning i och med hennes tankar på mossen som ett *Tredje rum* med både gränser och avgränsningar. Även om hon främst diskuterar monumentala miljöer, kan även mossen bli aktuell då den fungerar som en immateriell miljö. Mossens unika karaktär har förvisso inte skapats av människan, men använts i människans praktik - vilket Nordenborg Myhre betonar i anslutning till skapandet av miljöer som avgränsade agrara enheter samt gränser såsom mellanrum och förflyttningar mellan olika miljöer. I detta ingår också deras inbördes relationer då de innehåller spår av såväl mänskliga som icke-mänskliga egenskaper (Nordenborg Myhre 2004:32). Nordenborg Myhres fokusering på hybrider och Tredje rum inte är helt kompatibelt med mossen (då mossen traditionellt inte betraktas som hybrid) kan vi likväl anlägga en mosskontext genom de förbindelser som skapar rörelse och passager i form av vägar och stigar i mossens närhet. Huruvida mossen är öppen, sluten eller med naturliga avgränsningar blir också relevant, samt vilka gränslinjer mellan mossen, stränder eller berg som skapar kontinuitet, hinder eller öppning mot något nytt och annorlunda. Även *noder* (betydelsefulla fenomen) som exempelvis mötesplatser eller strategiska platser i landskapet kan relateras till mossen som plats, liksom noder i form av olika landmärken (ibid.).

I likhet med både Kelly, Chapman och Aldhouse-Green, betraktar Karen Frei (2015:342) mossen som mystiskt fenomen, och kanske än mer lik Myhres tankar på mossen som plats då Frei ser mossens funktion som offerplats vars gränser mellan det världsliga och det andliga suddas ut. I relation till övriga forskare betonar Frei framförallt strontiumanalyser av hår och klädrester som påvisar vilka geografiska platser individen befunnit sig på innan offerceremonin. Frei talar därför om mossen i termer av hur individen återvänder efter en lång pilgrimsfärd för att sedan offras till gudarna. I detta ingår att individen på förhand är medveten om att vara utvald och betraktar därför sitt offerskap som positivt både för egen del och för samhället. På så sätt diskuterar Frei, i likhet med Chapman, 'pakter' med naturen för att blidka gudarna och göra dem mer välvilligt inställda till samhället. I dessa pakter kan mossen ha haft funktionen av att vara en utvald, mystisk plats för att möta gudarna (Gabrielsson 2020:16).

Christina Fredengrens (2018) ansats skiljer sig delvis åt från övriga forskare då hon betonar *enchantment effects* (förtrollningar) där mossen fungerar som förmedlare av kontakt och möte. Likt Nordenborg Myhre betraktar Fredengren mossen som plats – dock i egenskap av portal in i andevärlden (*the Otherworld*). Genom sin naturligt bevarande funktion kan mossen ha tolkats av individerna som en plats med inneboende magiska krafter och boning för personer från *the Otherworld*. Mossen får då egenskapen att locka fram andarna till människornas värld. Genom *enchantment effects* lyfter Fredengren temporalitetens betydelse

då relationen mellan dåtid-nutid får avgörande effekt på nuet eftersom mossen hjälper till att öppna upp en tillsynes evig andevärld och därför skapar en utomjordisk karaktär och verkan. Den bevarande funktionen blir hos Fredengren en funktion av att både befinna sig i *och* lämna andevärlden där hon, likt Aldhouse-Green och Frei, presenterar tanken på hur individer på förhand valdes ut och då simultant både blev döende och vardande. Ur ett nekropolitiskt perspektiv var mossens funktion avgörande då kön, klass och status utgör egenskaper inom socialt skapade seriella handlingar, sprungna ur ett konsensuslikt samförstånd mellan samhälle och individ – och där offer blev något eftersträvansvärt för individen (Fredengren 2018:16). Sammanfattningsvis framträder en diskursförskjutning i nodalpunkter från icke-önskvärda lågstatusindivider till socialt utvalda högstatusindivider. Dessa nya praktiker omfattar hela samhällskroppen där alla får en 'roll'; individer utses till bödlar, präster ansvarar för och deltar i dödsceremonin, särskilt utvalda individer tillagade offrets 'sista måltid' samt att familjemedlemmar och övriga samhällsmedborgare närvarade vid ceremonin (Aldhouse-Green 2015:163ff).

Figur 4 Diskursförskjutning i mossens funktion och nodalpunkter (Egen modell).

3.3 Min egen position

Efter genomgången av tidigare forskning närmar sig min egen position främst Lévi-Strauss, Haraway, Braidotti och Barad genom deras försök att ge röst åt relationen levande – död – pånyttfödd. Det relationella påvisar en tydlig interaktion och intra-aktionen mellan ting, människa (i form av samhällsgemenskapen) och den utvalda kroppen – men också mellan tingen och kroppen i vardande. Just mitt fokus på relationen aktant – liminalitet gör att Normarks *polyagens* inte blir aktuell då min studie mer handlar om kontexten kroppar i vardande och praktiker kring detta. När det gäller mossen som specifik aktant närmar jag mig framförallt Aldhouse-Green, Nordenborg Myhre och Fredengren då jag betraktar mossen som både avgränsad liminalplats, men som samtidigt öppnar upp mot andra icke-mänskliga dimensioner. Temporalitet blir därför en viktig nodalpunkt i mitt perspektiv på mossen som simultan bevarare och konstant i rörelse; det nomadiska subjektet bevaras temporärt i liminaliteten under sin rörelse mot att åter upptas i samhällsgemenskapen igen som symboliskt pånyttfödd. Dock – trots flera likheter med nämnda forskare – saknar och efterlyser jag ett mer djupgående fokus på *materialiteten i sig själv* och dess funktion som aktant. Även om interaktionen mellan människa-ting diskuteras, hävdar jag att det görs mer i kontexten materialitet som *verktyg* för tolkningar av liminalitet snarare än levande aktant. Mitt bidrag ämnar därför förkroppsliga och levandegöra materialiteter, och göra dem delaktiga i de processer som tidigare forskning tar upp – och därmed också placera nodalpunkterna i kontexten materialitet som *levande* aktant i relation till liminalitet.

Kapitel 4 Studiens material – en presentation

Som nämndes inledningsvis så kommer studien att analysera tre olika former av materialitet som representerar olika tidsperioder och geografiska lokaler. Då alla tre materialiteter också kan betraktas som fynd kommer jag fortsättningsvis att använda ordet fynd för att förstärka betydelsen av detaljerade nedslag och materiella spår av praktiker. Fynden består av megalitmonumentet Stonehenge i England, en bronslur och en halsring från Gullåkra mosse i Skåne, Gundestrupkitteln från Rævmoose i Danmark, Eutinfiguren från Aukamper Moor i Tyskland samt Lindholm Højes skeppssättning i Danmark. Översigtskartan visar fyndens geografiska platser i förhållande till varandra.

Figur 5 Studiens material och dess geografiska placering (Egen modell efter Google Maps).

4.1 Avgränsning och datering

Alla fynd är väl beforskade sedan tidigare, vilket gör att urvalet baseras på bekvämlighetsprincipen (jmf. Marshall & Rossmann 2011). Hänsyn har också beaktats till de egenskaper och betydelser som jag anser är relevanta för studiens syfte, vilket ger ett gediget material att inhämta kunskap från. Dateringen i kronologisk ordning (tabell 1) visar ett omfång på 5500 år, vilket kan tyckas mycket. Dock utgör studiens fokus inte något kronologiskt beroende då den istället försöker utröna materiella spår av praktiker i form av aktanter under de tidsperioder som ingår i studien. När det gäller dateringen av Gullåkrafynden hävdar Broholm (1958:64ff) att bronsluren härrör från period III (1300-1100 fvt), medan Rosengren (2006:13) hävdar period IV-VI, ca 1100 – 500 fvt. Båda dateringarna baseras på Oscar Montelius (1885:81) indelning av bronsålderns sex perioder. Halsringen saknar korrekt C14 datering men placeras ändå in i perioden strax innan vår tideräkning; utifrån den förromerska järnålderns tre periodindelningar hamnar halsringen då i det äldre skedet, dvs period 3a (Glans 2016:24; Nylén 1962:272).

Tabell 1 Tabell över fyndens dateringar (Egen tabell).

Lokal	Fynd	Datering	Tidsperiod
Stonehenge	megalit	2990 - 1500 fvt	senneolitikum
Gullåkra	bronslur	1300 - 500 fvt	Bronsålder period III, IV - VI
Gullåkra	halsring	75 fvt – år 0	förromersk järnålder period 3a
Aukamper Moor	Eutinfigurena	300 - 200 fvt	förromersk järnålder period 2
Rævmose	Gundestrupkitteln	100 - 50 fvt	förromersk järnålder period 2
Lindholm Høje	skeppssättning	500 - 1050 vt	vikingatid

Stonehenge och Lindholm Høje har analyserats utifrån sina egenskaper som egna fynd (megalistiskt monument samt skeppssättning) medan mossarna representeras av fyra fynd som har påträffats i dem; en bronslur, en halsring i brons, en komplett kittel i silver samt två trästatyer. Dessa fyra fynd är utvalda på basis av deras relation till mossen som fenomen och inte till någon specifik individ som har nedlagts i mossen. Tanken bakom den geografiska spridningen är att se eventuella mönster i fyndens aktantfunktion i liminalfasen och utröna hur detta kan ha påverkat begravningspraktiker över tid. Studiens fokus är dock inte komparativ utan snarare föreligger ett intresse för materialiteternas narrativ, d.v.s. deras berättelser i egenskap av aktanter. I tidigare studier har narrativ fått en framträdande roll i relationen materialitet – narrativ (Gabrielsson 2020), vilket föreliggande studie vill ta vid och utveckla. Alla sex fynd kan genom sin blotta existens och kontext berätta ett narrativ som får betydelse för deras funktion som aktant i liminalfasen och i förlängningen begravningspraktiken. Utifrån dessa narrativ är ambitionen att utröna djupare dimensioner av fyndens egentliga funktion som röst åt individers kollektiva handlingar. Trots fyndens omfattande beforskning har jag ändå förhoppningen att bidra med nya perspektiv och tolkningar.

Urval

Valet av Stonehenge baseras på den teori med förankring i Aubrey Burl's slutsats att Stonehenge byggdes som ett *hus åt de döda* baserat på byggmaterialet sten, jord och kalksten vilket kan förmodas symbolisera bestående och odödlighet (Parker Pearson 2013:77). Denna tanke, till skillnad från Childes tankar om Stonehenge som en politiskt förenande plats, placerar Stonehenge i en tydligare liminal kontext. När det gäller mossen existerar ett flertal tolkningar i relation till framförallt begravningspraktiker – tolkningar som omfattar såväl praktiska som rituella funktioner. Då denna studie enbart fokuserar på de rituella aspekterna betonar jag den liminala fasen i likhet med exempelvis Fredengren (2018).

Mossen, som okultiverad avsides belägen plats, lockar människor och får dem att känna sig närmare andarna och den spirituella världen. Fredengrens tanke på okremerade individer som nedlagts i mossen trots att praktiken att kremera döda kroppar var norm antyder att mossen omfattade en symbolik av övergångsceremoni och transformation. Samtidigt deponerades även föremål i mossen vilket tyder på att liminalfasen också omfattar icke-mänskliga ting. En sådan tanke gör kropp och föremål till mer än bara döda objekt i mossen – de får en relation till allt det som nedlagts innan och som ger nya kroppar och föremål

emotionell laddning. Att läggas i mossen innebär att samtidigt vävas in i tidigare processer, relationer och traditioner. Fredengren tar dessutom upp mossens varierande funktion som omfattar bland annat mossar i egenskap av arkiv som samlar på lokal historia som sträcker sig över gränserna mellan natur och kultur. En annan funktion Fredengren tar upp är den nekropolitiska, dvs makten om vem som ska leva och vem som ska dö – och också *hur* dessa utvalda individer ska dö. Ytterligare en funktion som mossen har är att den, via det som deponerades där, kunde öppna upp portar till andevärlden där vattenspegeln blev som en naturlig liminal tröskel (Fredengren 2019: 2-3)

Lindholm Højes skeppssättningar valdes utifrån tolkningen av skeppssättningen som en liminalfas där de döda beger sig ut på en symbolisk resa över havet (Strassburg 2000:232). I anslutning till det vill jag lyfta tanken på hur skeppet som fenomen kan kopplas samman med de vaniriska gudarna i den poetiska Eddan. Dessa gudar regerar över vindarna och kan på så sätt lugna både hav och eld, och till vilka man ber för att få god sjöfärd och fångst (Faulkes 2005). Det råder sålunda en mystik kring skeppssättningar som involverar såväl begravningspraktiker som övergångsriter, vilket vi ser i relationen mellan gudinnan Freya och Isis som omnämns hos Tacitus. Detta visar hur tron på livet efter döden också omfattar starka nautiska element, tillsammans med element på land, vilket ger skeppssättningen en symbolik av både grav och resande in i den spirituella dimensionen (Hopkins & Þorgeirsson 2011). Lindholm Høje är därför relevant då den kan betraktas som representant för en hybridiserad begravningspraktik. Föremål med såväl kristna som arabiska och asatroinflenser påvisar en blandning av oolika kulturella möten som utmynnat i den praktik vi ser i Lindholm Høje (Nylén 1962:66).

4.2 Definitioner

Här ges en kort definition av de begrepp som omfattar studiens materialiteter.

Megalit

Megalit, myntat år 1849 av den brittiska antikvarien Algernon Herbert (2010/1849), har sitt etymologiska ursprung i grekiskan *me'gas* (stor) och *li'thos* (sten) (Renfrew 1983:152). Megalitblock användes i syfte att bygga stora konstruktioner eller monument. Det står ensamma eller i grupper av block som arrangeras i rader, cirklar eller balanseras på varandra, oftast vända i riktning mot soluppgången. Trots svårigheter med exakta dateringar har Bettina Schultz Paulsson utifrån *Bayesian modeling* gjort ett försök att datera drygt 35000 olika megalitkonstruktioner med andra megalikliknande arkitektur i Europa. Konstruktionerna är framförallt placerade intill kustlinjen från Sverige i norr till Iberiska halvön i söder, och ofta i en gravkontext. Schultz Paulsson hävdar att ursprunget bakom megalitpraktiken började i nordvästra Frankrike omkring 4000 fvt för att sedan spridas längs med Europas kustlinjen genom migration under framförallt tre omfattande perioder av maritima sätt att resa. Utifrån 2410 C14-dateringar som påvisar samband mellan själva konstruktionerna och megalitpraktiken, drar Schultz Paulsson slutsatsen att ursprunget kan knytas till en och samma region i nordvästra Frankrike (Handwerk 2020). De flesta megaliterna restes under perioden kalkolitikum och in i bronsåldern (dock finns det även fynd som kan dateras till mesolitikum) (Johnson 2009/1908:67).

Mosse

Rent bryologiskt (läran om mossar) kan mosse kan delas upp i hög – och lågmosse där högmossen finns i områden med riklig nederbörd. Lågmossen är inte lika beroende av klimatet utan påverkas mer av topologiska faktorer vilka gör att de ofta utvecklas i fuktiga nedsänkningar och är därför mer beroende av grundvattnet. Då nedsänkningarna saknar vattengenomströmning dränks de växter som finns på kanterna och försvinner ner under vattnet. Detta ger en ansamling av döda växter som vid förmultning blir till torv och omvandlar nedsänkningen till en lågmosse, till skillnad från högmossen som bildas av regnvatten. Detta ger en näringsfattig miljö med få växter, varav en är vitmossa som har förmågan att binda regnvattnet. Det som sker i högmossen är att det skapas ett eget vattenlager (en slags mossvattenspegel) där vitmossan ovanpå denna 'spegel' bildar nya vattensamlingar i en fortgående process. Högmossen består på så sätt av 95 % vatten och liknar en sorts vattenbubbla eftersom den hela tiden växer på höjden – och där bubblan hålls samman av ruttnande växter. Gemensamt för både låg – och högmossen är att de har låga Ph-värden och är därför ofta sura (Jensen 2003:176).

Skeppssättning

Skeppssättning är en konstruktion stenar som bildar formen av ett skepp där ändstenarna formar skeppets för och akter. Dessa stenar är oftast högre och större än övriga stenar. Kantkedjorna (skeppets reling) utgörs av stenar som blir lägre och mindre ju längre in mot mitten de placeras. Utöver skeppssättning förekommer även andra namn; spetsoval, stensättning, stensskepp, skeppsformade stensättningar och skeppsformade rösen (Wehlin 2013:56ff). Harald Hanson föreslog därför redan på 1920-talet en typindelning om fyra olika typer:

- 1) jämnstora block i gles formation (6-10 m långa och 2-4 m breda)
  - 2) smalare och längre än typ 1 (10-20 m långa och 2-5 m breda)
  - 3) mindre resta stenar i kantkedjorna och längre än typ 1 (10-20 m långa och 2-5 m breda)
  - 4) stenar under marknivå med resta kalkstenschällar som kantkedja delvis synlig ovanför marken.
- Mindre än övriga typer (4-6 m lång och 2-3 m bred)

En femte typ, byggd av kullersten, saknar uppresta stenar och där ändarna av skeppet ibland inkluderar större stenar finns också (Skoglund 2008: 395). Skeppen dateras oftast till bronsåldern även om fynd från yngre järnålder förekommer också. Dessa skepp är oftast enskilt belägna och är större i storlek jämfört med bronsåldersskeppen.

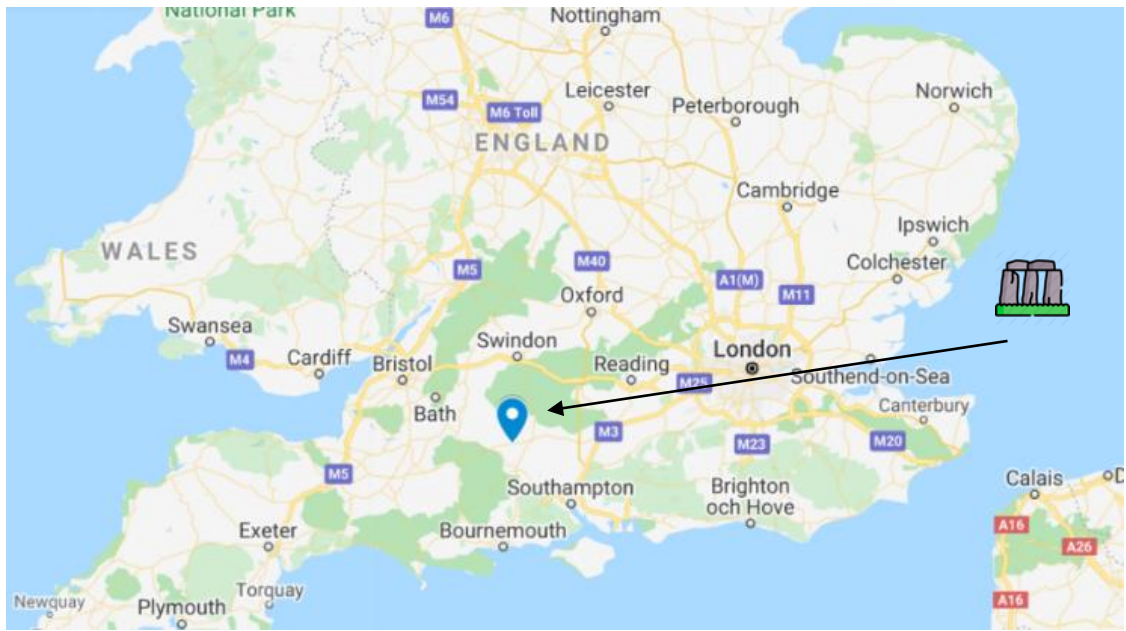
4.3 Presentation av materialet

Studiens material presenteras i form av datering, placering och aktuella tolkningar.

4.3.1 Stonehenge

Stonehenge ligger i närheten av Salisbury i England består av en stencirkel byggd på Salisburys slättland under senare delen av neolitikum för ca 4500 år sedan (Aronson 2010). Stenblocken (upp till 9 m höga) består av *sarsen*; kisel blandat med lera och sand som pressats ihop under den paleogena perioden av kenozoicum för 65-23 miljoner år sedan (Parker Pearson 2016:63).

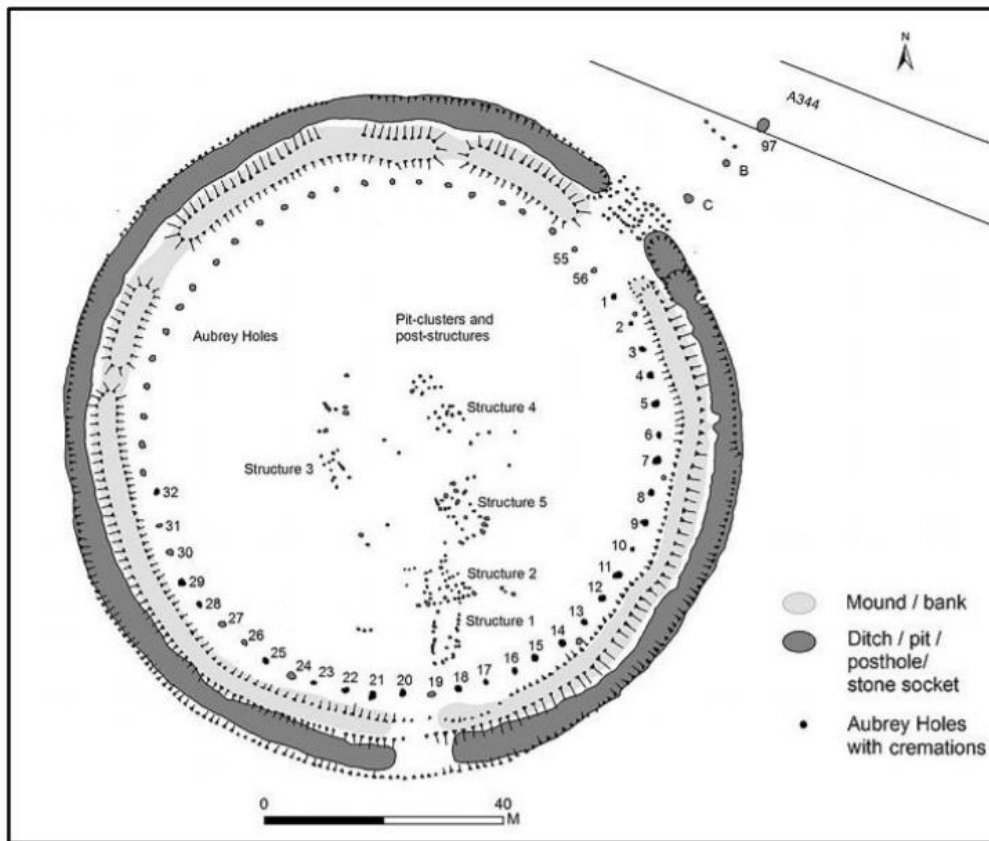
Figur 6 Stonehenge geografiska placering (Egen karta efter Google Maps).

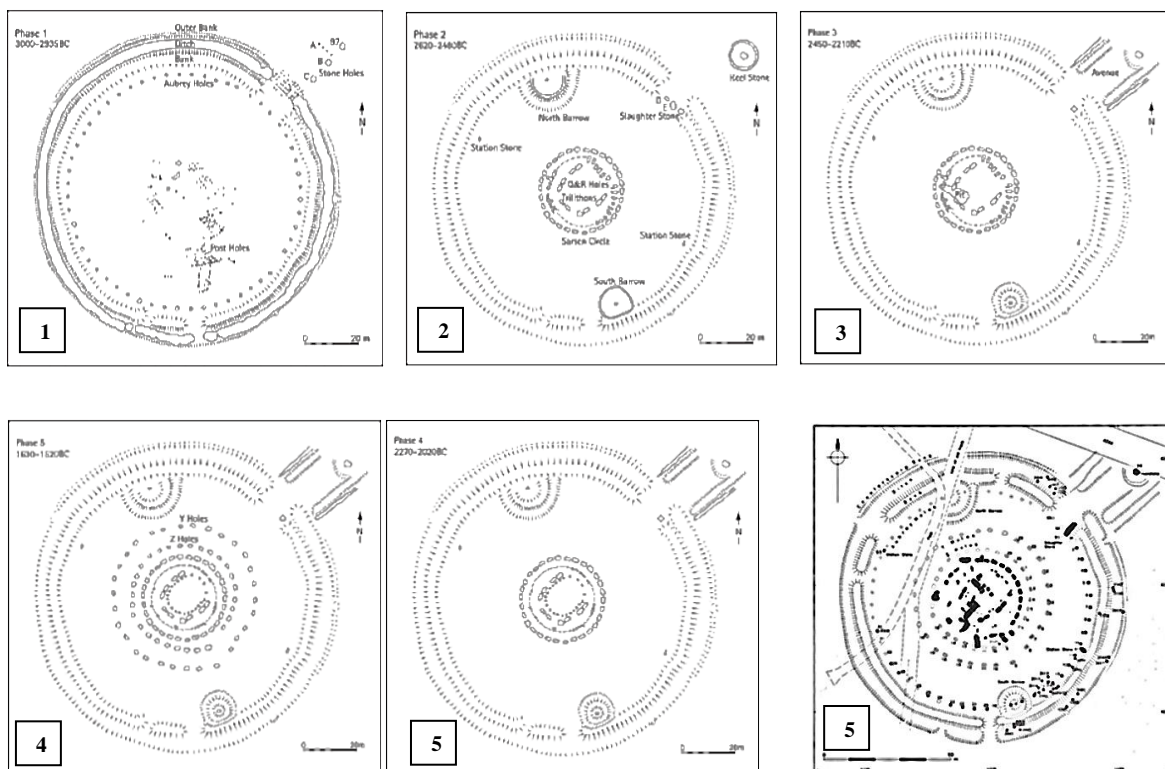
Figur 6 Stonehenge på Salisburys slättlandskap (Parker Pearson 2013:74)

Tabell 2 Stonehenge uppfördes under sammanlagt fem faser (Parker Pearson m.fl. 2013; Willis 2019:173. [Egen översättning]).

Datering (C14)	Fas	Beskrivning
3015-2935 fvt	Fas 1	Konstruktion av ett cirkulärt dike (100 m i diameter), en yttre och inre bank, trästolpar och ett tidigt skede av kremeringar. Cirkeln har två ingångar (en stor i NV-läge och en mindre i S-läge. Placering av <i>bluestones</i> från Wales i de 56 <i>Aubreyholes</i> (genom C14 dateras dessa gropar till 3030-2880 fvt). Flera gropar utan stenar antas ha använts i det allra tidigaste skedet. Dessa gropar delas in i fem strukturer, varav den sydligaste leder fram till den södra ingången. det rumsliga mönstret av groparna i centrum formar en serie av rektangulära strukturer där en av dem har en <i>Sarsenstone</i> i mitten.
2620-2480 fvt	Fas 2	Konstruktion av <i>the Sarsen Circle</i> , <i>Sarsen Trilithons</i> , 4 <i>Station Stones</i> , <i>Heel Stone</i> och <i>Slaughter Stone</i> . En centrerad hästskoformad samling av fem <i>triliter</i> (en portalliknande konstruktion av två uppresta och ett liggande stenblock placerade inuti <i>the Sarsen Circle</i> med ett överliggande block som 'tak'. <i>The Bluestones</i> arrangerades om mellan <i>triliterna</i> och den yttre cirkeln i en dubbel båge, eller cirkel, vilket endast återstår som 'stengropar' (Q och R-groparna). <i>The Station Stones</i> placerades alldeles innanför inhägnaden och bildar en rektangel med astronomisk funktion. <i>the Sarsen Circle</i> och den största <i>triliten</i> utgör NO/SV-axeln; mot sommarsolståndets soluppgång och vintersolståndets solnedgång. NV/SO-axeln är i linje med den södra fullmånens uppgång på sommaren och den norra fullmånens nedgång på vintern. Kremeringarna fortsatte samt att konstruktionerna av de grävda avenyerna påbörjades. Den norra och södra <i>Station Stone</i> var placerade inuti jordhögarna <i>North</i> och <i>South Barrows</i> , där den södra tolkas som golvet till ett stort, D-format hus vid södra ingången. Om den södra <i>Station Stone</i> placerades före eller efter golvet anlades är oklart, eventuellt stod stenen i mitten av ett icke-boningshus.
2480-2280 fvt	Fas 3	Konstruktionen av parallella avenyer påbörjades (2,8 km långa från <i>the Sarsen Stone</i> till Avonflodens strandbankar). <i>The Bluestones</i> monterades ned – istället byggdes en ny stencirkel ovanpå den gamla (35 m i diameter). Antagligen transporterades stenarna till Stonehenge just för detta syfte. Den nordöstra ingången öppnades upp genom att man tog bort stenarna från <i>Stonehole</i> E och D. En grop med okänt syfte grävdes under den största <i>triliten</i> . Omkring 2400-2140 fvt begravdes en man i diket väst om den nordöstra ingången, kallad <i>the Stonehenge Archer</i> (han var skjuten minst tre gånger med pil). Olika teorier placerar mannen som antingen ett mänskligt offer, eller som en av de sista individer som begravdes på Stonehenge.
2270-2020 fvt	Fas 4	<i>The Bluestones</i> från Q och R-groparna arrangerades om till en <i>Bluestone Circle</i> , vari en <i>Bluestone Oval</i> konstruerades av 24 stenar (ca 2280-1940 fvt). Ca 2000 fvt började man anlägga konstruktionerna av <i>round barrows</i> (gravhögar) i Stonehenges närliggande miljö.
1630-1520 fde	Fas 5	Konstruktion av två koncentriska cirklar av gropar (Y och Z-groparna) anlades utanför <i>the Sarsen Circle</i> . Dessa gropar lämnades öppna och fylldes därför igen med omkringflygande sediment från odlingar i närlandskapet. Man började också bygga <i>the Stonehenge Palisade Ditch</i> omkring 1500 fvt.

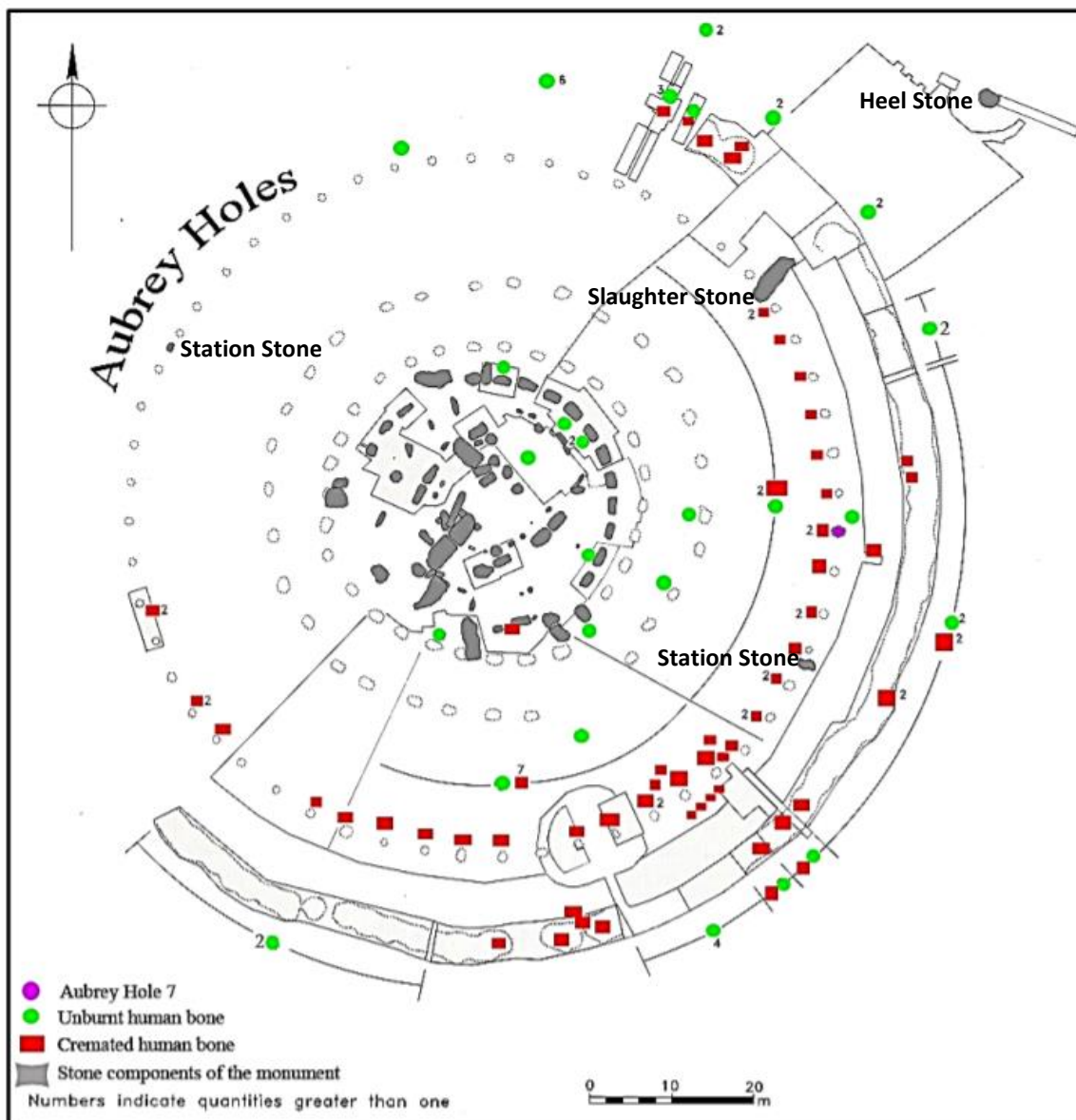

Figur 7 Detaljplan över huvudelementen i Fas 1 (Willis 2019: 174).

Figur 8 Stonehenge stadie 1-5 (Parker Pearson m.fl. 2013).

Figur 9 Detaljplan över Fas 5. The Aubrey Holes yttre ring och the Bluestones inre ring, samt the Sarsen Stones. Kremerade mänskliga rester (rödmarkering) och icke-kremerade mänskliga rester (grönmarkering) (Willis 2019:176).

Aktuella tolkningar

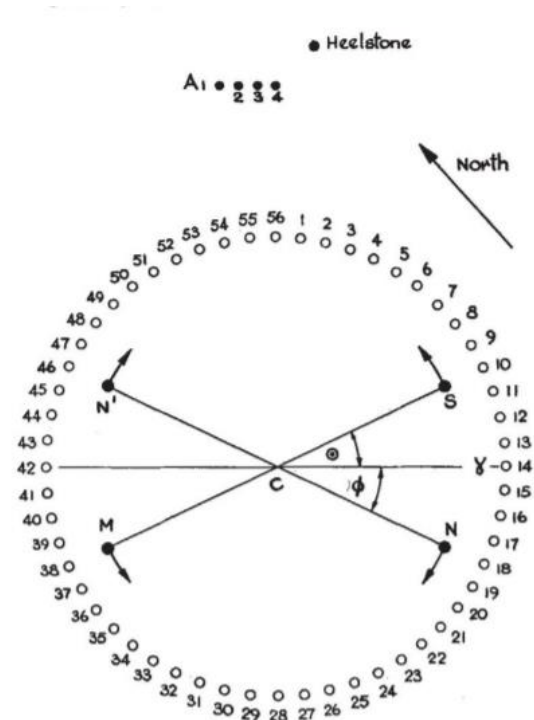
Framförallt två tolkningar är framträdande; 1) att Stonehenge primärt har haft en astronomisk funktion, och 2) att det har varit en central begravningsplats.

Astronomisk centralplats

Den astronomiska funktionen baseras på hur stenarnas axlar gentemot solens rörelse, samt de naturliga linjerna i marken som de neolitiska (och kanske även tidiga mesolitiska) individer uppfattade som en övernaturlig design – en slags *axis mundis*. Den astronomiska 'designen' kan ha gett Stonehenge en specifik status, speciellt under midvintersolståndet och sommarsolståndet. Det hästskeformade komplexet av fem triliter kan jämföras med ett slags D-format 'möteshus', vilket skulle kunna representera en portal och stenhus till förfäderna (Parker Pearson m.fl. 2013). Nyckelaspekten tycks vara soluppgången under sommarsolståndet, där

man har byggt in både astronomiskt och matematiska avancerade tankar i konstruktionen. Astronomen Fred Hoyle för fram teorin att Stonehenge egentligen var en tidig analog dator som visade solen och månens rörelse i *the Aubrey Circle*. Detta indikerar att arkitekterna bakom Fas 3 var bevandrade inom såväl astronomi som matematik (Dendrinos 2015:29). Som analog dator fungerade Stonehenge som plats för att förutspå sol – och månförmörkelse där the Aubrey Circle representerar en astronomisk förmörkelse.

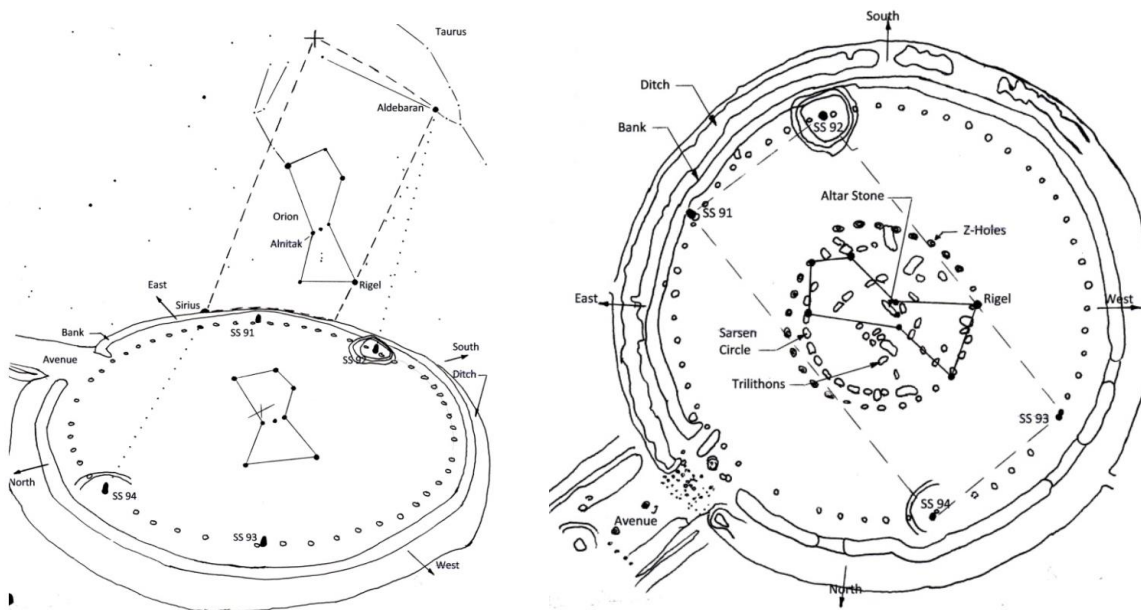
Man kan förmoda att Stonehenge har fungerat som modell för noggranna observationer konstruerat av ett samhälle som kan associeras med solen och månen. Om månen står i N respektive N¹ så blir det en sol – eller månförmörkelse. Hoyle menar då att fenomenet N är både kraftfullt och osynligt – likt en osynlig, allsmäktig Gud. Hoyle hävdar till och med att denna 'måndyrkan' kan ha utmanövrerat soldyrkan som religion. På så sätt kan M, N och S utgöra ursprunget till den treenighet som har lagt grunden för mycket av vår kultur (Hoyle 1966:454ff. Se fig.10).

Figur 10 Modell för hur månen (M) och solen (S) rör sig i förhållande till (N) solförmörkelse och (N¹) månförmörkelse. C markerar observatörens plats (Hoyle 1966:454).

Burley (2020/2014) fortsätter den astronomiska betydelsen med fokus på Stonehenges relation till Orion. Framförallt är det *The Station Stones* rektangulära design som sticker ut i den annars genomgående cirkulära designen. Burley hävdar att den rektangulära formen motsvarar en liknande form på himlavalvet med Sirius nederst i vänster hörn och Alfa Tauri (del av Oxen) överst i höger hörn. Utifrån det drar Burley slutsatsen att Orion markerar en portal för *The Sky King* att träda in i *the Womb of the Earth* (Stonehenge), med hjälp av sommarsolståndet som metafor för en befruktning mellan himmel och jord. Genom att placera Orion i centrum av *The Station Stones* rektangel ser Burley en tydlig rums – och tidsmässig koppling till den keltiska kulturen *Lughnasadh* som utövades 2500 fvt; efter den himmelska befruktningen i juni, dör den 'gamla' kungen och den 'nya' (Orion) stiger upp på himlen i mitten av augusti. Burley styrker kultpraktiken genom fynd som indikerar hur olika stammar har samlats där för att äta, dricka, kremera döda och inviga den nya 'kungen'. *Lugh* förknippas med bland annat portaler, vilket Burley kopplar samman med *the Station Stones*: *Lugh* står på tröskeln till *the Otherworld* där den offrade kungen går mot sin död och där hans styvson, den nya kungen, *Lugh* (i form av Orion) vänder sig mot jorden för att förena sig med jordgudinnan. I denna symbolik ser Burley paralleller mellan den keltiska och egyptiska mytologin i och med den Egyptiska mytologin om

Osiris (far, gammal kung, tidigare farao), Isis (mor, livmoder) och Horus (son, ny kung, ny farao).

Figur 11 Orions placering i relation till Stonehenges centrum och The Standing Stones rektangel (Burley 2020/2014).

Centralplats för begravning

Tolkningen att Stonehenge skulle ha varit en begravningsplats där man kremerade individer grundas på de många lämningar av såväl begravda som kremerade kroppar. I egenskap av Storbritanniens största gravplats under 3000-talet fvt antas såväl begravningsriter som kremering ha varit en delad praktik och upplevelse som fick kraftig inverkan på alla de individer som kom i kontakt med Stonehenge – och innebar även en stor betydelse för Stonehenges status över hela Storbritannien. Detta beläggs bl a av 167 isotopanalyser av kremerade individer vars ursprung var från Wales, ca 25 mil bort (Wales 2019:166).

52 kremerade individer har påträffats tillsammans med ett flertal kremerade fragment (alla utom åtta av *the Aubrey holes* innehåller kremerade ben), samt drygt 40 fragment av icke-kremerade mänskliga ben. Utöver detta förekommer flera deponeringar som innehåller flera individer, vilket ger ett totalt antal av 240 begravda individer. Fas 1 fem strukturer kan ha fungerat som en plattform för att ta bort såväl skinn som organ från döda individer innan kremering (Parker Pearson m. fl. 2013). C14 datering placerar den äldsta lämningen runt 303-2880 fvt (en vuxen man). Ytterligare två lämningar (en ung man och en kvinna i 25-års åldern) dateras till 2920-2870 respektive 2570-2400 fvt (Parker Perason m. fl. 2009:23). Fynden indikerar att Stonehenge kan ha varit centralplats för kremering redan under det tidiga 3000-talet fvt, och lämningarna talar för att de begravda individerna härstammar från en enda dynasti (under en tidsperiod på mer än 700 år) vilket antyder att de kan ha tillhört en styrande elit. Gravgåvorna är få till antal, vilket är ovanligt. Bland annat påträffades en spikklubba i gnejs

och en diskformad keramisk rökelsebehållare, vilket antyder en symbolik för auktoritet (Parker Pearson m.fl. 2013).

Två alternativa tolkningar – the Bull Cult och the Bluestones function

Istället för att representera en hästskoform, menar Dendrinos (2015:32) att *triliterna* och *the Bluestones* egentligen är en absid som formar två symboliska horn. *Triliterna* representerar två tjurhorn, och *the Bluestones* representerar två kohorn. Om man dessutom studerar placeringen av *The Heel Stone* och sten 97 (som upptäcktes 1979 alldeles intill) (Castleden 1994:61) i den nordöstra ingången, ser man i soluppgången under sommarsolståndet, tydligt designen av två enorma tjurhorn. Vidare hävdar Dendrinos det osannolika i att allt det arbete som lades ner på konstruktionen av Stonehenge 'bara' skulle forma hästsko-liknande monument. Istället menar han att Neolitikum dominerades av den egyptiska mesolitiska versionen av *Bull Cult* (Apis) och *Cow Cult* (Hathor) (Dendrinos 2015:32).

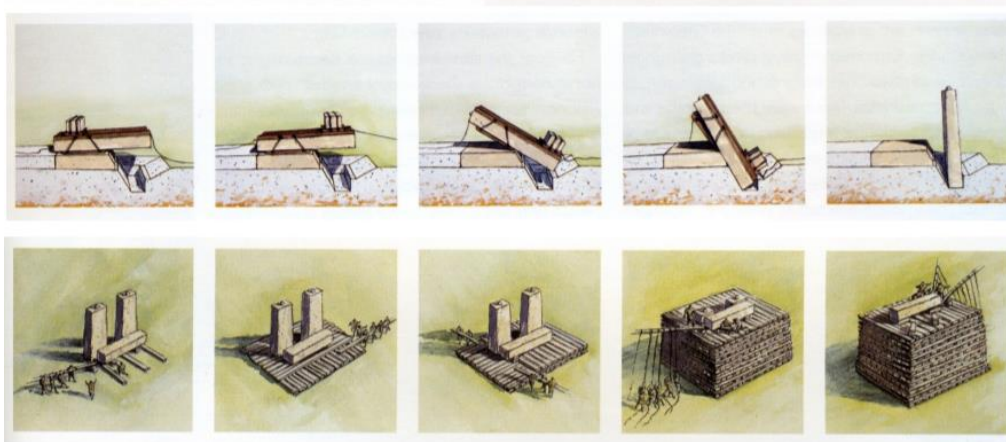
Arkitekterna av Stonehenge förmodas ha introducerat båda dessa kulturer vid byggandet av Stonehenge – vilket syns genom tjurhornen symbolik av portal till en livmoder som illustrerar fertilitet, jordbruk och livscykeln liv-död (i likhet med Burley 2020/2014). Kulten kan därför ses som en övergripande term liknande vår tids kristendom eller islam, och som beroende på geografisk och kulturell kontext anpassades till lokala praktiker (s.47-48). Ytterligare kopplingar till tjurkult hittar vi i boskapens betydelse för det keltiska samhället både i området kring Stonehenge och på den europeiska kontinenten.

Figur 12 Replika av the Heelstones i form av två tjurhorn (Dendrinos 2015:45).

I Paris påträffades drygt 40 avbilder av en trehornad tjur (*Tarvos Trigaranus*) (Berresford Ellis 2004/1994). År 1872 fann man dessutom, i en grotta, en bronsfigur föreställande en tjur, vilket kan indikera att grottan användes som en plats för offer eller begravningsplats (jmf. Parzinger 1995). I en keltisk kontext representerar tjurkulten både fertilitet och ritualer för blivande kungar. Exempelvis ser vi inom den irländska mytologin hur den mycket fertila tjuren *Donn Cuailnge* har en avgörande roll i myten *Táin Bó Cúailnge* (Boskapsrusningen i Cooley). Även Plinius den Äldre beskriver en religiös ceremoni i Gallien där vitklädda druider offrar två vita tjuror för att bota infertilitet (Aldhouse-Green 2005). Tjurens styrka, aggression och virilitet ansågs hjälpa befolkningen att kämpa emot sjukdomar, ofruksamhet och död, vilket syns i hur ordet tjur ingår i olika namn såsom Taurinistammen i området kring floden Po som kallade sig *Tjurstammen*, den Galliska byn Tarbes som kallades *Tjurbyn* och stammen Deiotarus i Galatien (nuvarande Turkiet) som tolkas som *Den Heliga Tjuren* (Aldhouse-Green 1992:220).

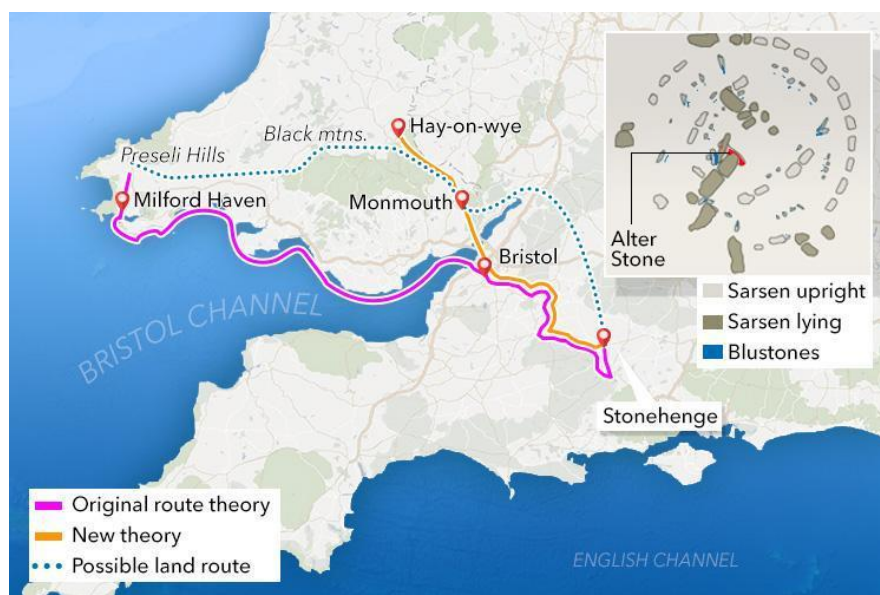

Slutligen kan nämnas tolkningen kring *the Welsh Bluestones*. Även om det finns idéer som pekar på att de skulle ha färdats via glaciärer, är den mer vedertagna tolkningen att det var människor som transporterade stenarna från stenbrott i södra Wales så långt bort som 16 – 24 mil (fig.13 och 14).

Figur 13 Metod att transportera och resa stenarna (Kolář 2020).

The Sarsen Stones ska i så fall ha transporterats via en lång landsträcka via Nyfer, Taf, Towy och Usks dalgångar, och sedan med båt från Severn till Avonmouth, och slutligen landvägen jäms med Somerset Avon fram till Salisbury Plain. Allt detta arbete tyder på att stenarna ansågs ha ett specifikt helande värde. Transporten skulle då ha skett med hjälp av trävagnar som rullades på tjocka trädstammar som en slags räls. Ytterligare en tanke rör arbetskraftsinvandring. Lämningar vid Preseli antyder att det skulle kunna utgöra en av de första bosättningarna av immigrerande bönder från Bretagne (Parker Pearson m.fl. 2013).

Figur 14 Karta över transportvägarna av blåstenarna (Kolář 2020).

4.3.2 Gullåkra mosse – bronslur och halsring

Figur 15 Geografisk placering av Gullåkra mosse (Egen karta efter Google Maps).

Gullåkra mosse ligger i nära anslutning till Uppåkraboplatsen (två kilometer sydost om Uppåkra). Egentligen består lokalen av tre våtmarker (Gullåkra, Brågarps och Vesum) som kan sägas sitta ihop och benämnas med det gemensamma namnet Gullåkra. Eftersom mossen låg så nära Uppåkraboplatsen kan man anta att den har använts som offerplats för boplatsens invånare (Stjernquist 2001:5). Flera dyrbara fynd från såväl stenålder som bronsålder och järnålder har påträffats i mossen, vilket indikerar att Gullåkra kan ha fått sitt namn av *gull* som anspelar på guld. (Hård & Larsson 2007:96).

Bronsluren

När man på 1840-talet bedrev torvtäkt i området påträffades en bronslur vars form liknar ett oxhorn. Samtidigt upptäcktes lämningar av en båt och ett stort djurben. Enligt Nils Gustaf Bruzelius (1860:35) låg luren på ca 2,43 meters djup, (även om det också finns andra skiftande siffror). Luren är aningen vriden och har en kedja, munstycke samt ett sk bräm, eller krage, vid ljudöppningen. Luren är gjutet i fyra delar och har 28 dubbla ringar och en längd av ca 120 centimeter (2 alnar). Materialet består av 10.06 % tenn, 89.25 % koppar, 0.16 % silver, 0.53 % nickel samt spår av både bly och järn. Utifrån Montelius periodindelning dateras luren till bronsåldern period III, ca 1300-1100 fvt (Stjernquist 2001:7), eller period IV-VI, ca 1100 – 500 fvt (Rosengren 2006:13).

Bronsluren är en av 14 lurar, eller fragment av lurar, som påträffats i Sverige, framförallt i Skåne. Oftast består luren av tre delar och är böjd i en slags S-formad spiral. Delarna är munröret (som inkluderar munstycke, huvudrör och en rund prydnadsplåt som klockstycke). Rören är ofta ihopkopplade med två olika sorters lås; ett som gör att man kan montera isär luren, eller ett som sätter ihop luren permanent. Gullåkras bronslur saknar prydnadsplåt och är inte spegelvänd, vilket indikerar att den tillhör de tidigare modellerna av lur, samt att den var nedlagd i mossen enskilt, och inte i par som var brukligt (Persson 2020:19).

Figur 16 Bronsluren från Gullåkra (Burenhult 2020:80; Jensen 2020).

Aktuell tolkning

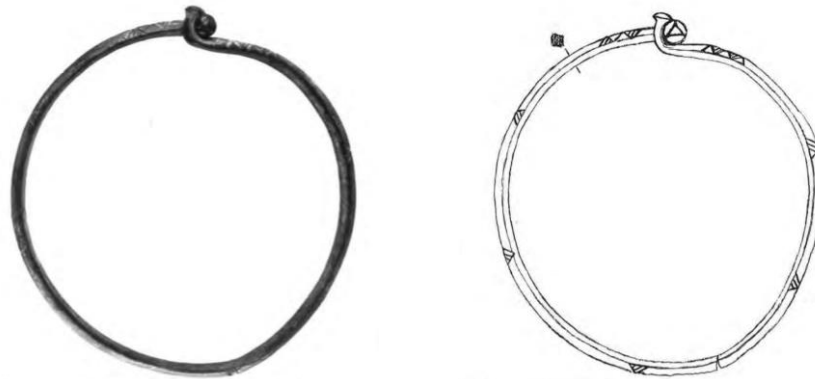
Utifrån en långvarig tradition att lägga ned föremål i mossar i Skåne som sträcker sig tillbaka till mesolitikum, ofta innefattar olika krigsföremål (Karsten 1992:12), tolkades även lurarna utifrån en krigskontext. Dock har denna tolkning under 1900-talet förskjutits mot en mer rituell/religiös då man ansåg att lurarna var alltför tunga och svåra att bära med sig i fält (dock kan det fortfarande vara en krigskontext, med förändringen att lurarna bars vid ceremonier och inte i fält). Samtidigt fanns det kedjor som var fästa i lurarna så att de blev både portabla och lättare att hantera när man skulle spela på dem, samt att vissa kunde monteras isär. En annan tolkning som har framförts är luren i en maritim kontext. Oftast handlar det då om stora skepp, exempelvis krigsskepp där lurarna har använts i rituella ceremonier (Persson 2020:15-16). Flemming Kauls (1998) tolkning placerar luren i en kontext präglad av religion, myter och kosmologi med solens resa över himlavalvet som central (representerad av *Solvagnen*, ett mossfynd från Trundholm i Danmark). Denna vagn är hopmonterad från spridda fragment funna i mossen och som Kaul tolkar som ett bevis för en religion som sträcker sig över hela bronsåldern.

Huruvida fragmenten från början utgjorde en vagn dragen av en häst vet man inte, dock tolkar Kaul de ihopsatta fragmenten som en vagn med två hjul och ett flak med en 30 cm stor cirkelformad bronsskiva där ena sidan är täckt med guldplåt och ornamenterad med spiralmönster och koncentriska cirklar, medan den andra sidan är mörkare och saknar guldplåt, men har samma ornament och cirklar. Vagnen dras av en häst (även den på hjul) med såväl ögon, öron, mule och svans, samt borrade hål/fästen för grimma och tyglar som om den drog solen över himlen. Kaul tolkar skivan som en symbol för solens resa på himlavalvet; riktas hästen mot öster går solen upp och riktas den åt väster representeras istället månen och natt. Ritualer har därför varit centrala inslag i bronsålderssamhället, menar Kaul – ritualer som konkretiseras genom specifika handlingar utförda av specifika individer nära förbundna med gudarna. Ritualerna praktiserades för att hindra kaos och oordning, i ett försök att blidka gudarna och kontrollera himlens makter. I motsats till hållristningar som visar upp ritualerna, får föremålen i mossen funktionen av att visa själva tron. Soldyrkan tolkas av Kaul som en avgörande praktik i den cykliska processen där livet självt ses som ett kretslopp av födelse, liv, död och återfödelse (Kaul 2004).

Halsringen

Halsringen påträffades 1911 vid en torvtäkt nära platsen där bronsluren hittades. Den är en *torque*⁴ som är gjord i ett enda stycke och består av massiv bronsten⁵ i ett fyrkantigt snitt med en inre diameter av 11,5 x 12,5 centimeter, samt en vikt på 83,1 gram.

Figur 17 Halsring från Gullåkra. Original och en tecknad där orneringarna syns (Stjernquist 2001:7ff).

Tenens låsfunktion är två kraftiga halvklotformade kulor som låser ringen genom att de hakar i varandra. Låskulorna är ornerade med ett inristat *La Tène*⁶ märke, dvs en trekant med insvängda sidor. Ena sidan på tenen har trianglar inristade, samt att båda sidor om låset har en grupp trianglar inristade. Dessutom förekommer enstaka trianglar på fem ställen på ringen (Stjernquist 2001:7). På grund av låsets ornamentering dateras halsringen till förromersk järnålder, period 3a, dvs mellan 75 fvt – år 0 (Rosengren 2006:15). Dateringen av halsringen är dock problematisk eftersom den antas vara ett offerfynd och inte del av någon specifik fyndkombination (Stjernquist 2001:7)

Aktuell tolkning

Gullåkraringen tolkas som en *Torque* (även om det fortfarande är ovisst huruvida låset är frontöppnat eller placerat bakom nacken). I sin analys av ringen kopplar Rosengren (2006:13) de nio inristade trianglarna till folktrons mystik, ofta förknippad med läkekonst. Fynd av medicinska instrument som har påträffats i Uppåkraområdet tyder på starka romerska influenser, vilket Rosengren menar även gäller trosföreställningar. Att Sydsandinavien har haft nära kontakt med det Romerska riket finns flera belegg för (Rosengren hänvisar till bl.a. Helgö i Mälaren) och han finner det sannolikt att romersk läkekonst har införlivats med den Odinkult som praktiserades i Uppåkra - samtidigt som han hänvisar till läkekonstens exceptionella karaktär av att vara universell, och således inte ett unikt romerskt fenomen. Halsringens storlek indikerar att den var tillverkad för en individ med smal hals, vilket kan kopplas till den 'nakna läkegudinnan' enligt Rosengrens diskussion kring läkekonst och

⁴ *Torque* härstammar från latinets *torquis* eller *torqueo* som betyder att vrida. Halsringen är antingen slät eller tvinnad likt ett rep och med låsanordningen på framsidan av halsen ("Torque" 2020).

⁵ *Ten* är ett litet stavliknande föremål av trä eller metall som kan formas ("Ten" 2020).

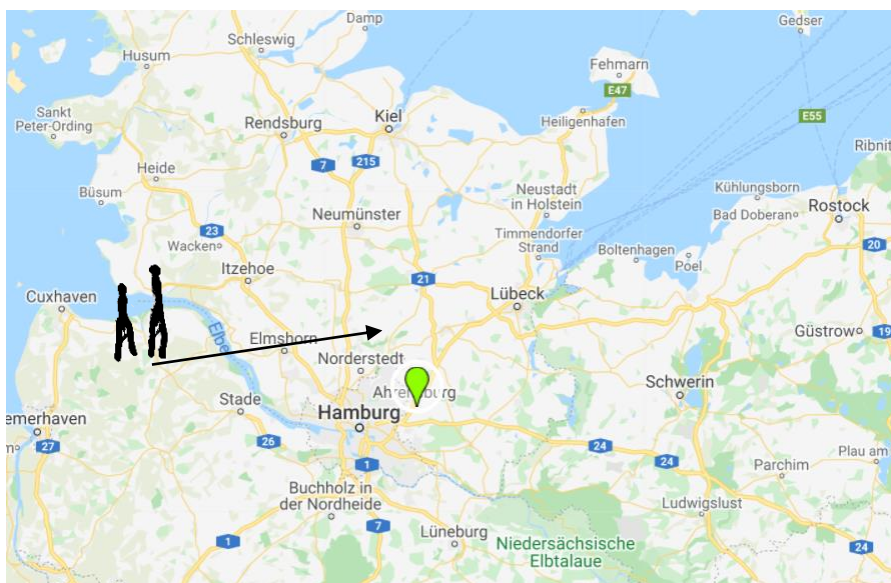
⁶ *La Tène-kulturen*: Ursprungligen från Schweiz och som bredde ut sig under senare delen av järnåldern i framförallt norra och centraleuropa. Uppstod initialt när kelterna kom i kontakt med greker och etrusker ("La Tène" 2020).

trosuppfattning i Uppåkra. Relationen gudinna-vattendrag-kultäktenskap förekommer även som föreställningsvärld inom germanska kulturer (bland annat nämner Tacitus gudinnan Nerthus) – dock framhåller Rosengren att den nakna gudinnan i kontexten Sydsandinavien även har många likheter med keltiska motsvarigheter representerade av helgedomar på de brittiska öarna under äldre järnålder. Just den långa kontinuiteten och sammansmältningen mellan keltiska och romerska föreställningar framförs av Anette Frölich som en av kunskapsvägarna för kirurgins introduktion i Skandinavien. Relationen kelter-romare påvisar även en praktik att uttrycka gudomliga parförhållanden (Rosengren 2006:13-14).

Halsringens placering i den relationella kontexten vatten-läkekonst är mycket trolig, menar Rosengren och hänvisar till den källa som förser Gullåkra mosse med vatten även i senare tider räknas som en hälsokälla. Just kulten mellan vatten som helande källa har en mycket lång kontinuitet, enligt Miranda Aldhouse-Green. Britt-Marie Näsström menar att mycket pekar på att alla källor som bär Elin av Skövdes namn (Sveriges första kvinnliga helgon, ca 1100-talet vt.) ursprungligen tillhörde de förkristna gudinnor som har haft sin boning i vattnet. Utifrån det kan man dra paralleller mellan den germanska Nerthus vagnsprocession som Tacitus beskriver och en liknande kontext där 'den nakna läkegudinnan' har färdats mellan Uppåkra och Gullåkra (Rosengren 2006:15). Detta indikerar en tolkning att Gullåkra mycket väl kan ha haft funktionen av kontinuerlig offermosse undersåväl brons – som järnålder och en slags centralplats för invånarna i Uppåkra med omnejd där man utförde särskilda offerceremonier (Hårdh & Larsson 2007:96).

4.3.3 Aukamper Moor – Eutinfigurerna

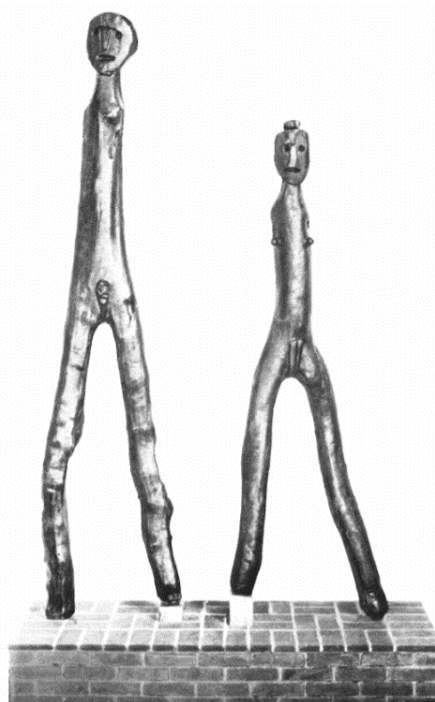
Eutinfigurerna (också kallade Braakfigurerna) är två mycket stora figurer urkarvade ur varsin naturligt gaffelformad ekgren som påträffades 1948 i *Aukamper Moor*, en liten avskild mosse utanför Braak i Schleswig-Holstein. Genom C14-datering kan figurerna placeras i tredje eller andra århundradet f.Kr. (Aldhouse-Green 2012:60). Figurerna föreställer en kvinna och en man där kvinnan är 230 centimeter hög och mannen 275 centimeter.

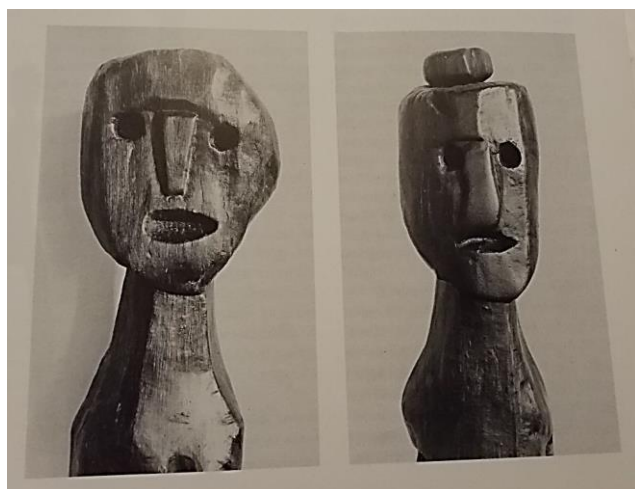
Figur 18 Eutinfigurernas geografiska placering (Egen karta efter Google Maps).

Ekgrenens gaffel formar ett naturligt huvud, samt torso och ben. Vid axlarna syns små hål vari man kan placera små separata urkarvade armar. Kropparna skiljer sig difformiskt genom att mannen står upprest minst ett huvud längre än kvinnan. Kvinnans bröst är små men tydligt markerade och placerade brett isär. Hennes huvud, bröst och könsorgan tycks ha blivit manipulerade med och eventuellt kompletterade efteråt vilket inte ger en helt ursprunglig bild av fyndet. Mannens genitalier verkar dessutom ha blivit delvis avhugget efter att fyndet grävdes upp. För övrigt är bådas genitalier synbart urkarvade (Lund 2002:43). Håret på kvinnan är uppsatt i en knut på huvudet medan mannens hår är kortklippt med pannlugg. Näsorna skiljer sig också avsevärt åt, dock har båda två stora gapande munnar.

I sin ursprungliga kontext skulle de ha stått i givakt mitt i den avlägsna mossen blickandes ut över ett vidsträckt platt landskap där de hade varit synliga på mycket långt håll (Lund op.cit.:60). Intill figurerna fanns rester av en eldningsplats med stora mängder aska, kol och brända stenar. Resterna påvisar ett upprepande bruk av eld då det framträder flera lager av eldrester i marken (Johansen 1981:87). Figurerna har en markerad skillnad vad gäller kön – och ansikte, samtidigt som det finns tydliga likheter i hur genitalierna har likartad utformning även om kvinnans höfter är bredare än mannens. Även de vidöppna ögonen och munnarna är framträdande på båda ansiktena (Aldhouse Green 2012:60ff).

Figur 19 Detaljbild av Eutinfigurerna (Johansen 1981:86).

Figur 20 Närbild av Eutinfigurernas ansikten. Till höger ses kvinnan med håret uppbundet i en sveberknut (Lund 2002:44).

Aktuell tolkning

När det gäller själva figurerna antyder skillnaden i längd en uttalad sexuell dimorfi – något som var tydligare markerat i äldre samhällen jämfört med modern tid. Just storleken på figurerna indikerar en symbolik av 'övermänniska'. Enligt Gill-Robinson (2015:357) låg figurerna platt ner precis under mossens ytskikt, men man tolkar det ändå som att de har stått upp i sin fulla längd och likt en 'övermänniska' blickat ut över landskapet.

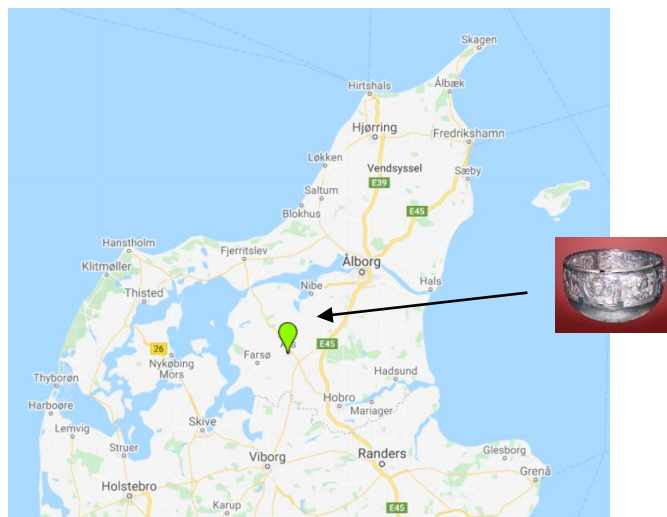
Det faktum att man har hittat spår efter eldresten i figurernas närhet indikerar att figurerna kan ha haft en aktiv roll i olika ceremonier, riter eller högtider. Här framhålls sex tolkningar: figurerna kan vara representationer för döda kroppar nedlagda i mossen, dvs haft funktionen av att påminna om olika individers hädangång. I relation till denna tanke uppstår frågan vilka kroppar de representerade – var det styrande elit, präster eller andra statusindivider? Den andra tolkningen menar att figurerna i själva verket representerar ett förkroppsligande av andarna som lever och bor i mossen. En tredje tolkning grundas på det faktum att det saknas väderbaserade skador på träet vilket indikerar att de har blivit nedlagda i mossen i nära anslutning till tillverkningen (Aldhouse-Green 2015:43ff). Detta skulle kunna betyda att de har haft funktionen av substitut för människor vid olika offerriter, vilket innebär att man inte behövde offra riktiga människor (Gill-Robinson 2015:357). En femte tolkning menar att figurerna var symboler för den Keltiska guden Teutates, som ansågs vara en 'folkets gud' som alltid ville det bästa för människorna i samhället eller gruppen. På så sätt var det Teutes man vände sig till i livets vardagliga situationer såsom ett hotande krig eller andra former av hot och kriser, tillsammans med interna kriser och individer som missköter sig i samhällsgemenskapen – likt de dåliga medborgare som Tacitus beskriver (Aldhouse-Green 2015:43ff). Slutligen ser vi en sjätte tolkning som grundar sig på praktiken att nedlägga figurer i par (kvinna och man) i mossar. Detta skulle då kunna ses om en symbolik för gudarna Frej och Freja, dvs en symbolik för fertilitet. Priapus, den romerska motsvarigheten till Frej, framställs ofta med en erigerad penis, vilket omnämns i engelska skrifter redan år 1268. Jordbrukarna uppmanas då att tända eldar och resa upp Priapusliknande träfigurer och på så sätt rädda sin boskap, en praktik som uppvisar flera likheter med Eutinfigurerna. Huruvida det är representationer av de nordiska gudarna Frej och Freja, eller omtolkningar av den romerska naturguden Priapus är inte fastställt (Reaves 2008).

Det problematiska med tolkningen kring Frej och Freja är kvinnohuvudet som har en tydlig Sveberknut. Enligt Tacitus är det bara män och krigare som har använder sig av denna frisyr, vilket genererar två olika tolkningar; huvudet är inte det ursprungliga huvudet, dvs figuren har blivit manipulerad genom att man satte dit ett manshuvud - antingen före figuren placerades i mossen eller efter att fyndet gjordes. Det kan också vara så att det egentligen inte är en renodlad Sveberknut utan en vanlig hårknut som i efterhand har tolkats som en Sveberknut (Gabrielsson 2020:57). Sammantaget ser vi en dragning åt att figurerna har utgjort någon form av gudsgestalt i en offerkontext. De ha troligen stått på, eller intill, ett altare och man har även utfört såväl mat som eldoffer (Johansen 1981:87). När det gäller figurernas korporalitet förekommer tolkningen att kvinnofigures hår är uppsatt i en så kallad *Sveberknut*, vilket antyder att tillverkaren/tillverkarna kan ha varit romerska konsthandverkare. Syftet med frisuren var då att framställa svebiska germaner som typiska barbarer. Lund (2002:44) hävdar dock att Tacitus framställning av germaner som barbarer, hänsynslösa och lågt stående individer brister

i och med att det är kvinnan som har håret uppsatt. Dock, eftersom just kvinnofiguren har blivit manipulerad efter att den grävdes upp, vet man inte säkert om det är det ursprungliga huvudet. De karakteristiska munnarna tolkas som att figurerna kommunicerar, ropar, skriker eller sjunger mycket högt till varandra eller människorna som har tillverkat dem. Sammantaget kan man se en dragning åt att figurerna är någon form av gudsbild som har fungerat i offersammanhang (Sierksma 1960:168), eller *inkarnationer av betydelsefulla individer*.

4.3.4 Rævmosen – Gundestrupkitteln

Figur 21 Geografisk placering av Gundestrupkitteln (Egen karta efter Google Maps).

Gundestrupkitteln påträffades 1891 vid en torvgrävning i Rævmosen öster om Aars på norra Jylland i Danmark på ca 60 – 90 centimeters djup i mossen. Dateringen varierar mellan första århundradet före vår tid och 80 – 50 fvt (Persson 2020:41; Aldhouse-Green 2001:114; Olmsted 1979:99ff).

Figur 22 Gundestrupkitteln ("Gundestrupkitteln" 2020).

Botaniska undersökningar visar att floran som omgärdade kitteln var av en typ som trivs på torr mark i mossar (Kaul 1991; Maumené 2016; Klindt-Jensen 1961). Kitteln förmodas därför att först ha placerats på ett torrt parti i mossen och inte direkt nedlagt i vattnet, vilket antyder att kittelns deponering skedde i hemlighet – eller att kitteln helt enkelt ansågs vara så pass helig att den fick stå ostört i det fria ute på mossen (Klindt-Jensen 1961; Aldhouse-Green 1998). Kittelns datering baseras på detaljer i motiven som avbildas på kitteln samt på mynt med liknande motiv. I nära anslutning till fyndplatsen låg Borremose boplats (bebodd mellan 300 – 100 fvt) belägen på en platt och torr ö i mossen, omringad av både en vall och ett dike. Att det var en tätbefolkad boplats antyder de rester efter minst 32 rektangulära långhus som var belägna innanför vallen, och förbundna med fastlandet via en kraftig gångbro som bar såväl människor som vagnar. Samtida keramikfynd antyder att det troligen var invånare från Borremose som deponerade kitteln i mossen (Aldhouse-Green 2015:40ff; Kaul 1991; Olmsted 1979).

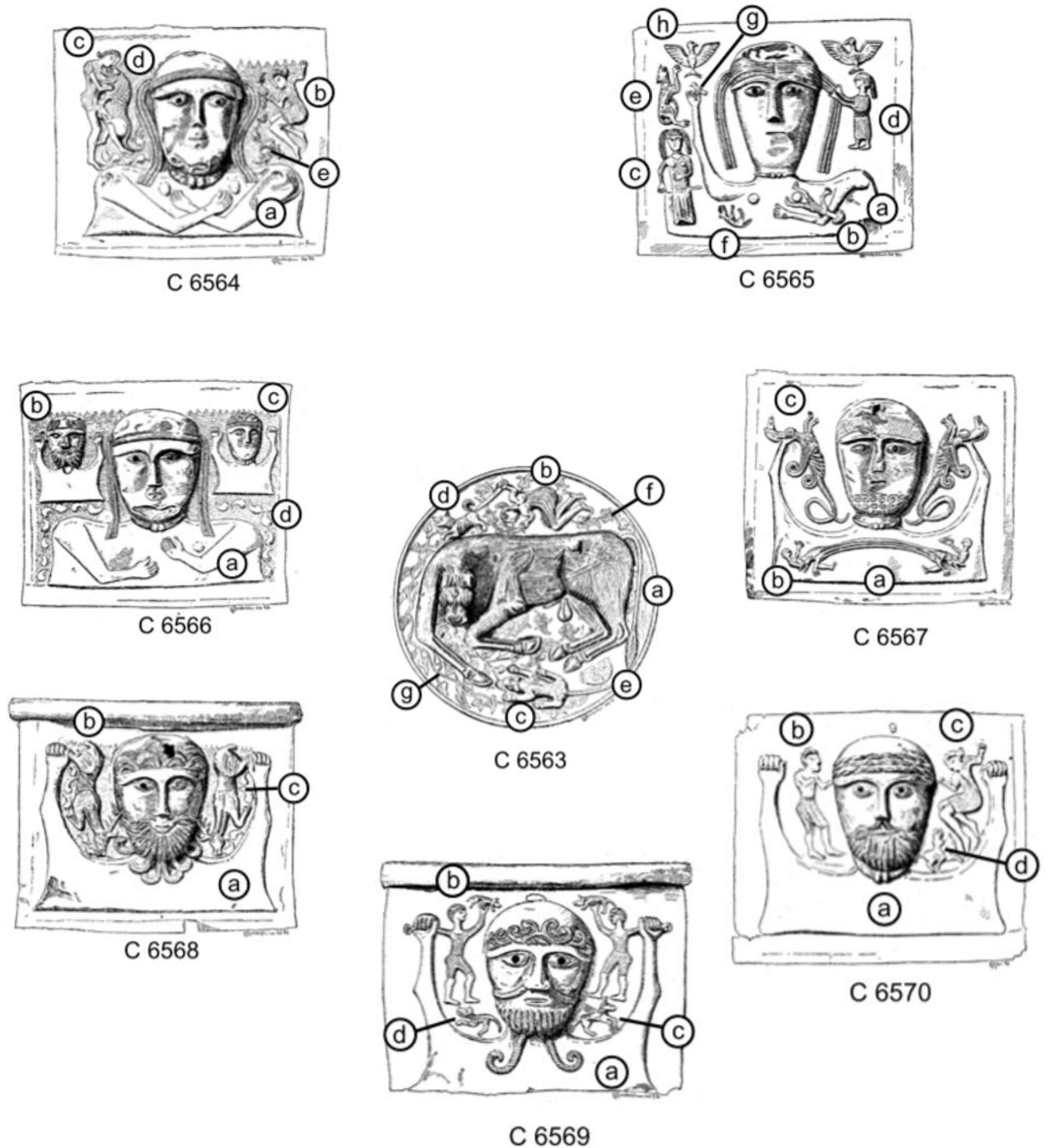

Figur 23 Plattorna innan montering (Summer 2018:11).

Kitteln (fig.22) är gjord helt i silver med tretton dekorerade silverplattor samt två rörfragment placerade ovanpå basplattan, som om den var isärtagen innan deponeringen – något som var brukligt redan under bronsåldern (Persson 2020:42). Efter hopmonteringen på Köpenhamns Nationalmuseum, består kitteln idag av sju ytterplattor (20 cm höga och 25 cm breda) och fem innerplattor (20 cm höga och 40 cm breda), samt en bottenplåt (25 cm i diameter). Rörfragmenten som förmodas ha utgjort kittelns kant är ihåliga och ca två centimeter i diameter. Dessa rör bär spår av järn vilket indikerar att man använt järn för att sätta ihop alla plattorna (Klindt-Jensen 1961:6; Kaul 1991:20; Nielsen m.fl. 2005:4). Den totala vikten är ca nio kilogram med en diameter på 69 centimeter. Basskålen är 21 centimeter vilket ger, tillsammans med plattorna ett totalt djup på ca 42 centimeter. Den totala omkretsen är 216 centimeter. Basskålens omkrets överensstämmer med innerplattorna, men inte med ytterplattorna, vilket antyder att det kan ha funnits en åttonde ytterplatta då det finns utrymme för en platta till (Kaul 1991:20; Klindt-Jensen 1961:7). Bottenplåten var helt förgylld medan endast detaljerna (i viss mån även bakgrund) på ytterplåtarna visar spår av förgyllning (Kaul 1991:35ff).

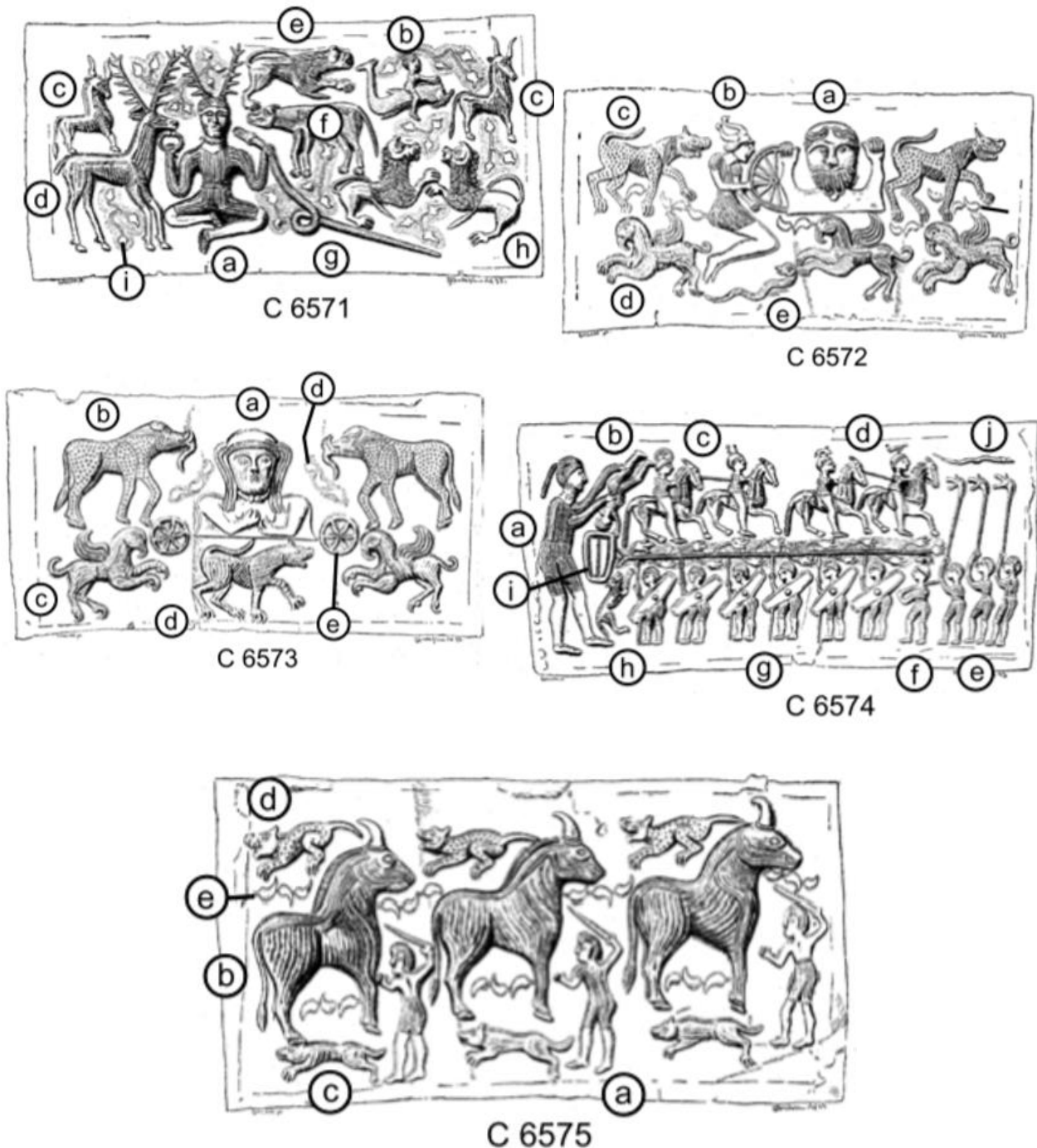

Alla sju ytterplattor föreställer byster (fyra män och tre kvinnor) med olika motiv runt om. Det ojämna antalet påvisar att den saknade åttonde plattan rimligtvis ska ha föreställt en kvinna. Bysternas hår, skägg, ögon, kvinnobröst, händer och överarmar är alla förgyllda. Alla byster bär dessutom förgyllda halsringar samt att det förekommer enstaka förgyllda armband (Kaul 1991:35ff). Vidare omgärdas alla byster av små människor, djur eller fantasivarelser, som bysten ibland håller fast i sina händer.

Figur 24 Detaljbild över bottenplattan och de sju ytterplattorna (Falkenstein 2004:67ff).

Innerplattornas motiv är lite mer varierat, dock föreställer tre plattor gigantiska människoliknande gestalter omgärdade av djur och fantasivarelser. Två av dessa föreställer de centrala gestalterna i form av byst – precis som på de sju ytterplattorna. Platta C6575 och C6574 skiljer sig åt då C6575 föreställer tre tjuvar/oxar mot vars halsar tre människor riktar svärd, och C6574 är den sk Krigarplattan som har ett komplext motiv föreställande en procession /offerritual. Bottenplåten (C6563) föreställer en vilande tjuv och en mänsklig gestalt med ett svärd, samt tre hundar varav en är mycket större än de övriga. (Persson 2020:43).

Figur 25 Detaljbild över de fem innerplattorna (Falkenstein 2004:67ff).

Tabell 3 Beskrivning av de 26 olika stilarna i plattornas motiv ([Egen översättning] från Falkenstein 2004:69.).

Stil			
1	Håret på de kvinnliga bysterna är markerade med enkla streck	15	Ansikte <i>en face</i> (både inre och yttre plattor)
2	Smal odekorerad halsring med tjocka kulor som lås	16	Brett bälte med cirkelspänne (endast på de inre plattorna)
3	Ett maskliknande ansikte med droppformade, enkelt kantade ögon	17	Skor (endast på de inre plattorna)
4	Tunna armar med svagt markerade händer	18	Huvuden med kort rakt hår, markerad haka och ögon
5	Uttalad nacke	19	Parallella armar och ben i halvprofil
6	Mansbysten har skägg med markerad linje under hakan	20	Mantel
7	Antydning till fingernaglar	21	Långärmade kläder
8	Kraftiga armar med markerade händer	22	Avsaknad av skor
9	Knutna händer med markerade fingrar	23	Böjt långt hår. Kantig näsa, rombformade ögon och omarkerad haka
10	En kort dold hals	24	Överkroppen i halvprofil med bakbundna armar och ben
11	Naturalistiskt ansikte med dubbelkantade ovala ögon	25	Randiga kläder
12	Kvinnobysten har håret delat på varsin sida	26	Kortärmade kläder
13	Halsen pryds av en kraftig ornamenterad halsring med stegade ändrar		
14	Mansbysten har helskägg med mustasch		

Tabell 4 Beskrivning av plattornas indelning i stilar utifrån bystmotiv ([Egen översättning] från Falkenstein 2004:69.).

BYSTMOTIV															
		Stilgrupp A							Stilgrupp B						
Platta	Motiv	Stil 1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
C6565	A	●	●	●	●	●									
C6567	A		●	●	●	●	●	●							
C6569	A					●	●	●	●						
C6566	A								●	●	●	●	●		
	B								●	●	●	●		●	
	C								●	●	●	●			●
C6570	A								●	●	●	●		●	●
C6568	A								●	●	●	●			●
C6564	A								●	●	●	●	●	●	
C6573	A								○		○	○	○	○	
C6572	A								○	○	○	○			○

● innerplatta ○ ytterplatta

Tabell 5 Beskrivning av plattornas indelning i stilar utifrån personmotiv ([Egen översättning] från Falkenstein 2004:69.).

MÄNSKLIGA INDIVIDER													
Stilgrupp A									Stilgrupp B				
Platta	Motiv	Stil 15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
C6571	A	○	○	○			○	○					
	B			○	○	○	○	○					
C6574	A			○	○	○	○	○					
	B				○	○	○	○					
	C			○	○	○	○	○					
	D			○	○	○	○	○					
	E		○	○	○	○	○	○					
	F		○	○	○	○	○	○					
	G			○	○	○	○	○					
C6565	B				●	●	●		●				
	C	●			●		●	●					
	D				●	●	●						
C6567	B				●		●	●	●				
C6569	B				●	●	●	●	●				
C6572	B								○	○	○	○	○
C6575	A								○	○	○	○	○
C6570	B								●	●	●		
	C								●	●	●	●	●
	D								●	●		●	
C6564	B								●	●	●	●	●
	C								●	●	●	●	●
C6563	B								∅	∅	∅	∅	

● innerplatta ○ ytterplatta ∅ bottenplatta

Tabell 6 Redogörelse för vilka plattor som ingår i de olika stilgrupperna ([Egen översättning] från Falkenstein 2004:69.).

Stilgrupp A	Stilgrupp B
C6565 yttre	C6563 basplatta
C6567 yttre	C6564 yttre
C6569 yttre	C6566 yttre
C6571 inre [Hjortguden]	C6568 yttre
C6574 inre [Krigarplattan]	C6570 yttre
	C6572 inre
	C6573 inre
	C6575 inre

En majoritet av plattorna tillhör stilgrupp B med utmärkande drag som bl a stora ögon, kraftiga armar, knutna händer (ibland runt någon annans arm), halsringar, kortärmade randiga kläder, barfota individer ibland med bakbundna armar och ben.

Ursprung – Gallien eller Thrakien?

En tidig diskussion placerar kittelns ursprung i La Tène, eller Thrakien, vilket baseras på alla de fantasivarelser som finns avbildade på plattorna och som ofta förekommer i den trakiska bildvärlden. Likaså finns likheter med det svärd som avbildas på bottenplåten och trakiska svärd, samt jämförelser med andra liknande metallfynd i liknande stil (Kaul 1991:65ff). Kitteln antas därför vara tillverkad av thrakiska hantverkare (Persson 2020:41; Aldhouse-Green 2001:114). Utifrån detta menar bl a Collins (2003:184) att de råder en stor enighet kring att placera kittelns ursprung i dagens Rumänien eftersom det finns en lång tradition av utbyte mellan det området och nuvarande Danmark med start omkring 4000 före vår tid. Olmsted hävdar en mer exakt datering utifrån typ, stil och jämförande analyser vilket indikerar att den istället är tillverkad i norra Gallien runt 80 – 50 fvt (Olmsted 1979:99ff). Detta får medhåll av senare studier som påvisar hur utseende och teknik har likheter med den metalltradition som var vanlig norr om Loire under sen La Tènejärnålder. Blyisotopanalyser visar att silvret i kitteln troligen har sitt i ursprung i samma silver som användes av det keltiska Västtyskland och Nordfrankrike. Baserat på att den enda blyisotopdata som överensstämmer med kitteln kommer från nordvästeuropeiska silvermynt, i kombination med att tennmaterialet i bysternas ögon tros härstamma från Cornwall i sydvästra England, blir det än mer troligt med ett Galliskt ursprung (Nielsen m fl. 2005:35ff).

Ytterligare en diskussion är den om att det är en slags blandning av Balkankelter som har tillverkat kitteln, vilket bland annat Flemming Kaul argumenterar för. Han menar att istället för att strida om huruvida kitteln kommer från öst eller väst, är det mer konstruktivt att acceptera det faktum att det finns influenser från både thraker och kelter, vilket talar för att det har förekommit kulturmöten och eventuell samexistens. I nuvarande Rumänien och Bulgarien visar såväl gravstilar som gravfynd en tydlig mix av keltiska och thrakiska grupper. Dessa fynd som dateras fram till 100 fvt är samtida med Gundestrupkitteln bl a en slående likhet mellan kitteln och ett gravfynd från nordvästra Bulgarien. Således kan man dra slutsatsen att thraker och kelter har levt i nära symbios och också tillverkat kitteln (Kaul 2011:94ff).

Aktuell tolkning

Olmsted och Maumené gör en helhetstolkning som visar en narrativ gallisk version av Táin Bó Cúailnge (en irländsk myt). Flera av de avbildade gestalterna tolkas av Olmsted som gudomar som olika huvudbonader till trots, ändå kan ses som en och samma version av guden Mercurius. Dock har gudsgestalterna också likheter med den galliska guden Esus som kejsar Caesar ser som synonym med just Mercurius. Esus har kopplingar till såväl vattendrag, andevärld och nötboskap varför det förekommer tjurliknande djur på kittelns plåtar. Den gigantiska gestalten på Krigarplattan (C6574) förekommer på ytterligare två plattor vilket då tolkas som att den dels har en tydlig vattenkontext (doppar/dränker en soldat i ett stort kar) och dels är huvudperson i det narrativ som berättas på innerplattorna. Olmsted för också fram tolkningen att narrativet ska läsas från vänster till höger utifrån plattornas ordning som startar i plåt C6573 och slutar med Krigarplattan. Han baserar det på hur solen rör sig på himlen, samt att guds- och djurgestalter är vända medurs, mot höger (Olmsted 1979:182ff). Andra tolkningar (Kaul 1991; Klindt-Jensen 1961) ser istället likheter med gudarna Cernunnos (rikedom och fruktbarhet), Taranis (åsk – och krigsgud) samt Teutates (krigsgud).

Maumenés (2016:352ff) tolkning tar en annan riktning då han ser kitteln som en slags kalender som representerar tiden och himlakropparnas cykler, med fokus på Venuscykeln; alla kvinnliga byster förmodas föreställa Venus. Dessutom indikerar händernas position på plattorna som representationer av himlakropparnas position och axlarna representerar horisonten. Plattorna ska, enligt Maumené, illustrera fem solår och åtta venuscykler vars perioder har snarlika antal dagar; 99 måncykler. Liknande kalendrar finns i flera länder i nuvarande Balkan (bl a Grekland, Albanien och Armenien). Bottenplåten representerar stjärnbilderna oxen, orions hundar och orion. Orion tycks avbildad som kvinna och illustrera konjunktionen Venus-Orion – något som sker vart åttonde år och således förknippas med rituella ceremonier vid specifika tidpunkter i kalendern.

När det gäller Krigarplattan (C6574) framförs, förutom tolkningen av gudsgestalten som representant för gudarna Teutates eller Mars, också ett narrativ föreställande en procession av återfödelse i enlighet med bland annat irländsk myt (Klindt-Jensen 1961). Denna tanke baseras bland annat på hur den gigantiska gestalten antingen medvetet dränker eller döper fotsoldat i karet som sedan återföds i en ny kropp; en ryttare. Denna tolkning beläggs genom den medeltida mytiska berättelsen *The Four Branches of Mabinogion (Pedeir Keinc)* som berättar en liknande historia: soldater som dog i kriget blev kokta i en magisk kittel under natten och återuppstod dagen därpå som starkare och bättre krigare – dock oförmögna att tala (Aldhouse-Green 2001:114ff).

Trädlinjen är central i den idén då trädet dels utgör en skiljelinje mellan två världar; den undre och den övre, och placerar fotsoldaterna i ett slags limbo på väg mot gestalten och reinkarnationen i den övre (himmelska) världen. Dessa nya kroppar är ryttarna ledsagade av ormen som symboliserar förbindelsen mellan underjorden (vår värld) som befinner sig under trädet, och den himmelska världen belägen ovanför trädet. Alla dessa detaljer pekar på en berättelse om återfödelse, och en social praktik driven av tanken på reinkarnation (Kaul 2009:46).

Figur 26 Krigarplattan (Summer 2018:20).

Olmsted (1979:219ff) motsäger detta då karet på plattan verkar ha formen av ett träkar, och hävdar istället att plattan är en gallisk version av myten *Táin Bó Cúailnge* där det liggande

trädet är centralt. Enligt myten är trädet ett hinder man måste passera med en stridsvagn för att nå fram till drottning *Medb*, och då bland annat riddar *Fráech* misslyckas blir han tillbakaskickad att strida mot *Cú Chulainn*, som badar i en flod. Berättelsen slutar med att *Fráech* blir dränkt i floden i striden mot *Cú Chulainn*. På grund av platsbrist, avbildas floden istället med en kittel på plattan, dock kan man tolka ormen på plattan som en referens till vattendrag. Vidare menar Olmsted att carnyxspelarna⁷ egentligen illustrerar hornblåsare.

Maumenés (2016:352ff) tolkar gudsgestalten som en representation av den irländska guden *Dagda*. Ryttarna i den övre processionen föreställer de fyra årstiderna och sammanlänkningen två och två representerar årets ljusa och mörka årstid, samt att hjälmarna illustrerar specifika högtider under året. Avslutningsvis ser vi hur ryttarna och deras hästar sammanlagt har tre ben, vilket kan symbolisera varje årstids tre månvarv (12 månvarv på ett år). Maumené hävdar vidare att ett solår består av 12 månvarv och elva dagar, vilket symboliseras av de totalt 11 soldater (även den som dränks i kitteln). Hunden som är avbildad ses som en koppling till andevärlden. Denna tolkning står dock i kontrast till Miranda Aldhouse-Green (1986) som menar att relationen mellan plattans narrativ och guden *Dagda* är problematisk då den endast förekommer i nedskrivna medeltida irländska myter och det inte är vederlagt hur stort reellt inflytande dessa myter hade i dåvarande Gallien. Aldhouse-Green refererar istället till hur kittlar generellt anses ha magiska krafter kring återfödelse. Vatten står både för födelse, liv och fertilitet – men också för död och offer i form av att hur exempelvis fångar offerades genom att få sina halsar avskurna och låta blodet rinna ner i en kittel. Dessa offerkittlar ansågs heliga inom bland annat den Teutoniska stammen, och Krigarplattan kan mycket väl beskriva just vattnets dualitet av liv och död (Aldhouse-Green 1986:147).

En senare undersökning av plattorna uppvisar fyra gömda detaljer på baksidan av plattorna C6572 och C6573. Speciellt intressant är den skiss av två katthuvuden på platta C6573 ("Nationalmuseet København" 2020; "Katthuvud" 2020) som skulle kunna kopplas samman med den kattkult som rådde i Egypten redan under 2800 – talet fvt, ofta i samband med gudinnan *Bastet* som ursprungligen var en solgudinna som senare omvandlades till kattgudinna (ofta avbildad som lejoninna eller kvinna med lejonhuvud). *Bastet* ansågs försvara solkungen *Ra*, och tillsammans med bland annat *Hathor*, *Sekhmet* och *Isi* kopplades hon samman med *the Eye of Ra*. Ibland förekommer även benämningen *eye of the moon*.

Förutom dessa kosmologiska benämningar sågs *Bastet* även som gudinna för fertilitet, barnafödande, samt skydd mot farliga sjukdomar och onda andar (Pinch 2002; Darnell 1997; Wilkinson 2003; Delia 1999; Joshua 2020). Att just katten fick gudomlig status ligger i dess natur som orädd, snabb och förmågan att hålla olika skadedjur och andra faror på avstånd (Robins 2008).

Figur 27 Skiss på platta C6573
("Nationalmuseet København" 2020).

⁷ En *carnyx* är en slags trumpet av brons som var vanligt i den keltiska kulturen under perioden 200 f.v.t. till 200 e.v.t. (förromersk järnålder). Trumpeten var formad som ett S och hölls vertikalt vid användning. trumpetens öppning var formad som ett djurhuvud, till exempel vildsvin. Trumpeten användes troligen till att skrämma fienden i krig ("Carnyx" 2020).

4.3.5 Lindholm Høje

Skeppssättningen vid Lindholm Høje påträffades under utgrävningar mellan 1895-96 av arkeologen Augusta Zangenberg. Skeppet ligger två kilometer nordost om Nørre Sundby på Jylland i Danmark, i det område där Limfjorden är som smalast (Marseen 1959:53; Jansen 1979:220). Namnet Lindholm Høje har använts sedan år 1250 och kallades då 'holmen med lindträ'. Platsen är indelad i södra och norra delen där södra Lindholm Høje dateras till ca 1000-1050 evt och den norra delen dateras ända till 500 evt. Lokalen omfattar ca 700 brandgravar, dvs att den döda individen brändes för att sedan få sin aska placerad i gravan, antingen i en urna eller direkt i gravan (Roesdahl 2020; Sparavigna 2019; Marseen 1959).

Figur 28 Lindholm Højes geografiska placering (Egen karta efter Google Maps).

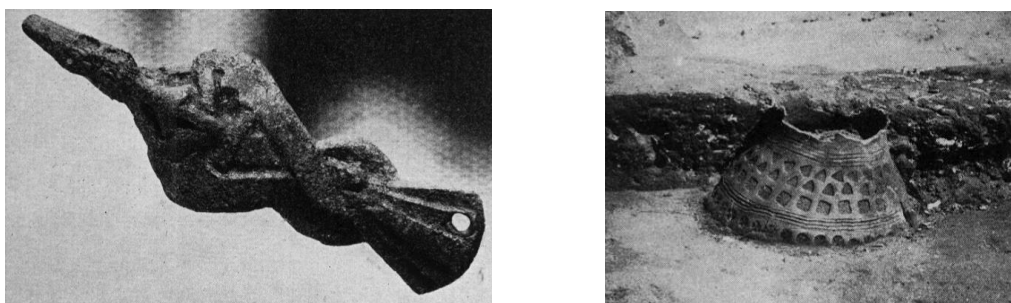
Lindholm Høje delas in i fem begravningsfaser, vilket visar att platsen har använts i mer än 500 år, även om det finns spår som visar att det inte har varit någon konstant användning. Huvudparten av gravarna dateras till 800-900-talet för att sedan ebba ut (Jansen 1979:220):

Tabell 7 Lindholm Højes fem begravningsfaser (Egen tabell).

Begravningsplatsens fem faser	
Fas 1	Jordfästningsgravar
Fas 2	Trekanter av cirkulära eller fyrkantiga stensättningar
Fas 3	Ovala stensättningar
Fas 4	Skeppssättningar
Fas 5	Jordfästningsgravar

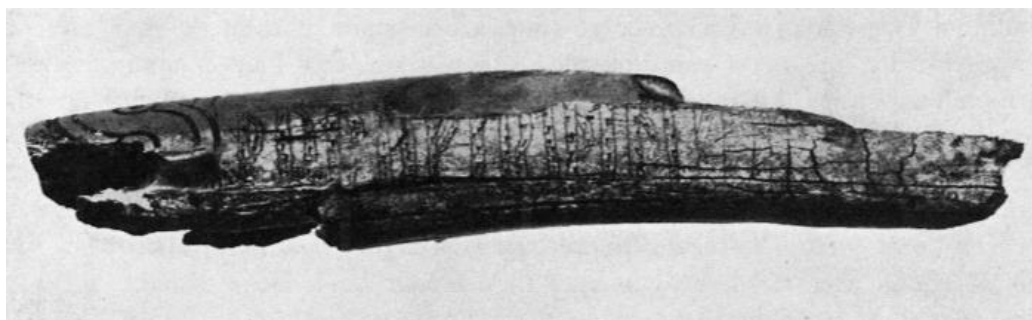
Lindholm Høje var helt täckt med flygsand där sandtäcket har tjocklek på fyra meter. Det översta lagret visade sig innehålla rester av en boplats från 1000-talet som låg strax norr om begravningsplatsen (Marseen 1959:56). Lindholm Høje innehåller sammanlagt 138 skeppssättningar. Enligt Jansen 1979 är det inte klarlagt huruvida dessa skeppssättningar har något samband med den bebyggelse som fanns i nära anslutning. Förvisso saknas vapengravar men man antar ändå att stora mängder äldre föremål har placerats i gravarna, även om det inte går att utröna några samband (Jansen 1979). De äldsta gravarna finns på kullens topp, medan skeppssättningarna är placerade i klungor vid kullens fot mot söder. De ovala gravarna är placerade mitt emellan de tresidiga gravarna och skeppssättningarna. På kullen finns endast

jordfästningsgravar som bland annat innehöll korsfiber från 500-talet. Ett annat fynd var en grav som tydligt visade övergången mellan kremering och jordfästning; på dess botten låg en eldstad. Mitt i gravens ena ända hade man rest upp en gravstensliknande 25 cm hög sten. Alla stensättningar hade en eldstad inuti, även om det inte går att fastställa om individen blev kremerad där eller på någon annan plats, ser man hur resterna efter elden breder ut sig som en fläck ca en meter i diameter. Oftast syns denna sotfläck mitt i själva skeppssättningen täckt med ett tunt lager jord. Eldstäderna innehöll föremål (vilka har blivit mer eller mindre sammansmälta) som den döde hade haft med sig till kremeringen. Det rör sig om exempelvis bronsmycken och glaspärlor som använts för att dekorera den dödes klädesplagg, medan järnknivar, vassa stenar, tennvikter, spelpjäser till brädspel, träskrin, ben av hund, får, häst eller ko, samt lerkar med stämpelornamentik (fig.29). Några fynd var möjliga att datera; bland annat fragment av en näbbfibula från 600-talet, en fågelfibula från 700-talet (fig.29) samt skålformade spännen från 800-talet.

Figur 29 Fågelfibula från 700-talet samt lerkar med stämpelornamentik (Marseen 1959:57-58).

I en av de ovala stensättningarna fann man, förutom ca 150 glaspärlor, fragment av ett bronsarmband med stämpelornamentik daterat till omkring år 800 samt ett knivhandtag (fig.30) i djurben med runinskrifter på. Nederst på handtaget står en tvådelad runinskrift där första delen är skriven med enkelkontur och mittenpartiet med dubbelkontur. Av runstilen att döma är det sannolikt inristat av två olika personer. Första inskriften läses som *sikasuaia* och har inte kunnat tolkas. Den andra inskriptionen läses *þurufriþilikapi* dvs *þorfriði likaði*: polerat knivskaft eller kniv. Bland jordfästningsgravarna fanns bland annat gravgåvor i form av två glaspärlor och en liten Torshammare i bärnsten.

Figur 30 Knivhandtag med runinskrift (Marseen 1959:59).

I ytterligare en jordfästningsgrav låg fem arabiska (kufiska) silvermynt (fig.31), varav fyra av dem var delade i två delar. Ett av dessa mynt var slaget år 920 i Tashkent. I andra gravar fann man skålformade spännen, en ringnål, järnkniivar och yxor.

Figur 31 Kufiska silvermynt från 920 (Marseen 1959:62).

Många av eldstäderna hade också tråg av lera som lades dit efter att elden var släckt. Medan eldstäderna i de trekantiga och skeppsformade stensättningarna endast var täckte med ett tunt lager jord, eller låg helt öppet, var de ovala stensättningarna fyllda med jord ända upp till stenarnas övre kant. I ett flertal av de ovala gravarna fanns dessutom enstaka stora klumpar av kalksten, vilket också förekom i några av de mindre trekantiga gravarna. Mellan de tre största hörnstenarna satt handstora klumpar av flinta inklämt. Denna flinta har man hämtat från en annan plats. Skeppsättningarna ligger oftast mot SV-NO med akterstenen som den högsta stenen. Ett av skeppen mäter nästan 23 meter, medan de övriga skeppen har en maxlängd på åtta meter (Marseen 1959:56ff).

Aktuell tolkning

När det gäller kalkstenen som återfanns mellan de stora hörnstenarna finns tolkningen att de kan fungerat som någon form av utsmyckning, men också att det kan ha haft andra funktioner – speciellt som kalksten inte förekom i området kring Lindholm Høje och stenarna därför blev ditfraktade. Tolkningarna av runinskriften visar att även om det bara fanns ett enda fynd med runor (fig.30) antar man ändå att det har förekommit fler då det finns flera djupa stolphål både i och utanför stensättningarna. Detta tyder på att man har haft stora trästolpar med den dödes namn inristat – ett antagande baserat på Ahmed Ibn Fadhlans möte med vikingar, från nuvarande Sverige år 922, och hans beskrivning av hur de efter kremering reste just trästolpar med inristade runor över den döde. Vidare kunde man se i 30 jordfästningsgravar daterade till 900-tal en antydning till kristna influenser i gravbruket, även om alla gravarna fortfarande innehöll olika gravgåvor. Att det handlade om kulturmöten och kulturella influenser påvisar fynd som den hedniska Torshammaren och de arabiska silvermynten (Marseen 1959:57ff).

Skeppsättningarna är utformade olika beroende på om det är män eller kvinnor som är begravda. Männens gravar är spetsiga som ett vikingaskepp, eller som en triangel medan kvinnogravarna är runda eller ovala. Ett typiskt 'mansskepp' utgjordes av en man som kremerades i en eld i skeppets periferi. Tanken med kremeringen var att elden frigjorde anden i individen; att kremeringen var starten på en resa in i gudarnas/andarnas värld. Kremeringen

kompletterades med olika gravgåvor som antogs vara behjälpliga i andevärlden. Många av föremålen blev förstörda av elden, men det finns ändå bevarade fynd som påvisar hur invånarna i Lindholm Høje hade handelskontakter med vidsträckt geografiska områden ("Viking Danmark" 2020). Denna tolkning förstärks av Tore Artelius idé om hur skeppssättningar från yngre järnålder kan kopplas samman med konungamakt och politik snarare än religiösa riter. På så sätt kan man se lokalerna där skeppen är placerade som samlingsplatser för socio-politiska, administrativa och judiciella praktiker (Artelius; Nordin & Rosén 2007:40).

Figur 32 Detalj över typisk manlig grav ("Viking Danmark" 2020).

Att det är så många av stensättningarna som har formen av skepp tolkar Graham-Campbell (2001:173) som en symbol för döden som en resa in i det okända. En mer övergripande tolkning som omfattar skeppssättningar i stort är Widholms (1998) tankar kring att individer som är kopplade till rituella aktiviteter också begravdes i skeppssättningarna eller rektangulära stensättningar. Både skeppen och rektanglarna förekom ofta tillsammans på centrala platser och antas ha utgjort en viktig symbolik för bronsålderns kosmologi (jmf. Kaul 1998, 2004). Betydelsen av vatten tycks också vara en aspekt som spelar in i skeppssättningarna – rinnande såväl som stillastående. Vatten betraktas som en slags liminala portar till högre makter som bodde i vattnet. Det rinnande vattnet ansågs som mer lämpat för transporter till dödsriket, jämfört med stillastående vatten som mer användes för riter och ceremonier (Mulk & Bayliss-Smith 2006:84ff).

Figur 33 Några av de över 200 skeppssättsliknande konstruktionerna vid Lindholm Høje (Graham-Campbell 2001:172-73)

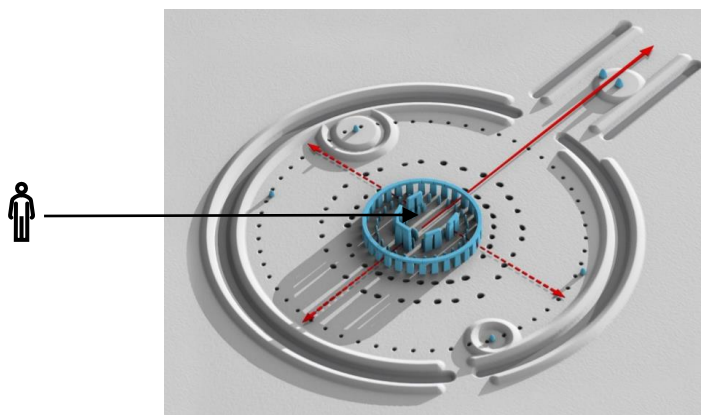

Kapitel 5 Analys och resultat

Analysen kommer att följa studiens tre frågeställningar med fokus på liminalitet, aktant och emotionell laddning. Genom serialitet, social strukturering av landskapet samt det nomadiska subjektet kommer fynden att undersökas i relation till deras funktion som aktant i en begravningskontext. Ur ett mer övergripande perspektiv kommer den mikroarkeologiska ansatsen att placera fynden i såväl konkreta avgränsade lokaler som representationer för större och mer generella begravningspraktiker. Vidare kommer analysen att fokusera på tre teman: astronomi, liminalitet och vatten som narrativ aktant. Analysens teman är *ett* sätt att närma sig en fördjupad diskussion kring fyndens placering i en större, mer övergripande kontext – vilket kan bidra till nya tankar kring relationen materialitet-aktant-begravningspraktik.

5.1 Astronomi

Vissa av fynden påvisar flera aspekter av praktiker som kan relateras till astronomi med Stonehenge som det tydligaste exemplet på en sådan praktik. De binära oppositionerna ljus-mörker och sommar-vinter blir i kontexten *The Station Stones* istället sol – och månförmörkelse (Hoyle 1966) där *The Heel Stone* och sten 97 antas ha stått bredvid varandra likt en portal för att välkomna både månen och solens ankomst (Castleden 1994:61).

Figur 34 Stonehenges design med cirkeln som korsas av två linjer som representerar alla fyra väderstreck (Dendrinis 2015).

Stonehenges design representerar både en cirkelform *och* två raka linjer där observatören/individens placeras i läge C (Hoyle 1966), exakt i cirkelns mitt där linjerna möts. Läge C utgör då en *axis mundis*; den axel eller pelare som skiljer jorden från himlen. Liknande fenomen hittar vi på Gundestrupkittelns platta C6574 (krigarplattan) där det liggande trädet kan motsvara en *axis mundis* – dock med en annan funktion. Istället för fokus på månen och solens rörelse på himlavalvet markerar denna *axis mundis* ett magasin för kunskap som förenar himmel och jord. När shamaner eller andra utvalda individer korsar trädet kan de hämta kunskap som de sedan tar med sig när de återvänder till jorden under trädet – som en slags kunskapsresa (Chevalier & Gheerbrandt 1996). Även om Gullåkrifynden inte har någon explicit astronomisk funktion skulle bronsluren ändå kunna knytas till *axis mundis*-tanken genom sin funktion som *trickster*, dvs att den genom sitt ljud binder ihop himmel med jord (Kaul 1998).

Förutom *axis mundis* – funktionen får *The Heel Stone* med sten 97 också en annan astronomisk betydelse genom sin representation av tjurhorn. Förutom att hornen illustrerar

solljusets strålar rakt in i cirkeln (livmodern) och därmed gynnar fertilitet och skördar, kan vi också betrakta hornen (och tjuren i helhet) som en *trickster*. Den binära oppositionen liv-död blir med tjurhornens hjälp istället en relation mellan tjur som icke-mänsklig *trickster*-aktant och det mänskliga livets tillväxt och reproduktion. I denna process kan även Gullåkra-luren fungera som *trickster* genom sin icke-mänskliga form vars ljud skapas av det mänskliga. Vi kan då tolka ljudet som en signal för att förena solens resa på himlavalvet med människorna på jorden. Med Burleys (2020/2014) tankar om *the Womb of the Earth* i relation till *the Aubrey Holes* kan man skönja en likhet med en gigantisk livmoder där *North* och *South Barrows* utgör äggstockar. Denna livmoder befruktas antingen av solljuset (mannen) som passerar mellan *The Heel Stones* in mot *the Sarsen Circle* (kvinnan), eller i form av Orion (mannen) och Jordens (kvinnan) befruktning. Det man kan invända mot en sådan tolkning är det tveksamma i hur mycket kunskap individerna som vistades vid Stonehenge hade om den mänskliga anatomin, tillika besatt den astronomiska kunskap vi idag har om kosmos. Dock kan sägas att med tanke på Orions utseende på himlavalvet är det inte helt otänkbart att man betraktade stjärnbilden som manlig.

Gundestrupskitteln funktion som astronomisk kalender får även en genuskontext genom dess fokus på Venuscykeln (Maumenés 2016). Vidare kan man betrakta kärlet som en behållare eller livmoder som återföder fotsoldaterna till ryttare. Orion, Oxen och Orions hundar som är representerade på bottenplattan ger också en koppling mellan manligt-kvinnligt i de ceremonier som kalender markerar. Orion är ju dessutom framträdande i Stonehenges befruktning, enligt Burley (2020/2014), vilket kan förstärka Gundestrupskitteln som aktant för en genusrelation och befruktning. Tar vi dessutom den ofärdiga skissen av katthuvudena på platta C6573 i beaktande kan vi relatera kitteln till aspekter inom såväl astronomi som befruktning. I en astronomisk kontext kan Stonehenge dessutom kopplas till social strukturering genom sitt geografiska läge och de naturliga linjerna som fanns i landskapet. Linjernas design kan ha skapat såväl emotionell laddning till platsen som symbolik, mentala bilder och 'rum' (exempelvis bilden av en gigantisk befruktning). Genom att betrakta Stonehenge som ett 'rum' och undersöka vilka objekt, subjekt och aktanter som rymms innanför väggarna kan vi också synliggöra både design, emotionell laddning och sociala praktiker.

5.2 Liminalitet

Liminalitet är ett genomgående tema i de flesta av studiens fynd. I en spatial kontext kan Stonehenge tolkas – inte som ett rum *åt de döda* – utan *åt de levande*. Tanken på livmoder och symbolisk befruktning skapar tydligt en design för transformation och relation mellan natur och kultur. I motsats till Rosaldos (1993) tankar om en kamp mellan kultur och natur, där kulturen (sociala strukturer och normer) konstant kämpar emot den otämjda, vilda naturen, ser jag istället hur Stonehenges design syftar till ett *erkännande* av naturens 'kropp'. Det innebär inte att naturens kropp tar över kulturen, utan att den binära oppositionen natur-kultur i egenskap av *mytem* omformas till en *relation* som skapar sociala praktiker. Designen och stenarnas material skapar en relation mellan den hårda stenens bevarande funktion och jorden och kalkstens mjukare, plastiska funktion som indikerar transformation. Den relationella tanken påvisar också komplexiteten i den flytande gränsen mellan materialitetskropp och mänsklig kropp, tillika vem som *egentligen* skapar den emotionella laddning människan ger tingen och i förlängningen de seriella praktiker som utförs. Även om studiens fynd är av olika karaktär kan flera av dem ses

i kontexten rum, eller plats – ett rum där *två* levande kroppar möts; naturens och kulturens, vilket gör att gränsen mellan kultur, identitet och natur är både flytande och svårfångade (Kulick 2019).

Utifrån tanken på ett samarbete mellan natur och kultur kan vi se hur Eutin-figurerna inte bara representerar två, utan *tre* kroppar, eller rum; mossens 'natur-kropp', social praktik i form av 'kultur-kropp' samt figurernas egna 'kroppar' i form av emotionell laddning. Genom att se dessa tre kroppar som flytande rum där sociala praktiker, emotionell laddning och natur har en konstant flytande interaktion, kan vi intra-agera och utröna vilka objekt och subjekt som döljer sig innanför rummets väggar. Den sociala strukturen av landskapet i form av mossen och dess omgivning skapar en specifik design av figurernas utseende och korporalitet. Även om Gill-Robinson (2015) för fram tolkningen att figurerna initialt stod upp, kan det inte uteslutas att de placerades i liggande läge i mossen. En annan variant är att de först placerades stående för att sedan läggas ned. Om figurerna har medverkat i ceremonier där de har representerat statusindivider, mänskliga offer eller gudsgestalter kan de mycket väl ha stått upp under själva ceremonin, för att sedan läggas ner som en symbolisk begravning.

Kontexten mosse ger också en känsla av hur *mytemet* människa – icke-människa simultant placerar det mänskliga subjektet (i form av död kropp eller gudsgestalt) i alla tre 'rum'. Denna rörelse mellan subjekt och objekt påvisar den osynlighet Haraway (1991) diskuterar i relation till *Cyborger*. Dock menar jag att osynligheten ändå kan skapa tecken då alla tre 'rum' kommunicerar med varandra och resulterar i seriella sociala praktiker. Eutin-figurerna blir då högst levande aktanter för en relationell social praktik, vars grund ligger i 'rummets' liminala egenskaper, dvs processer av vardande. Detta vardande kan ske åt båda håll; den döda människan kan upptas i en ny identitet som symboliskt pånyttfödd, men gudarna och andarnas identitet kan också upptas i såväl de dödas 'kroppar' eller i de levande individerna i samhället. Den senare tanken är trolig om man betänker att figurerna i liggande läge kan representera en symbolisk befruktning. Den sexuella dimorfin visar tydligt en mans – och en kvinnogestalt. Avsaknaden av kläder och attribut ger en symbolisk bild av nakenhet, men också renhet; som om det är två gudsgestalter som genomgår en befruktningsceremoni i mossen. Även där kan vi tala om liminalitet genom att befruktningen symboliserar en individ i vardande, vars transformation sker i kvinnofigures livmoder.

Gundestrupkitteln visar kanske än tydligare på just liminalitet, i relationen till det nomadiska subjektet. I sitt narrativ om återfödelse baserat på det liggande trädets *axis mundi*-symbolik framträder vatten som betydande element. Mossen blir då det naturliga rummet för den liminala fasen, samtidigt som det även här förekommer *tre* rum; mossen, kitteln och det stora karet på Krigarplattan (fig.26). I det flytande tillstånd som vatten utgör, förflyttar sig det nomadiska subjektet i flytande, suddiga gränser mellan de två världarna ledsagade av ormen. Just ormen är intressant då den ofta är avbildad tillsammans med Cernunnos, i form av en orm med baggehorn. Cernunnos anses vara en fredlig gud som symboliserar fruktsamhet och välstånd och ormen kan då anses symbolisera Cernunnos roll som återfödelsens gud. På Gundestrupkitteln ser vi både Cernunnos och ormen på flera plattor, och även ormen i sällskap av Solgudens hjulliknande symbolik (Green 1992:228). Mosse och vatten utifrån kontexten *mytemet* liv-död, blir i liminalfasen en relation, snarare än opposition, där det nomadiska subjektet först dör i vattnet för att sedan, genom vattnet, i den efterliminala fasen bli symboliskt pånyttfödd. Ytterligare tydliga tecken på liminalitet är skillnaden på plattornas motiv. De inre

plattorna uppvisar ett mycket mer komplext narrativ, vilket indikerar att det är på 'insidan' transformationen sker, dvs i det liminala rummet. Plattornas narrativ blir en symbol för det komplexa mötet mellan objekt och nomadiskt subjekt samt alla övriga element och *tricksters* involverade i detta möte. Innerplattornas detaljrikedom påvisar också betydelsen av intra-aktion i form av att betraktaren tvingas träda in innanför liminalfasens väggar.

Liminalitet representeras i alla studiens fynd framförallt av själva materialet och designen. Stonehenges stenar, till exempel, är simultant både hårda och plastiska i sin karaktär. Det plastiska (sandens och kalkstenens) skapar flytande rum för det nomadiska subjektet att röra sig inom och mellan. Designen av såväl cirklar som raka linjer skapar också rum för rörelse i flera riktningar. Att det inte har varit några bostäder inuti Stonehenge påvisar att rummen har haft en specifik funktion av aktiviteter utanför vardagslivet. Till skillnad från Eutin-figureerna och Gundestrupkitteln ser vi här en uppdelning i *fyra* rum; stenarna och dess material, landskapets naturliga design, den sociala strukturens design samt den emotionella laddningen som ges både materialitet och praktik (i form av kult, ritual, ceremoni). I hela den diskurs som framförs genom de olika tolkningarna kring Stonehenges funktion är liminalitet en genomgående gemensam aspekt. Astronomisk snarare än specifik gudsdyrkan skapar rum för subjektet i vardande att transformeras med hjälp av himlakropparnas kraft – dock i relation med jorden. Den totala avsaknaden av bilder eller annan utsmyckning talar för att individerna istället har betraktat planeter, dygnsljus och årstider som avgörande för designen av sociala praktikerna. Praktiken att kremera individer i Stonehenge kan också relateras till *neofyter*. Under den liminala fasen i övergångsriten kan man tänka att kremeringen är ett sätt att initiera den döde individen genom att 'smutsa' ner den med aska och jord för att den återigen ska kunna uppgå i jordmaterialet igen (Turner 1967:95-96).

När det gäller Gullåkra-fynden är det liminala inte lika uppenbart, men precis som i det astronomiska temat kan luren även här ha fungerat som en aktant och *trickster* som förenar det mänskliga och det icke-mänskliga genom sitt ljud i olika faser av ceremonierna som beskriver objektets övergång till pånyttfött symboliskt subjekt. Halsringens cirkulära form knyter dels an till tanken på livets fortgång och som symbol för det liminala rummet i vilket transformationen sker – om vi dessutom betänker att halsringen är nedlagd i mossen får vi *två* liminala rum; ringen och mossen. Dateringen av bronsluren och halsringen kan orsaka en del analytiska problem då det skiljer runt 1300 – 500 år mellan fynden. Dock menar jag att dateringen inte är avgörande utan själva kontexten, att ringen lades ner på samma plats som luren, påvisar en långtgående praktik att använda mossen som liminalt rum. Vi kan även koppla de båtrester och djurben som också har placerats i anslutning till luren och halsringen som aspekter av denna praktik. Att man valt just mossen kan tolkas som att det liminala stadiet kräver vatten för att kunna skapa flytande, öppna gränser för det nomadiska subjektet att röra sig mellan.

Skeppen i Lindholm Høje har en mer explicit liminal funktion i och med skeppens tänkbara metafor för resa. Skeppen skapar således ett rum för det nomadiska subjektet på dess resa mot transformation och pånyttfödelse. Mängden skepp ger en design som för tankarna till gemenskap, som om det vore en armada av skepp som tillsammans reste mot solnedgången. Det går även att tolka själva landskapet som ett rum vari skeppen både ligger för ankar och seglar iväg. Även solljuset går att tolka som ett rum, eller snarare korridor eller 'flod' av solljus där skeppen kan röra sig mot solnedgången. Utöver dessa rum fungerar även den emotionella

laddningen som ett rum inbyggt i den sociala strukturen av landskapet runt Lindholm Høje. Att skepp och vatten hör ihop är en naturlig tolkning kring resande mot en ny kropp, en ny identitet – men precis som i Gundestrupkitteln kan vi också prata om vattnets dualitet i form av oppositionerna liv-död. I relation till det kommer också betydelsen av vatten och befruktning. I alla fynden framträder vattnets dualitet som avgörande i den liminala fasen. Befruktning, oavsett om det är levande individer, gudar eller grödor, behöver vatten för att bli till och fortsätta växa. I denna befruktning kan vi se hur olika djur får symbolik av *tricksters*; vi har Tjur-kulten och oxar (både som djur och stjärnbilder) och vi har ormen vars dualistiska funktion representerar både underjorden och död – men också helande, återfödelse och fertilitet. Dess anatomi får också betydelse då den liknar ett manligt könsorgan till formen och honan föder stora kullar ormbarn (Green 1992:224).

Avslutningsvis, genomgående för den liminala aspekten i studiens fynd är hur alla rum vi kan utkristallisera, påvisar det relationella mellan natur och kultur. Det pågår en ständig utväxling och reflektion av emotionell laddning mellan naturen och individen. Detta tillsammans med naturens design skapar sociala strukturer och praktiker i ett relationellt kretslopp. Genom det relationella i praktikerna kring liminalitet får också materialiteter en naturlig röst och kropp, samt intentionalitet – vilket skapar ett flytande samspel mellan ting, djur, människa och det nomadiska subjektets väg mot en ny identitet.

5.3 Vatten som narrativ aktant

Vatten som fenomen har en naturlig dubbelhet; det representerar både liv och död. Till detta vill jag dessutom addera transformation. I den övergångsrit som van Gennep (1960/1909) beskriver hävdar jag att ett nyckelelement är just vatten. Fynden i mossen beskriver väldigt explicit genom att mossen blir det rum som både fynden och dess emotionella laddning rör sig inom. Även för skeppen på Lindholm Høje är vatten centralt genom att designa ett rum av 'hav'. Gundestrupkitteln visar dessutom vatten i en slags tredimensionell modell; mossens vatten, vattnet som fyller kitteln, samt det vatten som ryms i karet på Krigarplattan. Bronsluren och halsringen från Gullåkra har vid första anblick ingen vattenfunktion, dock kan vi knyta dem båda till vatten genom vattnets helande kraft, gudar som bor i vattendrag samt det faktum att de ingår i en praktik att nedlägga föremål i mossar (vatten). Vi ser det egentligen i båda fynden, på olika, men ändå gemensamma sätt. Bronslurens relation till symboliken kring Nerthus vagnsprocess återkommer också hos halsringen i kontexten 'den nakna läkegudinnan' (Rosengren 2006:15). I avsaknad av bilder får fynden istället bli narrativa 'kroppar' som konkret berättar om den sociala praktik de ingår i: de transformeras från ting till narrativ aktant. Som aktant tycks vatten också ha funktionen av att bevara, precis som stenarna i Stonehenge. Dock tolkar jag 'bevara' i relation till tidsmässig avgränsning som endast omfattar den liminala fasen och specifika ritualer och ceremonier. Förvisso kan man tolka skeppen i Lindholm Høje som liggandes för ankar tills det är dags för avfärd, men då handlar det ändå om tid (mellan förtöjning och avfärd). Eutin-figurena, sitt material till trots, har ju en nära relation till vatten då de är resta (eller liggande) i mossen – som om de har sina kroppar i alla tre världar, eller 'rum': mossens vatten, den flytande jorden och himlen – tre rum som alla flyter in i varandra med träfigurerna som symbol för det nomadiska subjektet. Det intressanta är Stonehenge som helt saknar vatten. Där finns varken någon fysisk mosse eller 'rum' som designar vatten – där finns endast sten och jord. Dock kan man tolka den porösa kalkstenen tillsammans med

solstrålarna som metaforer för det rörliga vattnet. Likt skeppen på Lindholm Høje som färdas med hjälp av såväl 'hav' som den uppåtstigande solen, kan Stonehenge ha liknande symbolik. En alternativ tolkning i relation till vatten är att 'avenyn' mellan *The Heel Stones* kan ses som en vattenkanal av solljus. Cirkeln som återkommande tema i flera av fynden kan också bli en metafor för det evigt rörliga vattnet i vars plastiska rum det nomadiska subjektet konstant rör sig.

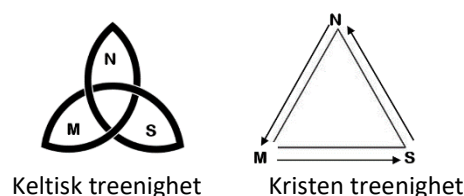
Slutligen, om vi tolkar vatten som en *hyperfact*, dvs som ett objekt som alla människor befinner sig i, får vi ytterligare en arkeologisk kategori som individer naturligt får en relation till. Det naturliga är att vi betraktar vatten som en process med olika innebörd – men vi kan också tolka vatten som ett objekt, en materialitet, bland många andra (Normark 2014:188). Oavsett om vi betraktar vatten som ett objekt eller levande process är det oundvikligt att inte ha en relation till det. Vatten kan dessutom ha en inbördes relation genom att vara både fast (is) och rörligt på en och samma gång. På det sättet inryms flera relationer mellan vattnet i sig och människan som lever med vattnets olika karaktär (dricksvatten, vattnet i kroppen, vattnet vi färdas på, regnet som gör att grödorna växer osv).

5.4 Resultat och slutsatser

Studiens frågeställningar behandlar framförallt aktantfunktionen hos de analyserade fynden, och hur de förhåller sig till design, emotionell laddning och liminalitet. Genom analysen ser vi hur dessa frågor kan besvaras på flera olika sätt och från olika infallsvinklar. Dock framstår tre övergripande gemensamma nämnare jag vill lyfta fram för vidare diskussion då jag anser att de har betydande arkeologiskt värde för diskussionen kring materialitet som aktant för liminalitet: livets fortgång, rörelsens betydelse samt hybriditet.

Livets fortgång

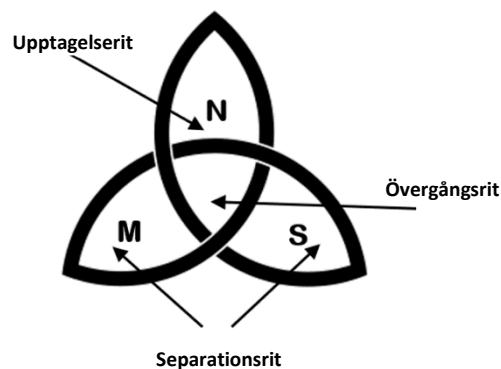
Utifrån flera av fyndens uppenbara fokus på himlakroppar, kosmos och 'andra' världar kan vi, inspirerade av Hoyle (1966:45) anta ett tidigt treenighetsperspektiv som utgångspunkt. Likt Tertullianus (155 – 220 fvt) likhetstecken mellan solen och Gud (Selander 2020), kan vi tolka praktiken vid Stonehenge på liknande sätt. Genom att involvera solen och månens rörelse på himlavalvet får vi en symbolik av treenighet (Hoyle 1966:45). Även om treenigheten traditionellt sätt ofta gestaltas som en triangel, förekommer den i formen av en *Triquetran* (latin för tre-hörnig) i fornnordisk och keltisk kontext.

Figur 35 Jämförelse mellan keltisk Triquetra och kristen triangel (Egen modell).

Byter vi ut begreppen Fadern, Sonen och den Heliga Anden mot Hoyles begrepp Måne (M), Sol (S) och Mån – och Solförmörkelse (N) skulle en mycket tidig treenighet framstå som mer relationell och dynamisk där M, S och N hela tiden flyter in i varandra, till skillnad från den mer utpräglade linjära processen i triangeln. Den osynliga kraft som mån-, och solförmörkelsen representerar har dessutom en mer utpräglad relationell tanke mellan himlakropparna och

människan jämfört med det traditionella begreppet Gud. Utifrån denna jämförelse kan vi anta att det fanns en tanke om att allt hör ihop i en logisk relation där aktanterna rör sig i alla riktningar – inte bara linjärt framåt. Till skillnad från triangelns enda 'rum' har *Triquetran* fyra (fig. 36). Placerar vi in månen och solens upp – och nedgång i separationsriten kan de tolkas som förutsättningar för subjektets separation från objektet, som med mån-/soluppgångens påverkan både separerar sig och rör sig in mot nästa rum; liminalfasen (övergångsriten), för att sedan, via upptagelseriten, initieras i 'den andra världen'. Genom *Triquetrans* design ser vi hur det blir ett konstant flöde av rörelse mellan de fyra rummen som representerar van Genneps *rite de passage*.

Figur 36 *Triquetrans* fyra rum. (Egen modell).

I motsats till gängse tolkning utifrån begravning/offer, kan vi använda *Triquetran* för att påvisa hur treenigheten syftar till livets fortsättning, och placera gravar/offer i en neofytkontext; en tillfällig existens i väntan på att återuppgå i jorden igen. Studien hävdar därför ett fokus på fyndens koppling till liv snarare än begravning och död – vilket också de aktanter som förekommer i fyndkontexten påvisar. Analysen identifierar sex specifika aktanter (tabell 8) som alla har en relation till liv, rörelse och livets fortgång: vatten, design, emotionell laddning, *tricksters*, himlakroppar, relationen man-kvinna. De kan dessutom placeras in i *Triquetrans* alla fyra rum.

Istället för att fokusera på termer av binära oppositioner skapar aktanterna utifrån oppositionernas *mytem* istället *relationer* med fokus på livets fortgång i form av befruktning, födelse, död och återfödelse. Vi ser det i Stonehenges design som mötesplats för *The Sky King* (Orion) och *the Womb of the Earth* (sarsen-cirkeln). Den uppenbara befruktningsaspekten hos Eutinfigurerna är ett annat exempel. Det oskadade träet indikerar att kvinnan och mannen har placerats liggande i mossen i en symbolisk befruktning. Förvisso gestaltar figurerna eventuellt döda högstatusindivider, dock hävdar jag att det centrala är själva befruktningsriten – kanske i syfte att återföda de döda statusindividerna till samhället igen. Liknande tolkning gäller Gundestrupkitteln; att soldaterna på Krigarplattan skall återfödas genom vattnet i karet och återuppstå som starkare krigare och på så sätt hjälpa sitt samhälle på nytt – om än symboliskt. Att bronsluren och halsringen som påträffades i Gullåkra mosse låg placerade så nära varandra (trots den långa tidsskillnaden) ser jag inte som någon slump. Tvärtom hävdar jag att fynden ingår i en process där luren och halsringen blir aktanter för en befruktningspraktik. Detsamma

gäller för skeppen i Lindholm Høje där skeppens design är så markant uppdelat i kvinnligt och manligt genom dess former. Ser man till akterns placering är en möjlig tolkning att skeppen seglar sida vid sida mot solnedgången där en befruktning sker och nytt liv skapas - eller återskapas.

Tabell 8 Beskrivning av fyndens olika aktanter (Egen tabell).

Aktant	
Vatten	Vatten förekommer i såväl fysisk som symbolisk form. I Stonehenge kan vi tolka avenyn mellan <i>The Heel Stones</i> och som passerar rakt igenom cirkeln som en symbolisk form av livmodervatten, medan landskapet i Lindholm Høje blir som ett stort hav på vilket skeppen färdas med hjälp av solstrålarna som metafor för vatten. Övriga fynd är ju naturligt placerade i vatten i och med mossens karaktär. Dock, förutom den fysiska närvaron av vatten kan vi också se symboliken av livmoder och befruktning i kontexten liv och pånyttfödelse. I den kontexten kan vi även placera den helande/läkande betydelsen Gullåkravattens vatten har.
Design	Fyndens design kan benämnas som 'öppen'. De cirkulära formerna är öppna, dvs utan täckande tak/lock samt att halsringens lås kan öppnas och bronslurens cirkulära öppning tillåter att ljudet kan komma ut. Även kalkstenen i Stonehenge är öppen genom sin porösa karaktär. Eutinfigurernas cirkulära ögon och munnar är vidöppna för att tillåta blickar (både inifrån och utifrån) och olika former av ljud. Slutligen är skeppen i Lindholm Høje till synes helt öppna båtar.
Emotionell laddning	Alla fynden uppvisar en emotionell laddning som kan kopplas till befruktning, liv och återfödelse. Genom vattnets symbolik, design och landskapets betydelse (som även kan innefatta kosmos) får fynden en övervägande laddning mot liv – istället för död.
Trickster	Fynden indikerar att såväl djur som föremål kan definieras som <i>tricksters</i> , dvs icke-mänskliga som fungerar som en brygga för människorna in i den icke-mänskliga världen. Även föremålets egenskaper som exempelvis bronslurens ljud kan ses som en <i>trickster</i> då det eventuellt signalerar en övergång eller fas i övergången. På så sätt utgör <i>trickstern</i> en bro som förenar de binära oppositionerna människa – icke-människa och istället skapar en relation. På Gundestrupkittellens ytterplattor ser vi hur bysterna omgärdas av olika djur och fantasivarelser som kan tolkas som <i>tricksters</i> .
Himlakroppar	Utifrån den kosmiska karaktären i flera av fynden kan vi se både stjärnbilder och planeter som aktanter för en gemensam syn på en befruktning mellan himmel och jord, men också som symbol för vatten i form av solstrålar och ljus.
Man-Kvinna	Relationen man-kvinna är central aktant för den gemensamma synen på livets fortgång och befruktning. Vi ser det explicit i Eutinfigurerna och mer implicit i tanken på Orion som 'man' och <i>The Sarsen circle</i> som 'kvinna'. Även skeppen i Lindholm Høje har en utpräglad relation genom sin design av spetsiga och ovala skepp, liksom Gullåkravattens fynd kan tolkas utifrån man-kvinna om vi tolkar bronsluren som 'man' och halsringen som 'kvinna'. Gundestrupskittellens sju ytterplattor visar en tanke på fyra par (om man antar att det hade funnits en åttonde platta) och där djuren/föremålen fungerar som en <i>trickster</i> som förenar och transformerar den initiala opposition man-kvinna till att istället bli en relation.

Landskapets roll tycks vara betydelsefull för skapandet av såväl begravnings – som befruktningspraktiker. Samtidigt uppkommer frågan vem som påverkar vem? Svaret finns i att landskapet *i sig* redan innehåller ett flertal av de aktanter som nämns i tabell 8; vatten, kosmos, mossen och en slags urdesign. På så sätt hävdar jag att naturen *kom först*; landskapet fanns redan där. Interaktionen och relationen mellan natur och kultur blev därför ett slags ömsesidigt utbyte där naturens design och laddning mötte människans kultur och resultatet blev olika hybridiserade praktiker. Att hävda en gemensam syn på livets fortgång är inte aktuellt, däremot vill jag framhålla hur de sex fynden indikerar specifika, och olika, praktiker – men som alla har det gemensamma att de syftar till livets fortgång och relationen födelse och död. Praktikerna må vara olika, men grundas på ett landskap som erbjöd likartade förutsättningar oavsett om vi pratar om neolitikum eller vendeltid. Människan levde i och *med* naturen – inte i konflikt med den på det sätt som exempelvis Rosaldo (1993) eller som Lévi-Strauss binära oppositioner kan uppfattas (Carlshamre 2005). Naturen med sitt landskap (inklusive himlavalvet) blev ett avgörande element i tanken på fertilitet, välstånd, befruktning och liv, dvs både födelse och återfödelse. I denna tanke ingick även att förkroppsliga döda statusindivider, andar som levde i mossen eller på annat sätt befann sig som osynliga för ögat men synliga för sinnet.

Rörelse

Som vi ser i tabell 8 fungerar aktanterna på flera sätt i relation till liminalitet, men också till *Triquetrans* övriga rum. En av de mer utmärkande funktionerna, förutom befruktning och liv, är rörelse. Porositeten i Stonehenges kalksten skapar en rörelse i form av att det nomadiska subjektet kan 'sippra' ut och in i stenen, likt droppar av vatten. Även planeternas ljus, speciellt soluppgången, skapar en 'vatten'-lik rörelse framåt, både gällande Stonehenge och Lindholm Høje. Överhuvudtaget baseras alla fynden på rörelse av olika slag. *Triquetrans* rum som är i ständig relation och interaktion med varandra skapar en naturlig känsla av rörelse. Planeternas rörelse på himlen, blir en rörelse - inte bara hos det nomadiska subjektet – utan även i de sociala praktiker som syftar till befruktning, liv, återfödelse och förflyttning. På samma sätt är det med mossens karaktär av flytande ständig rörelse, vilket skapar ett naturligt, liminalt rum, som i sin tur genererar sociala praktiker att nedlägga föremål och kroppar i mossen.

Tanken på en universell *axis mundis* genererar rörelse i en större kontext. I Stonehenge ser vi en gigantisk *axis* som skiljer himmelriket/kosmos från jorden, medan trädet på Gundestrupskittelns krigarplatta visar samma *axis* i mindre format – men dock med samma tanke på en skiljelinje mellan världarna. En lite mer fantasifull tolkning kring *axis mundis* kan vi lägga på Eutinfigurerna genom att tänka hur deras storlek *i sig* utgör en slags *axis* – som för att visa deras övermänskliga karaktär; en slags *trickster*-länk mellan himmel och jord. Om vi sammanfattar all rörelse som förekommer i relation till fynden kan vi se:

- det osynliga nomadiska subjektets rörelse inuti mossens flytande rum
- rörelse i form av reinkarnation (ex. Krigarplattan)
- rörelse genom inkarnering av döda individer eller spirituella väsen (ex. Eutinfigurerna)
- rörelse genom serialitet och emotionell laddning (idévärldar och praktik)
- öppenhet i form av rörelse som överskrider gränser

I anslutning till denna rörelse hävdar jag att rörelse förutsätter en levande kropp, vilket innebär att såväl aktanter som de människor som utför praktikerna både har kroppar och är levande – de är *både natur och kultur* genom sin unika karaktär av ständig rörelse och plasticitet, och av den emotionella laddning som kopplas till design, landskap, materialitet och praktik. Framförallt mossen som aktant i egenskap av vatten manifesteras som en böljande kropp som aldrig är stilla. Denna rörelse tar sin form genom nedbrytning som ger ett konstant fysisk omskapande vilket präglas av förvandling, ambivalens, flytande identitet, transformation och återfödelse. Även om mossen kan betraktas som icke-produktiv i och med dess bevarande funktion kan vi ändå se den som en del i progressionen, som en del av den sociala praktikens samhälleliga rytm. Rytmen som vill producera ett slags förevigande av utvalda individer och föremål blir ju, i all sin bevarande funktion, också en del av praktiken att separera och förflytta sig temporalt inom mossen och utanför i samhällets mentala föreställningar i en konstant rörlig relation.

En annan aspekt av rörelse är den kontinuitet som mossen representerar genom långvarigt bruk att använda mossar för deponeringar, offer och begravning. Fredengren (2019) skriver att mossen, genom dess blandning av etiker, logiker, kroppar, föremål och växter som bryts ned, blir ett naturkulturfenomen och komplexa varelser. Som sådana kan de erfaras som levande 'mer-än-mänskliga' personligheter som funnits mycket längre tid än människan. Kontinuiteten att nedlägga föremål och kroppar i mossen kan därför tolkas som ett sätt för människorna att etablera och upprätthålla en relation med mossens utom-mänskliga kropp. En annan tanke är den att människorna kontinuerligt använde mossen för torvbrytning och därför ville man offra och ge något tillbaka för att kompensera för de sår man orsakat mossens kropp varje gång man bryter loss torv (Fredengren 2019:3)

På en mer övergripande nivå skapas hela tiden en konstant rörelse och relation mellan aktanterna och människorna liksom två levande kroppar. Ett sådant relationellt perspektiv ger också en tolkning som innebär att det blir omöjligt att *inte* interagera och intra-agera; alla de praktiker som utförs kan kopplas tillbaka till ett syfte – oavsett om det är att dränkas i mossen för att sedan återfödelse, bli inkarnerad och ihågkommen genom Eutinfigureernas symbolik eller delta i en gigantisk symbolisk befruktning mellan Orion och Jorden i Stonehenges mitt.

Hybrid

Den rizomatiska aspekten hos fynden bidrar till en ständig rörelse och förändring som leder till hybridiserade praktiker i linje med Stanford Friedmans (1988:84) typ 1 och 2. Typ 1 definierar en blandning av distinkta fenomen som tillsammans ger upphov till något nytt, medan typ 2 är en blandning av skillnader som aldrig blir helt och hållet utplånade, och därför alltid behåller fragment av sin särart. Kombinationen av dessa två typer grundar sig på deras oskiljaktighet; även om nya fusioner uppstår som i sin tur genererar nya praktiker, så lever fortfarande gamla fragment kvar som delar av det nya.

Mellan övergångsritens tre faser och *Triquetrans* fyra rum sker det ett konstant möte mellan såväl aktant, subjekt och individ. Varje sådant möte behåller lite av sin praktik samtidigt som det skapar nya. Vissa av studiens fynd är tydliga hybrider medan det sker en mer implicit hybridisering hos andra. Ett fynd som har en uppenbar hybriditet är Gundestrupkitteln. Den speglar influenser från en rad olika kulturer som sammanstrålar i plattornas narrativ. Alla detaljerna vittnar om möten mellan kelter och romare – möten där det inte skett någon uppenbar

romanisering (Webster 2001) utan istället en creoliseringsprocess (Källén 2001) där kulturer möts och interagerar. Det komplexa med Gundestrupkitteln är framförallt hur den tycks vara ett resultat av kulturmöten mellan olika grupper, bland annat kelter, romare, indier och balkankelter.

Elefanter, lejon och fantasivarelser indikerar en påverkan från områden belägna långt bort från nuvarande Danmark. Likaså kläddesignen på plattans individer pekar på andra kulturella influenser; kläderna är både tights och långa med skjortor och långbyxor – en klädstil som var motsatt till den gängse designen i Skandinavien med löst sittande kläder, och där det inte förekom varken skjortor och långbyxor. Plaggen på kitteln uppvisar dessutom ett vävt mönster som gör kläderna randiga, vilket inte förekom i den samtida danska kontexten. Mycket av kittelns detaljer har en slående likhet med att annat samtida fynd från en thrakisk grav i nuvarande Bulgarien, samt att den randiga vävtekniken också tycks härstamma från Balkan/antika Grekland (Nationalmuseet København). Den döda tjuren på kittelns bottenplatta tillsammans med den kvinnliga gudomen som med sitt svärd har dräpt tjuren kan ha symboliska likheter med *Bastet* som skyddar samhället från faror, i form av tjuren. En annan tolkning som involverar *Bastet* är att det egentligen är en befruktningspraktik mellan människa (kvinnan/kultur) och icke-människa (tjuren/natur) där hundarna som omger kvinnan fungerar som *tricksters*.

Eutinfigurerna är i motsats till Gundestrupkittelns överdåd enkla och saknar ett tydligt narrativ. Trots det kan vi hitta flera likheter mellan dem; mansindividerna har liknande frisyr, ögonen är stora och runda, eller mandelformade, samt att båda representerar en skiljelinje mellan två världar. Det liggande trädet på kitteln motsvaras av de liggande Eutinfigurerna som kan sägas markera gränsen mellan mosse och himmel. Tanken på denna *axis mundi* förekommer ju även i Stonehenge, vilket indikerar att det har skett möten mellan kulturer under långa tidsperioder som har utvecklat nya, men delvis gemensamma praktiker. Det intressanta med studiens fynd är att de *i sig* utgör representationer av hybridisering, samtidigt som relationen mellan aktant – aktör och emellan olika kulturer också genererar hybridiserade praktiker. I alla dessa möten och intra-aktion framträder det relationella som centralt; att hybridiseringen av praktiker grundas på de *mytem* som i grunden innebär relationer – inte oppositioner.

Kapitel 6 Diskussion

Studiens övergripande syfte var att undersöka materialitetens funktion som aktant för sociala praktiker genom en detaljerad undersökning av relationen materialitet, liminalitet och individ. Frågeställningarna som skulle besvaras handlade om hur studiens material kan betraktas som aktanter för liminalitet, och hur dessa aktanter förhåller sig till design och emotionell laddning. Avslutningsvis ämnar studien besvara hur den kan erbjuda nya tolkningar kring relationen material-aktant-begravningspraktik. Detta har gjorts genom en djuplodande och nydanande analys med fokus på studiens tre frågeställningar. Utifrån analysen kan studiens resultat sammanfattas i tre gemensamma nämnare: livets fortgång, rörelse och hybrid som bildar en naturlig process bestående av:

$$\text{livets fortgång} \rightarrow \text{rörelse} \left[\begin{array}{l} \text{begravning} \\ \text{liminalitet} \\ \text{kulturmöte} \end{array} \right] \rightarrow \text{hybrider}$$

Alla element i denna process förutsätter rörelse och progression vilket förutsätter en levande aktant, vilket symboliseras av nodalpunkten relationell rörelse genom följande slutsatser:

- Den relationella rörelsen är central och skapar en ömsesidighet och öppenhet mellan aktant och människa vilket ger aktanterna funktionen av medaktör och konstant delaktiga i de sociala praktiker som uppstår. Denna rörelse är såväl cirkulär, linjär och plastisk där aktanterna både ger *och ges* emotionell laddning som kan kopplas till landskap, design och praktik.
- Merparten av den relationella rörelsen äger rum i liminalfasen i form av en ömsesidig öppenhet och intra-aktion mellan aktanter och människa. Praktiker med fokus på begravning, befruktning, födelse och återfödelse grundas på liminalfasens transformatoriska karakteristik, där aktanterna bidrar som medaktörer och medskapare utifrån design och emotionell laddning.
- Aktanterna är både fysiska föremål, symbolik, egenskaper, djur och varelser, samt mentala föreställningar och världsuppfattningar, vilka rör sig simultant mellan att vara osynlig (i sin symbolik) och synliga genom ett förkroppsligande av individens tankar och sociala praktiker
- Den relationella rörelsen och öppenheten mellan aktant och människa, samt mellan olika kulturer, ger i sin tur upphov till hybridiserade sociala praktiker

Studiens analys resulterar i tre gemensamma nämnare: livets fortgång, rörelse och hybrider. Oavsett materialitet finns en praktik som syftar till livets fortgång även om själva uttryckssätten varierar. Denna fortgång förutsätter rörelse som kan vara både cirkulär och linjär. Framförallt blir rörelsen framträdande i relation till liminalitet genom olika aktanter som ger röst åt en världsbild vars symbolik syftar till födelse och återfödelse. I denna symbolik framstår begravning enbart som ett verktyg för att återfödelsen ska kunna äga rum. De materiella spår som studiens fynd representerar visar på långvariga praktiker som på många sätt har blivit hybridiserade genom olika kulturmöten och förändrad syn på praktikerna. Vi kan därför se en naturlig process av hur livets fortgång också förutsätter förändring av individens seriella praktik. Utifrån detta som bakgrund kan vi se hur materialitet kan betraktas som levande aktant

med en tudelad funktion: 1) den representerar individens/agentens kollektiva röst, och 2) den fungerar som medaktör i den relationella rörelsen som involverar serialitet och hybrider. Denna process bygger på ömsesidighet och perspektivbyte. Studien introducerar dessutom en ny nodalpunkt i den pågående diskursen kring materialitet-aktant-liminalitet: skiftet från lågstatusindivid ur ett kriminologiskt perspektiv till offer av utvalda högstatusindivider som såg sitt eget offerskap som eftersträvansvärt och positivt – både för den egna kroppen och samhällskroppen. I kontexten begravningspraktik medverkar aktanterna till att transformera den initiala Döden till att bli en del av det mycket större *Livet*.

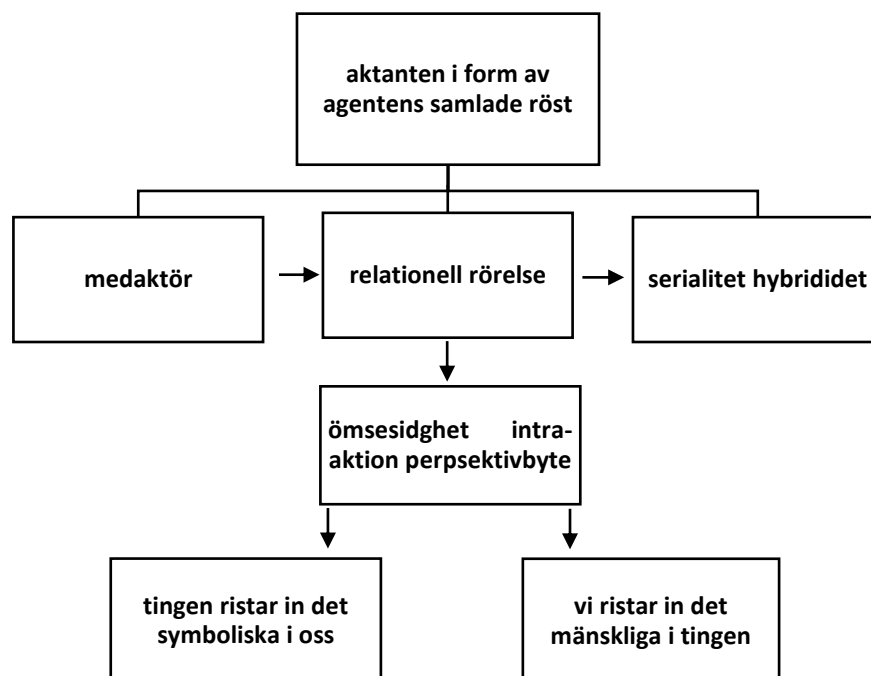
Även om aktanter ofta ses som aspekter av symbolik och ideologi, vill jag hävda att det framförallt är deras funktion som medaktörer i sociala processer som är den viktigaste, vilket studien också visar genom aktanternas olika skepnader och roller som bland annat ledsagare, hjälpare och kommunikator. En sådan funktion finner vi exempelvis i Eutinfigurernas munnar som symboliserar kommunikation inte bara med individerna som tillverkade och tillbad dem, utan också med de döda individer de förkroppsligar samt mossen och de individer som lever där. Även om kommunikationen rent fysiskt är tyst, blir den symboliskt hörbar genom figurernas funktion som påvisar att också en 'tyst' kommunikation förmedlar rörelse, relation och riktning. Ett annat exempel är Gundestrukittelns plattor som får funktionen av berättarröst – det är deras röst i form av plattornas narrativ betraktaren kan ta del av den symbolik som utspelar sig på plattorna. I likhet med Eutinfigurernas ögon blir även 'blicken' en del av kommunikationen. Såväl Eutinfigurernas som flera av ansiktena på Gundestrukittelns har stora runda eller mandelformade ögon som utväxlar en ömsesidig blick med betraktaren och kan sålunda förstärka den muntliga kommunikationen. De stora ögonen representerar vidare en öppenhet och intra-aktion av 'utåt – inåt', dvs aktanten och betraktarens blickar simultant både ut och in – och mellan – den egna och andras rum och världar. Dessa banala aspekter hos fynden blir genom *anthropologie de terrain* ett sätt att se materiella spår och dess effekter genom små detaljer.

Ömsesidigheten, intra-aktion och öppenhet utgör en central grund för den relationella rörelsen mellan människa och aktant. Oavsett cirkulär eller linjär rörelse finns en plasticitet som kännetecknas av öppenhet gentemot hur studiens fynd förhåller sig relationellt till binära oppositioner och *mytem*. Aktanterna fungerar därför som allierade medaktörer, konstant är delaktiga i skapandet, upprätthållandet och förändringen av sociala praktiker, och som inte betraktar *mytemen* som hot utan istället varandras förutsättningar. Som sådana kan vi se aktanterna som figurationer då ting (natur) och människa (kultur) delar ett ömsesidig beroende och en ömsesidig relation. Öppenhet i form av öppna avgränsningar i de rum som rörelsen sker i och mellan skapar plastiska väggar som gör att ömsesidigheten också innebär ett perspektivbyte genom intra-aktionen. Likt begreppet *kulturbrille* (Engelke 2018:31) kan vi förflytta oss och istället se världen utifrån aktanternas lins, dvs se världen *inifrån och ut*. Ett sådant perspektivbyte erbjuder oss att se såväl vår omedelbara närhet som det som rör sig långt bort i fjärran – till skillnad från ett *birds-eye* – perspektiv som *alltid* ser världen på avstånd. *Kulturbrille* innebär sålunda större möjligheter att se specifika banala detaljer och mönster som det stora flackande perspektivet missar. Det underlättar också att 'se' aktanten som förkroppsligad kropp, tanke, rörelse och mental föreställning, samt skapa en konstant rörelse mellan individ och aktant, mellan natur-kultur och de världar som inryms i våra sociala praktiker. Den relationella rörelsen hos flertalet av fynden förmedlar också funktionen av

ledsagare och hjälpare genom aktanternas funktion som *tricksters* i det liminala rummet. Den initiala begravnings-, offerkontext som fynden ofta placeras i ger liminalfasen en symbolik där objektet begravs för att sedan transformeras till ett subjekt i vardande. Dock menar jag att vi genom just *tricksterfunktionen* istället kan se det liminala rummet som starten på ett nytt liv, i likhet med den Jordiska livmoder som *the Sarsen Circle* ibland tolkas som. Det nomadiska subjektet i form av *neofyt*, eller *cyborg* rör sig mot det efterliminala rummet för återigen upptas som symboliskt pånyttfött. På så sätt kan vi betrakta hur den initiala begravningskontexten transformeras till en kontext som i huvudsak syftar till liv – inte död.

~

Slår vi samman figur 1 och 2 med studiens slutsatser får vi en ny modell som påvisar komplexiteten i materialitetens funktion som aktant.

Figur 37 Modifierad modell av aktantens funktion (Egen modell).

Som modellen ovan visar kan seriella praktiker kopplas samman med hybridisering genom den relationella rörelsen ting (natur) - människa (kultur) men också inbördes mellan olika grupper av individer. I detta får fungera aktanterna som medaktörer i den rizomatiska process som mynnar ut i typ 1 och typ 2 hybrider (Stanford Friedmans 1988:84). Till skillnad från Normarks (2006) 'okontrollerade' polyagenter, framstår hybriderna som högst kontrollerade praktiker där relationerna kännetecknas av serialitet snarare än okontrollerbarhet. Dessutom, även om praktikerna kan ses som rizomatiska hybrider, finns det samtidigt en konstant i det ömsesidiga utbytet av intentioner, emotionell laddning och rörelse mellan abstrakt och konkret. I min specifika studie manifesteras denna konstant genom synen på livets fortgång där, trots begravningskontexten, framförallt livet hyllas och där fynden blir representationer för hur vi

ristar in det mänskliga (det konkreta) i dem – och hur de ristat in det symboliska (det abstrakta) i oss.

6.1 Reflexiva överväganden

Trots studiens fokus på flera teoretiska och metodologiska perspektiv menar jag att den röda tråden alltid är närvarande och placerar studiens frågeställningar i relation till såväl teori som metod. Mina olika ingångar att närma sig aktanternas funktion erbjuder en djuplodande diskussion och styrka kring att hitta materiella spår efter sociala praktiker. Då studien bygger på en dubbel hermeneutik behöver jag förhålla mig till en värld som redan är tolkad av dess sociala aktörer – samtidigt som jag rekonstruerar dessa och skapar egna tolkningar utifrån min egen förförståelse (Gilje & Grimen 2014:175). Detta kräver en reflexiv hållning gentemot mitt material, mina egna och andras tolkningar.

I anslutning till detta kan nämnas det Haraway kallar 'gudstricket'. Som forskare kan jag se på världen ovanför mig och inbilla mig att jag är säker och omöjlig att påverkas av yttre omständigheter, dvs jag skapar en imaginär objektivitet. Samtidigt behöver jag vara medveten om det omöjliga att som forskare förhålla sig helt neutral – jag påverkas *alltid* av omgivningen och dess influenser. Haraways lösning på detta är *situerad kunskap* som hjälper oss att tydligare se vår egen position och bli medvetna om vår förförståelse av omfattningen av den sociala fostran och strukturer vi konstant präglas av. Genom att inse att all min kunskap ursprungligen är situerad i tid, rum och verklighetsuppfattning ger jag mig själv möjlighet att agera så objektivt som möjligt och påvisa min medvetenhet om 'gudstricket' fallgropar. Dock är den objektivitet som uppstår alltid påverkad av 'gudstricket' i olika grad (Haraway 1988:582).

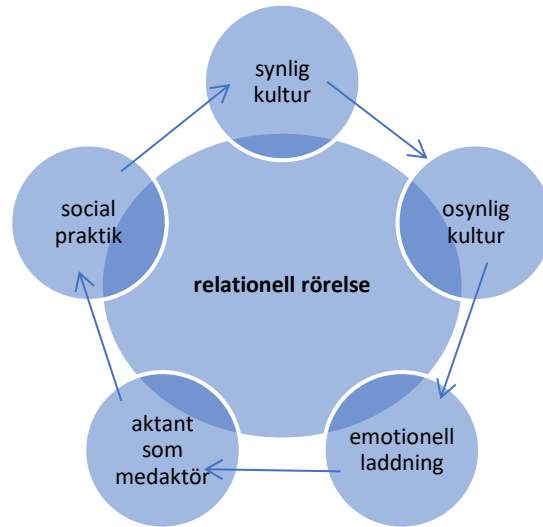
6.2 Nya kunskapsbidrag

Med en ansats att försöka tolka aktanter i en nydanande kontext bidrar denna studie med ett ökat fokus på aktanter som via begravningspraktiker i själva verket främst är aktanter för livets fortgång och pånyttfödelse. Studien erbjuder också nydanande och kanske något utmanande tankar då jag ger aktanterna en levande 'kropp' med såväl blick som röst. Oavsett om aktanterna är föremål, symboler, mentala föreställningar, erfarenheter eller djur relaterar deras 'kroppar' till andra levande kroppar. Den berättelse aktanterna berättar är ett samlat, gemensamt narrativ som får sitt utlopp i konkreta sociala praktiker.

Vidare hävdar jag att studien har behandlat fynden och resultaten på ett respektfullt, etiskt sätt där jag betraktar dem mer som levande subjekt än döda objekt. Genom att 'återföda' fynden och lyfta fram dem i ljuset bidrar jag med nya tolkningar där det snarare är *fynden* som berättar sin historia sprungen ur relationen och möten med individer de har mött på vägen – samt i mötet med mig som betraktare och tolkare.

På så sätt bjuds vi in att lyssna, se och känna på deras värld vi påminner dem om varje gång vi besöker dem i deras montrar eller vandrar på gräset och känner stenblockens talande tystnad. Dock, studiens främsta kunskapsbidrag ligger i introduktionen av relationell rörelse som ny nodalpunkt i den pågående diskursen kring materialitet som aktant för liminalitet och begravningspraktik.

Figur 38 Den relationella rörelsens betydelse. Ska läsas från höger till vänster för att påvisa hur den osynliga kulturen via emotionell laddning och aktanten som medaktör skapar sociala praktiker – som leder till att kulturen blir synlig (Egen modell).

Genom att addera den relationella rörelsens betydelse inom arkeologin breddas synfältet och stängda dörrar blir upplåsta. Vi får en kombination av cirkulär – linjär rörelse med den gemensamma nämnaren *progression* som låter oss både interagera *och* intra-agera med de materialiteter och aktanter vi möter på vägen. Progressionen skapar serialitet som symboliserar transformation där även denna studie ingår som en levande kropp i rörelse. Som kropp försöker studien utveckla tidigare tolkningar och erbjuda nya perspektiv att se på relationen ting – individ och död – liv. Som kropp rör sig studien, precis som dess sex fynd, både uppåt och neråt, framåt och bakåt, och ut och in, likt det nomadiska subjektet ständigt sökande efter att bli på nytt.

Find the wheel of transformation

Supercomputer boom! Connection

(“Quantum” Zeneli & Lithvall 2016)

Kapitel 7 Sammanfattning

Studien hade som ambition att undersöka *materialiteter som aktanter för liminalitet och begravningspraktiker* i tre olika tidsperioder. De utvalda materialiteterna representeras av sex fynd från Stonehenge, Rævmoose, Gullåkra mosse, Aukamper Moor och Lindholm Høje. Dessa fynd har analyserats utifrån tidigare arkeologiska diskurser i syfte att utröna nya sätt att betrakta fynden och placera dem i ett nytt ljus, en ny kontext. Resultatet av denna ansats har utmynnat i en tolkning som betonar fyndens relation till *liv* snarare än död. Då aktanter kan inrymmas i många olika kontexter, valde jag att fokusera enbart på begravningspraktik för att besvara studiens tre frågeställningar:

- Hur kan vi betrakta studiens material som aktant för liminalitet?
- Hur förhåller sig materialets aktantfunktion till design och emotionell laddning?
- Vilka nya tolkningar erbjuder studien kring relationen materialitet-aktant-begravningspraktik

Studiens teoretiska perspektiv; design, emotionell laddning och liminalitet har alla, individuellt och i kombination, erbjudit nya möjliga tolkningar i avsikt att bredda den arkeologiska forskningen kring relationen materialitet-aktant-begravning. Även den metodologiska ramen med en övergripande mikroarkeologisk ansats med serialitet, landskapets betydelse och det nomadiska subjektet som analysverktyg har bidragit till att placera studiens resultat i ett heuristiskt ljus.

Studiens analys resulterar i tre gemensamma nämnare: livets fortgång, rörelse och hybrider. Oavsett materialitet finns en praktik som syftar till livets fortgång även om själva uttryckssätten varierar. Denna fortgång förutsätter rörelse som kan vara både cirkulär och linjär. Framförallt blir rörelsen framträdande i relation till liminalitet genom olika aktanter som ger röst åt en världsbild vars symbolik syftar till födelse och återfödelse. I denna symbolik framstår begravning enbart som ett verktyg för att återfödelsen ska kunna äga rum. De materiella spår som studiens fynd representerar visar på långvariga praktiker som på många sätt har blivit hybridiserade genom olika kulturmöten och förändrad syn på praktikerna. Vi kan därför se en naturlig process av hur livets fortgång också förutsätter förändring av individens seriella praktik. Studiens huvudsakliga slutsats är framförallt hur materialitet kan betraktas som levande aktant och delaktig i såväl skapandet som upprätthållandet av praktiker – men också när det dessa praktiker hybridiseras och förändras. Studien påvisar dessutom att aktanterna transformerar begravningspraktiker till att bli ett verktyg för en större mer generell praktik som syftar till födelse och återfödelse – och därmed flyttar den initiala Döden till att bli en del av det mycket större Livet.

Tack vare studiens resultat öppnar sig flera möjliga fönster kring framtida studier som utvecklar fenomenet materialitet som aktant i ett vidare perspektiv än enbart liminalitet. Ett sådant fönster är att diskutera fler materialiteter än de tre som studien har analyserat. Ett annat fönster handlar om relationen aktant som förkroppsligad social praktik där fler praktiker än begravning involveras. Ett tredje fönster är slutligen att utveckla en djupare diskussion kring nodalpunkten *relationell rörelse* och hur den kan placeras i fler kontexter än liminalitet och det *nomadiska subjektet*. Överlag framstår rörelse som värdefullt att fördjupa sig i då det kan

kopplas till såväl symbolik, progression och idévärldar. Vidare så kan ett fjärde fönster öppnas mot tanken på hur aktant som *trickster* i form av fler icke-mänskliga flerdimensionella skepnader kan utvidgas. Avslutningsvis har vi det fönster som öppnas mot processen hur det osynliga görs synligt med hjälp av materialiteten som aktant och överbyggare av det tomrum som uppstår mellan människa och icke-människa. Ett sådant fönster skulle fokusera djupare på det rum där subjektet möter *och frigör sig från* objektet, och därigenom både ger *och ges* emotionell laddning.

~

Trots att reliabiliteten kan tyckas låg då urval och analys helt och hållet är min egen, vägs detta upp av min ansats att se hur specifika, lokala situationer kan öppna upp för större, mer generella mönster. Fördelen med subjektiva resultat är att de kan inbjuda till nya diskussioner, reaktioner och tankebanor som får forskningen att röra sig framåt. Validiteten däremot är både hög och transformell då studien följer frågeställningar och övergripande teman genom en kombination av flera analysverktyg. Vidare påvisar medvetenheten om min egen förförståelses prägling av analys och tolkning en öppenhet i resultatet istället för att stänga in det i 'min' sanning (Marshall & Rossman 2011; Alvesson & Sköldberg 2009). trots

Då denna studie blandar befintliga tolkningar av ett redan starkt beforskat material och låter de utmynna i nydanande och utmanande sätt att se på aktanternas roll ur ett arkeologiskt perspektiv, kan vi också se studiens resultat som en hybridisering. Studien 'väcker' inte enbart fynden till liv – även deras tysta berättelser får liv och som levande kroppar är de med i processen och samspelar såväl med mig som forskare och de läsare som tar del av studien. På så sätt kan vi egentligen aldrig separera aktanterna från materialiteter och kontexter – eller oss själva, då allt bygger på en konstant relation, interaktion och intra-aktion där aktanterna förkroppsligar våra tankar om liv och död. Studien är därför att betrakta som ett försök att på ett heuristiskt och modigt sätt helt enkelt försöka *se det som finns att se* i de utvalda fynden. Studien är också ett försök att på ett nydanande och öppet sätt betrakta teorier och metoder likt en rizomatisk process som växer och utvecklas till nya tankar och idéer kring vilka aktanter som förekommer och vilka funktioner de innehar. Genom det lilla kan vi förstå det stora och göra även det osynliga synligt...och plötsligt blev världen ny!

Litteraturförteckning

- "Gullåkra mosse". (den 10 10 2020). <https://staffanstorp.se/2019/03/08/gullakra-mosse-och-vesums-mosse-ar-oversvammade/>.
- "Gundestrupkitteln". (den 21 11 2020). <https://danmarkshistorien.dk>. Hämtat från <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/gundestrupkedlen-150-50-fvt/>.
- "Katthuvud". (den 23 12 2020). <https://balkancelts.wordpress.com>. Hämtat från <https://balkancelts.wordpress.com/2016/09/06/the-gundestrup-ghosts-hidden-images-in-the-gundestrup-cauldron/>.
- "La Tène". (den 21 11 2020). <https://www.britannica.com>. Hämtat från <https://www.britannica.com/place/La-Tene>.
- "Lindholm Høje". (den 10 10 2020). http://www.euro-t-guide.com/See_Coun/Denmark/Jut-N/DK_See_Lindholm_Heights_1-1.htm.
- "Nationalmuseet København". (den 23 12 2020). <https://en.natmus.dk>. Hämtat från <https://en.natmus.dk/historical-knowledge/denmark/prehistoric-period-until-1050-ad/the-early-iron-age/the-gundestrup-cauldron/hidden-images/>.
- "Stonehenge". (den 24 08 2020). <https://en.wikipedia.org>. Hämtat från <https://en.wikipedia.org/wiki/Stonehenge>.
- "Ten". (den 21 11 2020). <https://www.saob.se>. Hämtat från <https://www.saob.se/artikel/?seek=Ten&h=2>.
- "Torque". (den 21 11 2020). <https://en.wikipedia.org>. Hämtat från <https://en.wikipedia.org/wiki/Torc>.
- "Viking Danmark". (den 30 11 2020). <http://www.vikingdenmark.com>. Hämtat från <http://www.vikingdenmark.com/lindholm-hoeje-viking-burial-site-jutland-denmark.html>.
- Aldhouse-green, M. (1986). *The gods of the Celts*. Gloucester: Alan Sutton.
- Aldhouse-Green, M. (1992). *Animals in Celtic Life and Myth*. New York: Routledge.
- Aldhouse-Green, M. (1998). Vessels of Death: Sacred Cauldrons in Archaeology and Myth. *The Antiquaries Journal*, 78, 63-84.
- Aldhouse-Green, M. (2001). *Dying for the Gods. Human Sacrifice in Iron Age & Roman Europe*. Gloucestershire & Charleston: Tempus Publishing Group.
- Aldhouse-Green, M. (2005). *Exploring the World of the Druids*. . London: Thames & Hudson.
- Aldhouse-Green, M. (2015). *Bog Bodies Uncovered. Solving Europe's ancient mystery*. London: Thames & Hudson.
- Alvesson, M. & Sköldberg, K. (2009). *Reflexive methodology. New vistas for qualitative research*. Los Angeles: SAGE.

- Archer, M. (2000). *Being Human. The problem of Agency*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Aronson, M. (2010). *If stones could speak : unlocking the secrets of Stonehenge*. Washington D.C.: National Geographic.
- Artelius, T; Nordin, P. & Rosén, C. (2007). *Stavkyrka, gravar och skeppssättning*. . Mölndal: Riksantikvarieämbetet avdelning för arkeologiska undersökningar: 1-92.
- Barad, K. (2003). Posthumanist Performativity: Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter. *Signs*, Vol.28, No.3, *Gender and Science: New Issues (Spring 2003)*, 801-831.
- Barad, K. (2007). *Meeting the universe halfway: quantum physics and the entanglement of matter and meaning*. Durham, N.C.: Duke University Press.
- Berley, P.D. (den 05 12 2020/2014). <https://grahamcock.com>. Hämtat från <https://grahamhancock.com/burleyp2/> December 2014 AOM: Stonehenge: Womb of Earth, Doorway to Orion.
- Berresford Ellis, P. (2004/1994). *The Celts: A History*. New York: Carrol & Graf.
- Bhabha, H.K. (1994). *The Location of Culture*. New York: Routledge.
- Björklund, U. & Hannertz, U. (2017/1983). *Nyckelbegrepp i socialantropologi*. Stockholm: Socialantropologiska institutionen Stockholms Universitet.
- Bradley, R. (1993). *Altering the Earth*. Edinburgh: Society of Antiquaries of Scotland.
- Braidotti, R. (2002). *Metamorphoses: towards a materialist theory of becoming*. Cambridge: Polity Press.
- Braidotti, R. (2011). *Nomadic subjects: Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory 2nd ed*. New York: Columbia University Press.
- Bruzelius, N.G. (1860). *Beskrifning öfver tvenne stridslurar afbronz funna i Skåne*. . Lund: Svenskafornlemningar 2.
- Burenhult, G. (2010). *Arkeologi i Norden 2*. Stockholm: www.nok.se.
- Carlshamre, S. (2005). *På spaning efter berättelsen: om narratologi, Propp och undersagans morfologi*. Stockholm: Stockholms universitet, Humanistiska fakulteten, Filosofiska institutionen.
- Castleden, R. (1994). *The Making of Stonehenge. (1: upplaga)*. New York: Routledge.
- Chapman, H. (2015). The Landscape Archaeology of Bog Bodies. *Journal of Wetland Archaeology*, 15:1, 109-121.
- Chevalier, J. & Gheerbrandt, A. (1996). *A Dictionary of Symbols*. . London: Penguin Books.
- Cornell, P. & Fahlander, F. (2002). *Social praktik och stumma monument. Introduktion till mikroarkeologi*. Göteborg: Göteborgs universitet. Institutionen för arkeologi.

- Cornell, P. (1997). The Production Process. i Andersson, A-C., Å. Gillberg, O. Jensen, H. Karlsson, & M. Rolöf, *The Kaleidoscopic Past* (ss. 236-252). Göteborg: Institutionen för arkeologi och antikens kultur. Göteborgs Universitet.
- Darnell, J. C. (1997). The Apotropaic Goddess in the Eye. *Studien zur Altägyptischen Kultur*. 24, 35-48.
- Deleuze, G. & Guattari, F. (1988). *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. London: Athlone.
- Delia, D. (1999). Isis, or the Moon. i W. Clarysse, A. Schoors, & H. Willems, *Egyptian Religion: The Last Thousand Years. Studies Dedicated to the Memory of Jan Quaegebeur*. (ss. 545-546). Leuven: Peeters.
- Dendrinis, D.S. (2015). *From Newgrange to Stonehenge: Monuments to a Bull Cult and Origins of Innovation*. Lawrence, Kansas: University of Kansas.
- Engelke, M. (2018). Culture. i M. Engelke, *How to Think like an Anthropologist*. (ss. 25-55). Princeton: Princeton University Press.
- Fahlander, F. (2007). Third Space Encounters: Hybridity, Mimicry, Interstitial Practice. i P. Cornell, & F. Fahlander, *Encounters/Materialities/Confrontations: Archaeologies of Space and Interaction*. (ss. 15-42). Edinburgh: Cambridge Scholars Press.
- Fahlander, F. (2008). Differences that matter. Materialities, material culture and social practice. i H. Glørstad, & L. Hedeager, *On the Materiality of Society and Culture*. (ss. 127-154). Lindome: Bricoleur Press.
- Fahlander, F. (2013). Sherlock against Lestrade: a Study in Scale. i S. Bergerbrant, & S. Sabatini, *Counterpoint: Essays in Archaeology and Heritage Studies in Honour of Professor Kristian Kristiansen*. (ss. 637-641). Oxford: Archaeopress Publishers of British Archaeological Reports.
- Fahlander, F. (2020). Becoming Dead: Burial Assemblages as Vitalist Devices. *Cambridge Archaeological Journal*, 1-15.
- Falkenstein, F. (2004). Anmerkungen zur Herkunftsfrage des Gundestrupkessels. . *Prähistorische Zeitchrift*, 79, 57-89.
- Flusser, V. (1999). *The shape of things: a philosophy of design*. London: Reaktion.
- Fowler, C. (2013). *The Emergent Past. A Relational Realist Archaeology of Early Bronze Age Mortuary practices*. Oxford : Oxford University Press.
- Fredengren, C. (2018). Becoming Bog Bodies Sacrifice and Politics of Exclusion, as Evidence in the Deposition of Skeletal Remains in Wetlands Near Uppåkra. *Journal of Wetland Archaeology* vol.18, no.1., 1-19.
- Fredengren, C. (2019). ATT MÖTA VÅTMARKERNAS NATUR. EN SPEKULATIV. *OEI #84–85. Våtmarker & experiment.*, 1-6.
- Frei, K. (2015). Provenance Studies of Ancient Textiles: A New Method Based on The Strontium Isotope System. i S. Kerner, R. Dann, & P. Bangsgaard, *Climate and Ancient Societies* (ss. 335-347). København: Museum Tusulanum Press.

- Gabrielsson, M. (2020). *Mosslikens liv och död. Encounters i norra Europa under förromersk järnålder*. Göteborg: Göteborgs Universitet. Institutionen för historiska studier.
- Gilje, N. & Grimen, H. (2014). *Samhällsvetenskapens förutsättningar*. Göteborg: Daidalos.
- Gill-Robinson, H C. (2005). *The Iron Age Bog Bodies of the Archaeologisches Landesmuseum, Schloss Gottorf, Schleswig, Germany*. Winnipeg: University of Manitoba.
- Glans, M. (2016). *Makt, kult och metall. En studie kring centralplatserna Borg, Gudme, Järrestad och Uppåkra*. Kalmar: Linnéuniversitetet.
- Graham-Campbell, J. (2001). *The Viking World*. London: F. Lincoln.
- Green, M. (1992). *Animals in Celtic Life and Myth (1st Edition)*. New York: Routledge.
- Handwerk, B. (den 06 11 2020). <https://www.smithsonianmag.com>. Hämtat från <https://www.smithsonianmag.com/articles/europe-megalithic-monuments-france-sea-routes-mediterranean-180971467/>.
- Haraway, D. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14(3), 575-599.
- Haraway, D. (1991). A cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century. i D. Haraway, *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*. (ss. 149-181). New York: Routledge.
- Haraway, D. (1992). The Promises of Monsters: A Regenerative Politics for Inappropriate/d Others. i L. Grossberg, C. Nelson, & P. e. Treichler, *Cultural Studies* (ss. 295-337). New York: Routledge.
- Hawkes, T. (2003). *Structuralism and Semiotics*. London & New York: Routledge.
- Hébert, L. (2011). *Tools for Text and Image Analysis. An introduction to Applied Semiotics*. Québec: Université du Québec à Rimouski.
- Herbert, A. (2010/1849). *Cyclops Christianus: Or An Argument To Disprove The Supposed Antiquity Of The Stonehenge And Other Megalithic Erections*. Whitefish: Kessinger Publishing LLC.
- Hopkins, J.S. & Þorgeirsson, H. (2011). The Ship in the Field. *RMN Newsletter*, 14-18.
- Hoyle, F. (1966). Stonehenge - An eclipse predictor. *Nature*, 454-456.
- Hårdh, B. & Larsson, L. (2007). *Uppåkra - Lund före Lund*. Lund: Föreningen Gamla Lund.
- Ingold, T. (1995). Building, Dwelling, Living: How Animals and People Make Themselves at Home in the World. i M. Strathern, *Shifting Contexts: Transformations in Anthropological Knowledge*. (ss. 57-80). London: Routledge.
- Jansen, H.M. (1979). Forfatterbiografi: Thorkild Ramskou: Lindholm Høje Gravpladsen. *Historisk Tidsskrift Bind 79 Hæfte 1*, 219-221.
- Jensen, J. (2003). *Danmarks Oldtid - Ældre Jernalder 500 f.Kr. - 400 e.Kr.*. København: Gyldendal.

- Jensen, J. (den 21 11 2020). <https://danmarksoldtid.lex.dk>. Hämtat från https://danmarksoldtid.lex.dk/De_hellige_redskaber.
- Johansen, Ø. (1981). En rundskulptur av tre fra Skjeberg i Østfold. i S. Marstrander, & A. Skjølsvold, *VIKING* (ss. 69-90). Oslo: Norsk arkeologisk selskap.
- Johnson, W. (2009/1908). *Folk-Memory*. Charleston: BiblioLife.
- Joshua, M.J. (den 23 12 2020). <http://web.archive.org>. Hämtat från <https://web.archive.org/web/20181113171025/https://www.ancient.eu/Bastet/>.
- Karsten, P. (1994). *Att kasta yxan i sjön: en studie över rituell tradition och förändring utifrån skånska neolitiska offerfynd*. Lund: Lunds Universitet.
- Kaul, F. (1991). *Gundestrupkedlen: baggrund og billeverden*. København: Nationalmuseet.
- Kaul, F. (1998). *Ships on Bronzes. A study in Bronze age Religion and Iconography*. . København: Nationalmuseet.
- Kaul, F. (2003). The Bog - the Gateway to Another World. i L. Jørgensen, & B. & Storgaard, *The Spoils of Victory: The North in the Shadow of the Roman Empire*. (ss. 18-43). København: Nationalmuseum.
- Kaul, F. (2004). *Bronzealderens religion: studier af den nordiske bronzealders ikonografi*. København: Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab.
- Kaul, F. (2011). The Gundestrup Cauldron: Thracian Art, Celtic Motifs. *Etudes Celtiques*, vol.37, 81-110.
- Kelly, E.P. & Bentley, D. (2015). The Dark Secrets of the Bog Bodies. *Minerva. The International Review of Ancient Art & Archaeology*, 34-37.
- Klindt-Jensen, O. (1961). *Gundestrupkedelen*. København: Nationalmuseet.
- Kolář, J. (den 20 11 2020). <https://is.muni.cz>. Hämtat från https://is.muni.cz/el/1421/jaro2016/AEA_30/um/JK_Neolit_Evropy_03.pdf.
- Kulick, D. (2019). *A Death in the Rainforest: How a Language and a Way of life Came to an End in Papua New Guinea*. Chapel Hill: Algonquin Books of Chapel Hill.
- Källén, A. (2001). Creolised Swedish Archaeology. *Current Swedish Archaeology* vol.9, 59-76.
- Lund, A. (2002). *Mumificerede moselig*. København: Høst.
- Marseen, O. (1959). Lindholm Høje. i P. Glob, *KUML Årbog for jysk arkæologisk selskab* (ss. 53-69). Aarhus: Universitetsforlaget i Aarhus.
- Marshall, C. & Rossmann, G.B. (2011). *Designing qualitative research*. Los Angeles: SAGE.
- Maumené, C. (2016). The Gundestrup cauldron: Is this the key to the enigma? . *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, 16(4), 351-358.
- Mawlana Jalaluddin Rumi. (2018). *The Spiritual Poems of Rumi: Translated by Nader Khalili*. New York: Cal-Earth Inc.

- Montelius, O. (1885). *Tidsbestämning inom bronsåldern med särskildt afseende på Skandinavien*. Stockholm: Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens handlingar. Trettionde delen.
- Mulk, I-M., & Bayliss-Smith, T. (2006). *Rock Art and Sami Sacred Geography in Badjelanda, Lapponia, Sweden. Sailing Boats, Antropomorphs and Reindeer*. . Umeå: University of Umeå. Departement of Archaeology and Sami Studies.
- Nielsen, S.; Holme Andersen, J.; Baker, J.A.; Christensen, C.; Glastrup, J.; Grootes, P.M.; Hüls, M.; Jouttijärvi, A.; Benner Larsen, E.; Brinch Madsen, H.; Müller, K.; Nadeau, M.J.; Röhrs, S.; Stege, H.; Stos, Z-A. & Waight, T.E. (2005). The Gundestrup cauldron; new scientific and technical investigations. *Acta archaeologica*, 76, 1-58.
- Nilsson-Stutz, L. (2003). *Embodied Rituals & Ritualized Bodies. Tracing Ritual Practices in Late Mesolithic Burials*. Lund: Almqvist & Wiksell International.
- Nordenborg Myhre, L. (1998). *Historier fra en annen virkelighet. Fortellinger om bronsealderen ved Karmsundet*. Stavanger: Arkeologisk museum i Stavanger.
- Normark, J. (2006). *The Roads In-Between: Causeways and Polyagentive Networks at Ichmul and Yo'okop, Coahuah Region, Mexico*. Göteborg: GOTARC Serie B. Gothenburg Archaeological Theses no 45. Göteborgs Universitet.
- Normark, J. (2014). Water as a Hyperfact. *CURRENT SWEDISH ARCHAEOLOGY*, Vol 22, 183-206.
- Norton, W. (1989). *Explorations in the understanding of landscape: a cultural geography*. London: Praeger.
- Nylén, E. (1962). Kontakt erhållen mellan äldre och yngre förromersk järnålder : en preliminär forskningsrapport . *Fornvännen.*, 257-276.
- Olmsted, G.S. (1979). *The Gundestrup cauldron: its archeological context, the style and iconography of its portrayed motifs, and their narration of a Gaulish version of Táin Bó Cúailnge*. Bruxelles: Collection Latomus .
- Parker Pearson, M. (2013). Researching Stonehenge: Theories Past and Present. *Archaeology International*, 16, 72-83.
- Parker Pearson, M. (2016). The sarsen stones of Stonehenge. *Proceedings of the Geologists' Association*. Volume 127, issue 3., 363-369.
- Parker Pearson, M., Chamberlain, A., Jay, M., Marshall, P., Pollard, J., Richards, C., Tilley, C. & (2009). Who was buried at Stonehenge ? *Antiquity* 83 (319), 23-39.
- Parker Pearson, M.; Marshall, P.; Pollard, J.; Richards, C.; Thomas, J. & Welham, K. (2013). Stonehenge. i H. Fokkens, & A. Harding, *The Oxford Handbook of the European Bronze Age*. (s. okänt). Oxford: Oxford University Press.
- Parzinger, H. (1995). *Die Býčí skála-Höhle: ein hallstattzeitlicher Höhlenopferplatz in Mähren*. Darmstadt: Philipp von Zabern .

- Persson, G. (2020). The sound of music - Om musikbruk i Skandinavien under bronsåldern. [*opublicerat manus*]. Göteborg: Göteborgs Universitet. Institutionen för historiska studier.
- Pinch, G. (2002). *Egyptian Mythology: A Guide to the Gods, Goddesses, and Traditions of Ancient Egypt*. . New York: Oxford University Press.
- Reaves, W.P. (2008). The Cult of Freyr and Freyja. Tampa, Florida: Opublicerad.
- Renfrew, C. (1971). Carbon 14 and the Prehistory of Europe. *Scientific American*, 63-75.
- Renfrew, C. (1983). The Social Archaeology of Megalithic Monuments. *Scientific American*, 152-163.
- Rimmon-Kenan, S. (2002). *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*. London & New York: Routledge.
- Robins, G. (2008). *The Art of Ancient Egypt: Revised Edition 2nd Edition*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Roesdahl, E. (den 29 11 2020). <http://denstoredanske.lex.dk>. Hämtat från https://denstoredanske.lex.dk/Lindholm_H%C3%B8je.
- Rosaldo, R. (1993). Putting Culture in Motion. i R. Rosaldo, *Culture and Truth. The Remaking of Social Analysis*. (ss. 91-108). Boston: Beacon Press.
- Rosengren, J. (2006). Läkekonstens Uppåkra. i P. Carelli, G. Jeppsson, G. Larsson, S. Skansjö, & U. A.K., *ALE Historisk tidskrift för Skåe, Halland och Blekinge*. (ss. 10-20). Lund: De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening & Landsarkivet i Lund.
- Sartre, J-P. (1985). *Äcklet*. Stockholm: Bonniers.
- Sartre, J-P. (2004/1960). *Critique of Dialectical Reason. Volume 1 Theory of Practical Ensembles. Translated by Alan Sheridan-Smith*. London & New York: Verso.
- Schulz Paulsson, B. (2019). Radiocarbon dates and Bayesian modeling support maritime diffusion model for megaliths in Europe. *PNAS*, vol.116, no.9, 3460-3465.
- Selander, M. (den 07 12 2020). <https://apologia.se>. Hämtat från <https://apologia.se/resursinlagg/hur-ska-man-forsta-treenigheten/>.
- Sierksma, F. (1960). *The Gods as We Shape Them*. Abingdon-on-Thames: Routledge & Kegan Paul.
- Sparavigna, A.C. (2019). Astronomical Alignments of Ales Stenar along Sunset and Moonset Directions. *Philica*, no. 663., u.s.
- Stjernquist, B. (2001). Offerplatsen och samhällsstrukturen. i B. (. Hårdh, *Uppåkra Centrum och Sammanhang. ACTA ARCHAEOLOGICA LUNDENSIA SERIES IN 8°*, No. 34. *Uppåkrastudier 3*. (ss. 3-28). Lund: Almqvist & Wiksell International.

- Summer, L.B. (2018). *The origins of the Gundestrup cauldron. A smorgasbord of elements, scenes and cultural influences of Eurasia, from the Indus Valley to Gallia.* . Wien: Universität Wien.
- Tilley, C. (1994). *A Phenomenology of Landscape.* Oxford: Berg.
- Tranströmer, T. (1996). *Sorgegondolen.* Stockholm: Bonniers.
- Turner, V. (1967). *The Forest of symbols. Aspects of Ndemba Ritual.* Ithaca & London: Cornell University Press.
- van Gennep, A. (1960/1909). *The Rites of Passage. Translated by M.B. Vizedom and G.L.Caffee.* London: Routledge.
- Webster, J. (2001). Creolizing the Roman Provinces. *American Journal of Archaeology* Vol.105, No.2, 209-225.
- Wehlin, J. (2013). *Skeppsättningar - monument och mötesplatser under yngre bronsåldern.* Göteborg: Göteborgs Universitet.
- Wilkinson, R.H. (2003). *The Complete Gods and Goddesses of Ancient Egypt.* . London: Thames & Hudson.
- Willis, C.C. (2019). *Stonehenge and middle to Late Neolithic cremation rites in mainland Britain (c. 3500-2500 BC).* London: University College London. Institute of Archaeology.
- Zeneli, B. & Lithvall, P. (2016). *Quantum* [Inspelat av Zeneli, B.; Lithvall, P.]. Göteborg.
- Ørskov, W. (1966). *Aflæsning av objekter.* København: Borgen.